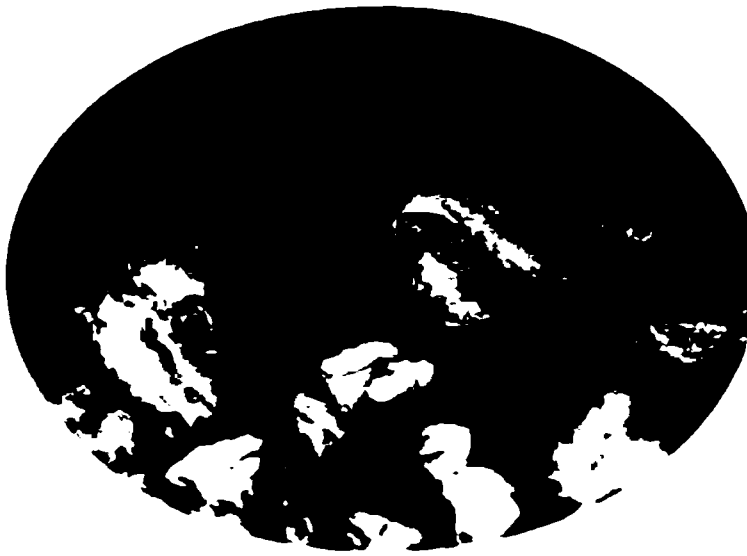
frieda fordham

JUNG PSİKOLOJİSİ

say

C.G. Jung, Freud ve Adler ile birlikte çağdaş psikoloji bilimine geniş katkılarda bulunmuştur. Jung, Freud ve Adler'e karşı çıkarak Analitik Psikoloji diye bilinen kendi teori ve pratiğini geliştirmiştir.

Bu kitap "İçe dönük", "Dışa dönük" ve "Kompleks" gibi günlük konuşma hayatına girmiş psikolojik deyimlerin sahibi olan Jung'un insan ruhunun daha iyi ve daha geniş bir biçimde anlaşılabilmesine yönelik çeşitli çabalarının bir özetidir. Bayan Fordham, Jung Psikolojisini olabildiğince açık, sade ve polemiklere girmeksizin anlatmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BASIM

ISBN 975-468-070-1

9 789754 680706

ISBN 975-468-070-1

JUNG PSİKOLOJİSİ / Friede Fordham
Türkçesi: Aslan Yalçıner

Yayımlayan: Say Yayınları
Baskı: Eko Otset / Cilt: Yedigün Mücellithanesi
Dördüncü Basım: 1997

Genel Dağıtım: **SAY DAĞITIM LTD. ŞTİ.**
Ankara Caddesi No. 54, Sirkeci, İstanbul.
Tel: 512 21 58 - 528 17 54 Fax: 512 50 80

İÇİNDEKİLER

C.G. JUNG'UN ÖZGEÇMİŞİ 7
ÖNSÖZ 13
BÖLÜM 1
GİRİŞ 15
BÖLÜM 2
PSİKOLOJİK TİPLER 33
BÖLÜM 3
KOLEKTİF BİLİNÇDIŞININ ARKETİPLERİ 57
BÖLÜM 4
DİN VE BİREYLEŞME SÜRECİ 87
BÖLÜM 5
PSİKOTERAPİ 107
BÖLÜM 6
RÜYALAR VE YORUMLARI 124
BÖLÜM 7
PSİKOLOJİ VE EĞİTİM 139

C. G. JUNG'UN YAŞAMÖYKÜSÜ

Carl Gustav Jung, 26 Temmuz 1875'te İsviçre'de Kesswil'de (Thurgau Kantonu), bir kilise rahibinin oğlu olarak dünyaya geldi. Tıp diplomasını Basel'de aldı ve 1900 yılında Zürih'te Burghölzli Akıl Hastanesi'nde ve Zürih Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nde asistan olarak göreve başladı. 1909'a kadar orada kaldı; bu arada 1902 yılında kısa bir süre için Paris'te Janet'nin yanında çalıştı. Önce öğrencisi sonra da yardımcısı olarak Eugen Bleuler'in yanında bulundu ve uzman doktor oldu. İlişki Testleri adıyla bilinen yeni bir yöntemi kullanarak yaptığı araştırmalar sonucunda bunlarla ilgili bir dizi bildiri yayımladı. Sonuçta adı giderek yayıldı ve dünyanın birçok yerinden konferans davetleri almaya başladı. Ayrıca Massachusetts Clark Üniversitesi'nden de bir onur ödülü aldı.

Bu dönem boyunca Jung, yeni yorumcu psikiyatrinin temellerini oluşturdu ve Freud'un savlarını de-

neysel olarak da kanıtladı. Bütün bunlar doğal olarak onu Freud'un savunuculuğuna yöneltti. İkisi 1907'de karşılaştılar. Bu buluşma aralarında dostluğa ve yıllarca sürecek verimli, entelektüel fikir alışverişine yol açmıştır.

Jung'un kişisel gelişme çizgileri baştan beri belirlenmişti ve 1912 yılında yayımlanan *Bilinçdışının Psikolojisi (Wandlungen und Symbole der Libido)* adlı yapıtında Freud'un kuramlarını eleştirmesi, kendi kavramlarıyla Freud'unkiler arasındaki uyuşmazlıkların göz önüne serilmesini sağladı. Bu uyuşmazlıklar, 1913 yılında Jung ile psikanaliz okulu arasında kesin bir kopmaya yol açmıştır. O zamandan beri Jung'un çalışması Analitik Psikoloji ya da bazen Kompleks Psikoloji olarak bilinir. 1909'da Jung, zamanının çoğunu kendi görüşleri doğrultusunda bilimsel araştırma, kitap yazma ve özel hastalarını incelemeye ayırabilmek için Burghölzli'deki çalışmasına son verdi. Ancak, 1913 yılına kadar Zürich Üniversitesi'nde Psikiyatri üzerinde derslerini sürdürdü. Bundan sonra da kendisini, daha yoğun bir biçimde, bilinçdışının yapısını, fenomenlerini ve genel olarak da psikolojik davranış sorunlarını araştırmaya verdi.

Bu araştırmalar, kendi adına ilkel insanların davranışlarıyla zihinsel süreçlerini görmeye ve incelemeye itti sonunda onu. 1921 yılında Kuzey Afrika'da kaldı. Daha sonra Arizona ve New Mexico'da Pueblo Kızılderilileri arasında yaşadı. 1926'da yeniden Afrika'ya gitti ve Kenya'da Elgon Dağı eteklerindeki yerliler arasında yaşadı. Ayrıca ABD'de de bulundu, Hindistan'ı, İngiltere'yi ve çeşitli Avrupa ülkelerini gezdi. Bu geziler birçok yazının konusu olmuştur.

Doğu'dan ve ayrıca araştırma alanları Doğu olan bilim adamlarıyla ilişkilerinden dolayı çok sayıda malzeme toplamıştır. Frankfurt'taki Çin Enstitüsü müdürü, Çin Felsefesi ve şiirleriyle ilgili birçok yapıtın çevirmeni ve yorumcusu olan Richard Wilhelm ile birlikte çalıştı. Bu çalışmanın ürünü 1930'da Wilhelm ve Jung tarafından yayımlanan *Altın Çiçeğin Gizi* adlı yapıttır. Daha sonra Jung, Alman Hintoloğu Zimmer'le çalıştı ve Zimmer'in son çalışmalarını (Zimmer 1943'te öldü) *Der Wey Zum Selbst* başlıklı kitapta (1944) derledi. Daha ilerdeki bir ortak çalışması da Macar mitoloji uzmanı Karl Kerényi ile birlikte olmuştur ve *Das göttlich Kind* ve *Das göttlich Mädchen* adlarını taşıyan iki yapıtla sonuçlanmıştır. Bunlar çevrilip, tek cilt olarak *Mitoloji Bilimi Üzerine Yazılar* başlığı altında Jung ve Kerényi tarafından yayımlanmıştır.

Jung'un kendi yayımladığı yapıtlar da çok ve çeşitli idi. O, hep üretken bir yazardır; ancak, şimdiye kadar kitaplarından pek azı İngilizce'ye çevrilmiştir. Şimdilerde, bütün kitapları İngiltere ve Amerika'da aynı anda yayımlanmaktadır. Ayrıca, tüm Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Bilimsel çalışmaları, geniş ilgi alanı ve insanlarla fikir alışverişine hevesli oluşu, onun uluslararası psikoloji araştırmalarında önde gelen bir kişilik olmasına yol açmıştır. Yetkin bir dilbilimciydi (dört dili idiomatik olarak ve en azından iki dili daha oldukça iyi konuşurdu) ve öteki ülkelerden aldığı birçok davete yanıt vermekte zorluk çekmiyordu. 1936'daki 300'üncü kuruluş yılında Harvard Universitesi'nce önde gelen bilim adamlarına onur ünvanları dağıtıldığında bu ödüllerden biri de Jung'un oldu. 1938'de Jung'a Oxford

Üniversitesi'nce de Onur Doktoru ünvanı verildi. İngiltere'de böyle bir ünvana layık görülen ilk psikoloji uzmanı Jung olmuştur. Yaşamı boyunca daha birçok ünvana layık görülmüş ve 1944 yılında Basel Üniversitesi onun için özel olarak Tıbbî Psikoloji kürsüsü kurmuştur. Ancak ne yazık ki, sağlığının bozulmasından dolayı bundan bir yıl sonra bu görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1930 yılında Deutsche Ärztliche Gesellschaft für Psychoterapie'nin onur başkanlığına, 1933'te Uluslararası Genel Psikoterapi Tıp Derneği başkanlığına getirilmiştir. Kendi ülkesinin ona verdiği ünvanlar arasında Zürih Kenti Edebiyat Ödülü (1932), Zürih Tıp Bilimleri Akademisi onur üyeliği (1943) ve Cenevre Üniversitesi onur doktorluğu, (1945) ünvanları bulunmaktadır.

Jung'un gelişmesinin ve kariyerinin hikâyesi ise ünvanlar toplayan ve önemli yerlerde bulunan bir insanınkinden çok, yerleşik inançlara en az önem veren, çok kullanılmış yollara başvurmayarak kendi yolunu çizen özgün bir usun ve zorlayıcı bir kişiliğin hikâyesidir. Bunun – Freud ile olduğu gibi – çatışmalara yol açması kaçınılmazdı. Ancak, aynı zamanda Richard Wilhelm'in ölümünde özgeçmişi üzerine yazdığı yazıda da görülen (bu yazı *Altın Çiçeğin Gizi* kitabının sonunda yer almaktadır) derin ve sağlam arkadaşlıklarla da sonuçlanmıştır.

Jung hiçbir zaman kendisine yandaşlar aramamış ya da kitleleri çekecek bir düşünce sistemi oluşturmaya çalışmamıştır. O, insanların elden geldiğince kendileri için deneyler ve çalışmalar yapmalarına inanmış, dogmatikliğe her zaman karşı çıkmıştır. Yine de, kendisine karşın bir analiz okulu kurmuştur. Çünkü

kaçınılmaz olarak birçok kişi onun fikirlerinde kendi deneyimlerinin kanıtlandığını, şimdiye kadar anlaşılamayan şeylerin açıklandığını gördüklerinden onun fikirlerine doğru yönelmişlerdir. İngilizce konuşan birçok öğrenci için Zürih'te yıllarca seminer vermiştir. Jung'un etkin çalışmayı bırakmasından sonra burada eğitici bir enstitü kuruldu. C. G. Jung Enstitüsü olarak bilinen bu enstitüde bazı dersler gene İngilizce olarak verilmektedir. Ayrıca, Londra ve San Fransisco'da da eğitim enstitüleri bulunmakta ve Jungcu analizler bütün dünyada kullanılmaktadır.

Jung'un büyük bir çalışma kapasitesi vardı ve kendisi psikoloji alanındaki yoğun etkinliklerine karşın bir dizi başka konuyla da ilgilenme zamanı bulmuştur. İyi bir klasik bilimci idi, mitoloji ve karşılaştırmalı din bilgisi engindi; ayrıca birçok ülkenin edebiyatı ile de yakından ilgilenmiştir. Yeni profesör olan Nobel Ödülü sahibi Pauli de dahil olmak üzere önde gelen fizikçilerle dostluk kuran Jung iki bilim dalı arasındaki ayrılığı (fizik ve psikoloji) insanın iananamayacağı kadar önemsiz bulurdu.

Karısı, dört kızıyla bir oğlunu büyütmenin yanı sıra, ölünceye kadar (1955), ona etkin bir şekilde yardımcı oldu. Bu zeki ve çekici kadın, Jung'un başarısına kendi katkısını da eklemiştir. Büyük bir insanın karısı olup da fazlaca abartmaya kaçmaksızın kendi kişiliğini koruyabilmek kolay değildir. Fakat o bunu başararak geniş saygınlık ve sevgi kazanmıştır. Bir analizci olarak çalışması ve Zürih Jung Enstitüsü'nde ders vermesi dışında bütün dünyadan gelen birçok meslekten ve değişik konularla ilgili ziyaretçilerin toplandığı, Jung'a zamanının hareketleri ve olayları ile yakından

ilişkide bulunabilme fırsatını veren bir evi de o hazırlamıştır.

Jung bir zamanlar çeşitli spor etkinliklerinde bulunmuştur. (Ülkesinin dağlarında yürüyüşler, yatçılık ve Zürih gölünde yüzmek gibi). Seksen yaşında bunları bırakmak zorunda kaldı. Yine de canlı bir zekâsı vardı ve kitaplar yazmayı sürdürdü. Konuşmaktan hoşlanırdı, fakat dinlemesini de bilirdi. Gerçekten ilginç ayrıntıları unutmayan bir belleği, güneşin altındaki hemen her şey üzerine bilgisi ve bir yığın güzel hikâyesi ile eşi bulunmaz bir sohbetçi idi. Keskin mizah anlayışı, hatta aldatıcılığı vardı; aşırı gösterişçi ve doğrucu davrananlarla biraz dalga geçmenin karşısında değildi. Çevresinde onu böyle bir havada görmekten hoşlanacak çok kişi olmasına karşın, hiç de yapmacık tavırları ve yaşlı bilge pozları takınmazdı.

Yaşlılığın kendisini içine kapanık yaptığını söylemiştir. Fakat insanı en çok etkileyen yönü insancıllığı, nazikliği, birçok şeye karşı canlı ilgisi ve kendisine özgü kişiliğinin sürekli içtenliğidir.

1961 yılında ölmüştür.

ÖNSÖZ

Bayan Frieda Fordham, benim insan ruhunun daha iyi ve daha anlaşılır bir şekilde kavranmasına yönelik çeşitli çabalarımın okunabilir bir özetini ortaya çıkarmak gibi hiç de kolay olmayan görevi üstlenmiş. Ben, ruhsal karmaşıklıkların bütününü, hatta, ana bölümünü açıklayan herhangi kesin bir öğretiye ulaştığımı ileri süremem. Çalışmalarım, bir dizi değişik yaklaşımlardan ibarettir, buna bilinmeyen etkenlerin çevresinde dolaşmak da denilebilir. Bu yüzden benim açık ve basit özetimin verilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Dahası, ben, daima ruhun kendisini salt doktor muayenehanesinde göstermediği, onun her şeyin üzerinde, tüm dünyada ve ayrıca da tarihin derinliklerinde var olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak için özel bir sorumluluk duymuşumdur. Doktorun, ruhsal belirtilerden gözlediği, fiziki dünyanın küçücük bir parçası, dahası, patalojik koşullarca çarpıtılmış bir parçasıdır. Ben ruhun gerçekçi bir portresinin

yalnızca karşılaştırma yöntemiyle elde edilebileceğine hep inanırım. Fakat böyle bir yöntemin büyük sakıncası, karşılaştırmalı gereç toplanmasının engellenemeyeceği gerçeğindedir. Sonuçta, meslekten olmayan kişi şaşırır ve koşutluklar labirentinde yolunu kaybeder.

Yazarın elinde çıkış noktası olarak düzgün bir öğreti ve genel psikolojinin derinliklerine dalmayan iyi tanımlanmış örnek olgular olsaydı işi çok daha kolaylaşırdı. Bu sonuncusu, bana göre patolojik olayların değerlendirilmesi için tek güvenilir temeli oluşturmaktadır. Çünkü normal anatomi ve fizyoloji bu olaylardaki patolojik yönün ortaya çıkmasında vazgeçilmez önkoşuldur. İnsan anatomisinin arkasında uzun bir evrim dönemi olduğu gibi insanın psikolojisi de tarihsel köklere sahiptir ve yalnızca onun etnolojik değişkenleriyle değerlendirilebilir. Bu yüzden benim çalışmalarım okuyucunun dikkatini bu türden düşünceler ile dağıtacak sayısız olasılıklar sunmaktadır.

Her şeye karşın bu gibi zorlayıcı koşullar altında yazar, kendisini yanlış açıklamalara itecek bütün olanakları kullanmaktan kaçınmayı başarmıştır. O, benim psikolojik çalışmalarımın düzgün ve basit bir özetini sunmuştur. Bu hayranlık duyulacak yapıt için kendisine teşekkür borçluyum.

Küsnacht/Zurich *C. G. JUNG*
Eylül 1952

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde Jung psikolojisinin basit bir özeti verilmeye çalışılmıştır. Böylesi bir basitleştirme, daha çok kâğıt parçası üzerine dünya haritası çizmeye benzer. Bu haritada yeryüzünü oluşturan denizler ve karaların gerçek doğasının ne kadar azını aktarabileceğiniz ortadadır. Aynı durum psikoloji için de geçerlidir. Her şeye karşın harita bir başlangıç, içine daha sonraki bulguların yerleştirilebileceği bir çerçevedir. Eğer bu özet bulanık ve karışık görünürse, belki yolculuğun daha ilerki bir bölümü onu biraz berraklaştıracaktır. Bu bölümü, okuyucunun aynı düşüncenin ışığında okuması, gerekirse ileride geri dönmesini öneririz.

Jung psikolojisi ilk olarak onun normal, nörotik ve psikotik insanlarla olan kendi deneylerine dayanmaktadır. Onun öğretileri, patolojinin deneysel gerecini de göz önüne almakla birlikte bir tür psikopatolojik

değildir. Fakat kendi deyişiyle "İnsanlarla yeni bir bilimsel deneyin formülasyonu için öneri ve çabalar"dır[1]. Bu deneyin indirgenebileceği basit bir formül yoktur. Bir nokta üzerinde yoğunlaşmak o noktada açıklık kazandırır ama ruhsal etkinliğin bütününü oluşturan ilişkiler ağı gözden kaçırılır. Zihinsel deneylerde kesinlik arayışı, özü kendisine ait olan birçok şeyi de kaybettirir.

Jung, zihinden ve zihinsel etkinliklerden söz ederken bunların yerine ruh ve ruhsal terimlerini kullanmıştır. Çünkü zihin ve zihinsel sözcükleri aslında bilinçle ilgilidir. Öte yandan ruh ve ruhsal terimlerinin kapsamına hem bilinç hem de bilinçdışı girer. Sözü edilen bilinçdışı fenomenleri onlardan etkilenmekte olanlarca genellikle fark edilmezler ve ego ile aralarında hiçbir bağlantı yoktur. Bilincin içine sızdıkları zaman, – örneğin görünen nedeniyle ilgisi olmayan oranda bir duygusal patlama biçiminde – onları bilinçdışı dürtüsünün yapısından habersiz olan herhangi bir kimseye açıklamak büyük ölçüde olanaksızdır. "Bana ne oldu, bilmiyorum" deriz. Bilinçdışının belirtileri patoloji ile sınırlı değildir, çünkü normal insanlar tümüyle habersiz oldukları dürtülerle hareket etmektedirler.[2]

Ruhun bilinçdışı yönü bilinçten farklı, ancak bilinci tamamlayıcıdır. Jung'a göre bilinçli akıl "kendi-

(1) Dr. Jolanda Jacobi, *Jung Psikolojisi*; Önsöz.

(2) Bilinçdışının varlığıyla ilgili kanıtlar artık oldukça geniştir. Bunlar İlişki Testlerinin sonuçlarının incelenmesine, hipnoz, narkoz vb. gibi işlemlerden elde edilen gereçlere, çifte kişilik gibi fenomenlerin incelenmesine, fonksiyonel rahatsızlıklara ve zihinsel, sinirsel hastalıkların birbirlerinden ayrılmasına dayanmaktadır. Bu konunun kitaba konulmasının gerekli olmadığı düşünülmüştür. İlgilenen okuyucular için bkz. C.G. Jung, *Psikolojinin Ruhu*, Toplu Yapıtlar, Cilt 9.

sinden daha eski olup, onunla birlikte hatta olan karşın işlevini sürdüren bir bilinçdışı ruhtan ortaya çıkıp büyümektedir."[3] Jung, usu ikincil bir belirti, fenomenler üstü bir şey, "makinenin içinde bir hayalet" gibi görenlere karşın ruhun gerçekliği üzerinde diretir. Fiziksel gerçekten daha az gerçek değildir, kendi yapısı ve bağlı olduğu kendi yasaları vardır.

Bütün deneylerim ruhsaldır. Hatta fiziksel sancı bile deneylerime katılan ruhsal bir olaydır. Üzerime nesnelerden oluşma aşılmaz bir dünya yükleyen duyu-izlenimlerim, ruhsal imajlardır ve bu imajlar bilincimin doğrudan nesnelerini oluştururlar. Ruhum gerçeği öylesine dönüştürür ve saptırır ki, nesnelerin benim dışımda neye benzediklerini belirlemek için yapay araçlara başvurmak zorunda kalırım. O zaman şunu öğreniyorum: Bir ses tonu havanın belirli bir frekans ile titreşimi, ya da bir renk ışığın şu kadarlık bir dalga boyudur. Gerçekte ruhsal imajlar tarafından öylesine kuşatılmış bir durumdayız ki, kendi dışımızdaki şeylerin özüne ulaşamıyoruz. Bütün bilgilerimiz ruhumuzca koşullandırılmaktadır. Çünkü, yalnızca o, doğrudan ve üstün bir gerçekliktir. Burada psikoloğun başvurabileceği bir gerçeklik vardır, o da ruhsal gerçekliktir[4].

Bu noktaya ruhsal gerçekliğin birçok biçimde üzerimize etki yaptığı da eklenebilir. Dramatik histeri paralizlerinden ve körlükten başağrılarına, mide rahatsızlıklarına ve daha birçok ufak tefek rahatsızlıkla-

(3) *Bilinç, Bilinçdışı ve Bireyleşme*, s. 281, Toplu Yapıtlar, Cilt 9, Bölüm 1.

(4) *Çağdaş İnsanın Ruh Arayışı*, s. 219-20, "Analitik Psikolojinin Temel Varsayımları".

ra kadar fiziksel olarak ortaya çıkan hastalıklar bile 'tümüyle fiziksel' rahatsızlıklar olarak göründükleri halde hiçbirisinin organik bir nedeni olmadığı kanıtlanabilir. İnsanın yaratmış olduğu her şeyin kökleri ruhun içinde bulunmaktaydı. Belki düşündüğü, belki rüyasında gördüğü, belki de hayal ettiği bir şey idi. Umutlarımız ve korkularımız başkalarının da fark ettiği 'gerçekler'den kaynaklanabilir, ya da 'bütünüyle hayal ürünü' olabilirler, ancak her iki durumda da getirdikleri sevinç ya da kaygı aynıdır. Başkaları için olmasa bile deneylerimiz bizim için gerçektir ve genelde kabul edilen 'gerçek'ten farklı olsalar da eşit derecede geçerlilikleri vardır.

Ruhun gerçeğine karşı bu yaklaşım, Jung'un sık sık "yalnızca bir davranış" olarak söz ettiği yaklaşımla çarpıcı bir biçimde çelişmektedir. Bu görüştekiler, sürekli olarak ruhsal belirtileri, özellikle de dış olaylarla bağlantısı kolaylıkla kurulamayan deneyleri küçümserler ve onlardan 'hayal ürünü' ve 'yalnızca öznel' diye söz ederler. Jung ise içsel ya da ruhsal sürece, dışsal ya da çevresel olana eş bir değer verir.

Jung'un ruh kavramı dinamik, sürekli hareket halinde olan ve aynı zamanda kendi kendini düzenleyen bir sistemdir. Genel ruhsal enerjiyi libido olarak adlandırır.[5]. Libido kavramı, fizikteki enerji kavramı gibi, daha çok bir güç belirtisi olarak düşünülmemelidir. Libido kavramı yalnızca, gözlenen fenomenlerin tanımlanmasının uygun bir yoludur.

---

(5) Latince Libido sözcüğünün (sık sık bu anlamda kullanılmasına karşın) hiçbir biçimde açıkça cinsel bir anlamı yoktur. Sözcükte genel olarak istek ve dürtü anlamı bulunmaktadır.

Libido iki karşıt kutup arasında akmaktadır. Bir benzetme yaparsak, yürekteki diastol ve sistol'a ya da bir elektrik devresinin artı ile eksi kutupları arasındaki ilişkiye benzetebiliriz. Jung, genel olarak karşıt kutupları 'karşıtlar' olarak dile getirmektedir. Karşıtlar arasındaki gerilim arttıkça enerji de artar. Bu karşıtlık olmadan, ortada enerji de olmaz. Çeşitli düzeylerde birçok karşıt sayabiliriz: Örneğin, ilerleme yani enerjinin ileriye doğru hareketi ile gerileme, enerjinin geriye doğru hareketi; bilinç ve bilinçdışı; dışadönüklük ve içedönüklük; düşünmek ve duyumsamak vb. Heraklitus'un yüzlerce yıl önce keşfettiği gibi[6] karşıtların düzenleyici bir işlevi vardır. Libido, kutuplardan birine ulaştığında onun karşıtına geçer. Bunun basit bir örneğini, aşırı bir davranışın giderek çok farklı bir diğer davranışa dönüşmesinde buluruz. Tıpkı şiddetli öfkeyi sakinliğin izlemesi ve nefretin sonunda sevgiye dönüşmesi örneklerinde sıkça gördüğümüz gibi. Jung'a göre karşıtların düzenleyici işlevi insanın doğasında vardır ve bu, ruhsal işlevin kavranabilmesi için gereklidir.

Libido doğal olarak ileri ve geriye doğru hareket halindedir. Bunu gelgit hareketi gibi de düşünebiliriz. Jung, bilincin isteklerini yerine getiren ileriye doğru hareketi ilerleme, bilinçdışının isteklerini karşılayan geriye doğru hareketi ise gerileme olarak adlandırmıştır. İlerleme, kişinin çevresine olan etkin uyumu; gerileme ise kişinin kendi iç gereksinimlerine karşı uyumu ile ilgilidir. Bu nedenle, libidonun enantiod-

(6) Gerçekten çok büyük bir bilge kişi olan yaşlı Heraklitus, tüm psikoloji yasalarının en olağanüstüsünü, karşıtların düzenleyici işlevini keşfetmiştir... Karşı yönlerden yapılan bir tür koşuya benzettiği bu işlevle o, er geç her şeyin kendi karşıtına ulaştığını dile getirmiştir.
Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı, s. 71.

romi yasasına göre hiçbir engelleme olmaksızın çalışmayı sürdürmesi ve giderek ileriye doğru bir harekete dönüşmesi süreci işledikçe, gerileme olayı (bazı görüşlerin tam tersine), ilerlemenin, tıpkı uykunun uyanmaya olduğu gibi normal bir karşıt kutbudur. Gerileme, başka şeylerle birlikte, yoğun ve yönlendirilmiş bir zihinsel etkinlik döneminden sonra rüya durumuna dönüş, ya da daha önceki bir gelişme aşamasına geri dönüş demek olabilir. Fakat bütün bunların yanlış olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Daha çok "ileriye doğru sıçramak için geri çekilin" sözündeki gibi toparlanma aşamaları olarak değerlendirilebilirler. Eğer ortada libidoyu belirli bir doğrultuya yöneltme çabası varsa, ya da bastırma eğilimini bir engel oluşturuyorsa, kısacası, şu ya da bu nedenden (bu belki çevre koşullarının çok zorlaşması da olabilir) bilincin düzenlenmesi bozulmuşsa, yukarıda sözü edilen doğal ileriye doğru hareket olanaksızlaşır. O zaman libido gerisin geri, bilinçdışına doğru akar ki bu da sonuçta bilinçdışının enerji ile aşırı yüklenmiş, kendisine bir çıkış yolu arar bir duruma gelmesine yol açar. Böyle durumlarda bilinçdışı belki de bir fantezi ya da bir çeşit nörotik belirti biçiminde bilince sızacaktır. Çocuksu, hatta vahşi davranışlar biçiminde de görünebilir. Bilinçdışının bilince tümüyle egemen olabildiği durumlarda ortaya şiddetli bir patlama ya da psikoz çıkar. Bu durum tıpkı bir barajın patlaması ve bütün toprakların sel altında kalmasına benzer. En aşırı olaylarda (bazı psikotik olgularda olduğu gibi) libidonun kendisine bir çıkış yolu bulması tümüyle başarısız kaldığında, yaşamdan kopmalar vardır. Bu patolojik bir gerilemedir ve yaşamın bir gerekliliği olan normal gerilemeden farklıdır.

İnsan kendisini sürekli ve kararlı biçimde çevresine uydurabilen bir makine değildir. Aynı zamanda kendisiyle uyum içinde olmalı, yani kendi iç dünyasıyla da uyum sağlamalıdır. Öte yandan, insan ancak çevre koşullarına uyum sağladığı zaman kendi iç dünyasıyla da uyum sağlayabilir ve kendi içinde birliğe erişebilir[7].

Libido doğal enerjidir, öncelikle en başta yaşamın amaçlarına hizmet eder. Fakat bu içgüdüsel hedefler için gerekli enerjiden fazla olan belirli bir miktar enerjiyi üretici çalışmalar ve kültürel amaçlara yönlendirme olanağı vardır. Bu yönlendirme başlangıçta içgüdüsel ilgi kaynağına özde benzeyen bir şeye doğru gerçekleşebilmektedir. Ancak, böyle bir aktarım basit bir istekle değil de, dolaylı bir yoldan gerçekleştirilir. Bilinçdışında, belirli bir kuluçka döneminde libidoyu kendisine çekebilen, aynı zamanda onu doğal akışından saptıracak kanal ödevi gören, bir simge oluşturulur. Bu simge hiçbir zaman bilinçli olarak düşünülemez, fakat genellikle bir rüyada görülür, bir vahiy ya da sezgi olarak ortaya çıkar.

Libido enerjisinin içgüdüsel bir amaçtan kültürel bir amaca aktarılmasının bir örneği olarak, Jung ilkel Watschandi'lerin ilkbaharda yaptıkları ayinlerini anlatmaktadır. Watschandi'ler yere bir çukur kazıp çevresine çalılar yerleştirerek dişi cinsel organlarını taklit etmekte ve bunun çevresine dikleşmiş bir penisi simgeleyen mızraklarını önlerinde dik tutarak dans etmektedirler. "Dans ederlerken... mızraklarını yere fırlatıyorlar ve 'Pulli nira, pulli nira, wataka!' (Non

(7) *Analitik Psikolojiye Katkılar*, s. 43, "Fiziksel Enerji Üzerine".

fossa, non fossa, sed cunnus)* diye haykırıyorlardı. Ayin süresince dansa katılanlardan hiçbirisi bir kadına bakamazdı"[8]. İlkbaharda yapılan bu dansın olağanüstü bir önemi vardı. Dans edenler hareketleri ve haykırışlarıyla kendilerinden geçiyorlar ve bu büyülü oyun içinde toprak ananın döllenmesine katılıyorlar. Kadınlar törene katılmadıklarından libido sıradan cinselliğe doğru yönlenmez. Yerdeki çukur dişi cinsel organlarını temsil etmekle kalmayıp aynı zamanda bereketlenecek olan Toprak Ana fikrini dile getiren ve libidonun dönüşümünü sağlayan bir simgedir.

Burada belirtmek gerekir ki, Jung, yapıtlarında 'simge' sözcüğünü belirli bir anlamda kullanmakta ve 'simge' ile 'im' arasında bir ayırım yapmaktadır. İm, gerçek bir nesne karşılığında kullanılır ya da gerçekliği temsil etmektedir. Öte yandan simge daha geniş bir anlama sahiptir ve daha kesin bir biçimde söylenemeyen ruhsal bir olguyu karşılar. Watschandi'lerin çukuru kadın cinsel organı olarak anlaşılabilir fakat aynı zamanda daha derin bir anlamı da vardır. Bu çukur bir imden daha geniş anlama sahiptir; o, aynı zamanda bir simgedir.

İlkel insanlarda cinsellik ve toprağın sürülmesi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ayrıca avcılık, balıkçılık, savaş vb. gibi diğer birçok önemli etkinliklere de, amacı açıkça libidoyu söz konusu eyleme yönlendirmek olan danslar ve büyücülük törenleriyle hazırlanırlar. Bu törenlerdeki ayrıntılar bize libidoyu (doğal

(*) Dişi cinsel organlarını temsil eden çukurun yok olması anlamında bir haykırış. (Ç.)

(8) a.g.e. s. 47.

enerji) kendi yolundan bu yönlere kanalize edebilmek için ne kadar çok şey gerektiğini sergilemektedir. Jung, libidonun simgeler aracılığıyla bu yoldan dönüşümünün uygarlığın doğuşundan beri olageldiğini ve bunun kökeninde insan doğasının çok derinlerinde kök salmış bir şeyin yattığını söylemektedir. Zaman geçtikçe bizler içgüdülerimizin denetimindeki bu enerjinin belirli bir bölümünü çekip almayı başardık ve ayrıca istenci geliştirdik. Ancak istencimiz bizim inandığımızdan daha az güçlüdür ve bizim hâlâ simgelerin libidoyu dönüştürücü gücüne gereksinimimiz vardır. Jung bazen buna 'Üstün İşlev (Transcendent Function)' demektedir.

Jung'un bilinçdışına bakışı, bilinçdışını yalnızca, içimizdeki hoş karşılanmayan, çocuksu, hatta vahşice olan her şeyin, unutmak istediğimiz her şeyin kaynağı olarak kabul eden görüşten daha olumludur. Bütün bu özelliklerin bilinçdışı oldukları gerçektir ve bunlardan bilincin içinde beliren görüntüler de karmaşık ve biçimsizdir. Ancak, bilinçdışı bilincin de biçimlendiricisidir ve yeni yaşam olanaklarının tohumları onun içinde bulunmaktadır. Ruhun bilinç yönü denizde yükselen bir adaya benzetilebilir. Biz yalnızca onun su üzerinde kalan bölümünü görürüz. Fakat çok daha büyük, bilinmeyen, bir gerçeklik aşağıda bulunmaktadır ki bunu bilinçdışına benzetebiliriz.

Ada, 'ego'dur. Bilen, arzulayan 'ben'dir. Bilincin merkezidir. Ancak bilince ait olan dünya ve kendim hakkında bildiklerim ve yönlendirip denetleyebildiklerim her zaman tümüyle bilinci oluşturmazlar. Beğenmediğim ya da toplumun kabul etmediği şeyleri unutur ya da bastırırım. Bastırma hemen hemen kasıt-

lı ve sürekli bir biçimde dikkatin dağıtılması demektir. Bu yolla bastırılan düşünce, duygu, olay, sonunda bilinçten uzaklaştırılır ve onu artık hatırlamayız. Denetimli bastırma (suppression) ki bazen bastırma (repression) ile karıştırılmaktadır - dikkatimizi başka şeyler üzerinde toplayabilmemiz için gerekli olan, belirli şeylerden dikkatin uzaklaştırılmasıdır. Bu durumda istendiği zaman onları yeniden hatırlarız. Ayrıca benim, gücü bilince kadar ulaşmaya yetmeyen duyu-algılamalarım vardır ve deneylerimin büyük bir bölümü kısmen anlaşılır ya da tam farkında olamadığım şeylerdir. Bu yüksek algılar bastırılmış ya da unutulmuş anılarla birlikte ego ile bilinçdışı arasında uzanan, gerçekte ego'ya ait olması gereken bir tür gölgeli alan oluştururlar. Önceki benzetmemizi kullanırsak bu gölge - alan denizin her zaman kaplamadığı bir alandır ve denizin doldurulmasıyla kullanılabilir bir duruma gelebilir. Jung bu gölge alanı, ruhun tam anlamıyla bilinçdışı olan yönünü tanımlamak için kullandığı kolektif bilinçdışı deyiminden ayırt etmek için, *kişisel* bilinçdışı olarak adlandırmıştır.

Kişisel bilinçdışı bireyin kendisine özgüdür. Bireyin bastırılmış çocuksu dürtü ve arzularından, yüksek algılarından ve sayısız unutulmuş deneylerinden oluşur ve yalnızca ona aittir.

Kişisel bilinçdışına ait anılar tümüyle istencin denetimi altında olmasa bile, baskının zayıfladığı zamanlarda (örneğin uykuda) hatırlanabilirler. Bazen içinde bulunulan duruma uygunlukları, bazen de rastlansal bir ilişki ya da bir şok durumu onları ortaya çıkarır. Bazen rüyalarda ve fantezilerde gizlenmiş olarak görünürler, bazen özellikle nevrozlarda olduğu gi-

bi hastalık nedeni olduklarında 'kazılarak çıkarılmaları' gerekir. Jung'un bu anılara ulaşmak için kullandığı yöntem analitik yöntemdir ve ileride biraz ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Jung, çalışmalarının ilk dönemlerinde bu anılara ulaşmak için 'İlişki Testleri'[9] diye bilinen testleri kullandı. İlişki Testleri ruhsal yapının bir özelliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu özellik, fikirlerin belirli ana çekirdekler çevresinde toplanma eğilimidir. Etkileyici biçimde vurgulanmış olan bu ilişkili fikirlere Jung *kompleksler* adını vermiştir. Çekirdek bir tür psikolojik mıknatıstır. Belirli bir enerjisi vardır ve buna orantılı olarak fikirleri kendine çekmektedir. Kompleksin Çekirdeği iki bölümden oluşur: Nesnelere karşı kişinin doğal tavrı ve çevre etkeni. Yani, bu çekirdek yalnızca deneyle değil, aynı zamanda kişinin bu deneye karşı davranış biçimi ile de belirlenmektedir.

Kompleks bilince ait olabilir. Onun üzerine bilgi sahibiyizdir. Ya da bir bölümü bilince ait olabilir ki,

(9) a.g.e. s. 262-3 "Ruhlara İnanmanın Psikolojik Temelleri".
"Kompleksin varlığı, ilişki deneyi aracılığıyla kolaylıkla sergilenir. Bu deney çok basit bir işlemden ibarettir: Deneyi uygulayan, deney-kişisine bir sözcük söyler ve deney-kişisi bunu aklına gelen sonraki ilişki ile yanıtlar. Reaksiyon zamanı, yani harekete geçiren sözcük ile verilen yanıt arasında geçen zaman, bir kronometre ile ölçülür. Burada bütün basit sözcüklerin eşit derecede kısa bir reaksiyon zamanı içinde, zor ve az rastlananların daha uzun bir zaman süresi içerisinde yanıtlanması beklenir. Fakat gerçekte reaksiyon zamanları bu açıdan diğer önemli nedenlere göre çok daha az değişmektedir. Beklenmedik bir şekilde bazı çok basit eylem sözcükleri çok uzun reaksiyon zamanları ortaya çıkarmıştır ve aynı olguda oldukça tuhaf sözcülerinse gecikmesiz yanıtlandığı görülebilmektedir. Teste tutulan kişinin psikolojisini dikkatle inceleyerek reaksiyon zamanının uzamasının genellikle eylem sözcüğü ya da verilecek yanıtla bir duygunun çakışmasından ileri geldiğini saptadım. Duygu, eylem sözcüğünün bir komplekse dokunmasından kaynaklanır."

bu durumda, üzerine bazı şeyler biliriz, fakat yapısını tam olarak kavrayamayız. Son aşamada, bilinçdışı bir kompleks olabilir. Bu durumda varlığının hiç farkında olmayız. Son iki durumda, özellikle de kompleks bilinçdışı olduğu zaman, bağımsız bir kişilik gibi davrandığı ve çevresine toplanmış olan fikirler ve eğilimlerin bilince denetimsiz bir biçimde girip çıktıkları görülmektedir. Her ne kadar, ruhsal içerikleri tanımlarken keskin ayırım yapmak biraz yapmacık kaçıyorsa da ruhun tüm insanlar için geçerli olan bir gerçekliği olarak kişisel bilinçdışına ve kolektif bilinçdışına ait çeşitli kompleksler bulunduğunu söyleyebiliriz.[10]

Kolektif bilinçdışı, bilinçdışının kişisel bilinçdışından daha derinlerde olan bir bölümü, bilincimizde ortaya çıktığı bilinmeyen maddedir. Onun varlığını biraz da olsa içgüdüsel davranışların gözleminden çıkarabiliriz. İçgüdüler bilinçli motivasyon olmaksızın eyleme karşı dürtüler olarak tanımlanırlar.[11] Ya da daha kesin olarak, – çünkü bilinçdışınca harekete geçirilen birçok eylem vardır ki tümüyle kişiseldirler ve seyrek olarak içgüdüsel diye nitelendirilebilirler – içgüdüsel bir eylem, "kalıtımsal ve bilinçdışı"dır, "tekdüze ve düzenli olarak her yerde ortaya çıkmaktadır".[12] İçgüdüler genellikle bilinir. Fakat bu bazı özel koşullarda, belirli geniş davranış çizgilerini zorladığımızda, yaşamı tarihimizin belirlediği biçimde anlayıp yaşamamız tü-

(10) Daha doğrusu bazı kompleksler her iki alana da girmektedir. Analık kompleksi, örneğin bizim kendi anamızla ilgili olduğu kadarıyla kişisel ve arketip ana ile ilişkisinde de kolektiftir.

(11) *Analitik Psikolojiye Katkılar*, s. 271, "İçgüdü ve Bilinçdışı".

(12) a.g.e., s. 273.

ründen bir bilinme değildir. Jung burada, bu deneyin kalıtsal olduğunu değil, insan beyninin insanlığın derin ve eski deneyimleriyle biçimlendirildiğini ve etkilendiğini belirtmek istiyor. Fakat "her ne kadar bizim devraldığımız miras fizyolojik yollardan meydana gelmekte ise de, bu yolları ortaya çıkaran atalarımızın zihinsel etkinlikleri olmuştur. Bugün bu izler kişinin bilincine ancak zihinsel süreçler biçiminde ulaşabilir. Bu süreçler yalnızca kişisel deneyim yoluyla bilince yerleşebiliyor ve böylece kişisel kazanımlar olarak görünüyorlarsa da, her şeye karşın onlar kişisel deneyimce bilinçten "çıkarılıp atılmış" eskiden var olan izlerdir. Yaşanan her "etkileyici" deneyim, eski, fakat daha önce bilinçdışı olan bir ırmak yatağındaki böylesi bir izlenimdir."[13]

Hayatı insanlığın geçmiş tarihince koşullanmış bir biçimde kavramak ve yaşamak eğilimini, ki buna gereksinimi de denebilir, Jung arketipsel olarak adlandırır. Arketipler "önceden var olan kavrayış biçimleri" (yani, bilincin ortaya çıkmasından önce) ya da "sezginin doğuştan gelme koşullarıdır... İçgüdülerin insanı kendine özgü belirli bir yaşam sürdürmeye zorlamaları gibi, arketipler de ... sezgi ve kavrayışı insana özgü biçimlere zorlarlar."[14]

Arketipler bilinçdışıdırlar ve bu nedenle yalnızca varsayım olarak kabul edilebilirler. Ancak biz onları ruhun içinde tekrar tekrar ortaya çıkan belirli tipik imgeler yoluyla fark ederiz. Jung bir defasında bunlardan 'ilk imgeler' olarak söz etmiş, (Jakob Burck-

(13) a.g.e., s. 61. "Fiziksel Enerji Üzerine"

(14) a.g.e., s. 275-76. "İçgüdü ve Bilinçdışı"

hardt'dan alınma bir deyiş) daha sonraları bilinç ve bilinçdışı yönlerinin her ikisini de kapsar biçimde, geniş anlamda arketipler terimini kullanmıştır. Kendisi genellikle arketipsel imaj yerine de arketip deyimini kullanmaktadır. Jung arketiplerin insan beyninin ve bilincinin hayvan düzeyinden çıkıp gelişmekte olduğu binlerce yıl boyunca biçimlendiğini düşünmüştü. Fakat bunların görüntüleri, yani arketip imajları ilk olma niteliklerine karşın ortaya çıktıkları çağa göre değişikliğe uğramış ya da tümden değişmişlerdir. Özellikle ruhsal ekonomideki önemli bir göstergesi olan bazıları kare, daire ya da araba tekerleği gibi soyut, ya da geometrik bir biçimde görünürler. Bunlar kendi başlarına ya da az çok özenle birleştirilmiş olarak tipik ve önemli bir simge meydana getirirler. Bu nokta ilerki bir bölümde geniş olarak tartışılacaktır. Diğerleri insan ya da yarı insan, tanrı ve tanrıça, cüceler ve devler biçiminde ortaya çıkarlar, mitolojideki sayısız örneklerinde olduğu gibi gerçek ya da fantezi ürünü olan hayvanlar ve bitkiler olarak görünürler.

Arketipler, imajlarda olduğu gibi duygular biçiminde de var olurlar. Etkileri insanların doğum ve ölüm, doğal engellere karşı kazanılan zaferler, ergenliğe geçiş dönemi, büyük tehlikeler, şaşırtıcı bir deney gibi, tipik ve önemli durumlarla karşılaştıkları zamanlarda özellikle belirgindir. Böylesi durumlarda Auvergne mağaralarında duvarlara çizilmiş bir arketip imajı günümüz insanlarından birçoğunun rüyasında ortaya sık sık çıkacaktır.

Rüyalar ve yorumlamalarıyla ilgili büyük soru işareti daha ilerki bir bölümde ele alınacaktır. Burada şu kadarını söylemek yeterli olacaktır: Jung rüyaların, ruhun ciddiye alınmaya değer ve gerçekleşmese ve an-

laşılmasa da kendilerine özgü bir etki doğuran, doğal ve kendiliğinden ürünleri olduğunu söylemektedir. Rüya dili simgeseldir ve sürekli olarak benzerlikleri kullanmaktadır. Bu yüzden genellikle bulanık, anlamsız bir karakteri vardır açıkçası.

Kolektif bilinçdışının varlığının kanıtları, normal insanın rüyalarında rastlanan mitolojik imajların açık izlerinde bulunabilir. İnsanın bu imajlar üzerine önceden bilinçli hiçbir bilgisi yoktur. Bazen bu bilginin önceden hiçbir zaman var olmadığını ispatlamak güçtür (ortada kriptomnezi* olasılığı olduğu her zaman söylenebilir). Ancak bazı akıl hastalarında öyle şaşırtıcı bir mitolojik imaj gelişmesi vardır ki, bunu o kişinin kendi deneyimleriyle asla açıklayamazsınız.

Jung, 1906 yılında bir akıl hastanesinde ilgilendiği hastasını buna örnek olarak vermektedir. Adam çıldırmıştı ve bazı dönemlerde çok tedirgindi. Ancak sakin olduğu zamanlarında ilginç hayaller kuruyor, olağandışı simgesel imajlar ve fikirler üretiyordu. Bu simgeler, 1910 yılında yeni çözülmüş benzer şeylerle ilgili Yunanca bir papirüsle karşılaşılıncaya kadar karanlıkta kaldı. Aynı konuda Jung şöyle demektedir:

"Hastamın hayalinin 1906'da ve Yunanca yazının ilk basımının da 1910'da olması hasta açısından kriptomnezi olasılığını inandırıcı bir biçimde ortadan kaldırmakta, benim açımdan da düşünce transferi olasılığını bir yana itmektedir."[15]

Jung, mitleri incelemek için oldukça vakit har-

(*) Kriptomnezi: Okunmuş, görülmüş ya da işitilmiş bir şeyin unutulması ve daha sonra bilinçdışı tarafından yeniden ortaya çıkarılması.

(15) a.g.e., s. 108-109. "Akıl ve Yeryüzü".

camıştır; çünkü, onları insan doğasının en temel açıklanış biçimleri olarak kabul etmektedir. Bir mit oluştuğu ve sözcüklerle dile getirildiği zaman onu biçimlendirenin bilinç olduğu doğrudur. Fakat mitin ruhu, yani onun temsil ettiği yaratıcı dürtü, ifade ettiği ve uyandırdığı duygular, hatta büyük ölçüde onun ana fikri, bilinçdışından gelmektedir. Mitlerin sık sık güneşin doğuşu, batışı, ya da tüm yeni yaşam ve canlılığıyla ilkbaharın gelişi gibi doğa olaylarını açıklamaya çalışır gibi göründükleri doğrudur, ancak mitler, Jung'a göre bundan çoğunu dile getirmektedir. Onlar insanın bütün bu olayları nasıl gördüğünün bir açıklamasıdır. Güneşin doğuşu, o zamanlarda tanrı-kahramanın denizden ortaya çıkmasıdır. Arabasını göklerde sürmektedir ve batıda kocaman bir anne canavar onu yutmak için beklemektedir. Canavarın karnında denizin derinliklerini dolaşır ve gecenin yılanı ile korkunç bir mücadeleden sonra sabahleyin yeniden doğar. Bu güneşin doğuş ve batışının fiziksel sürecini açık bir biçimde yansıtan ve bir çeşit açıklama olarak kabul edilebilecek çok yaygın bir mitolojik temadır. Ancak bunların duygusal içeriği, açıklamadan daha fazlasını temsil etmelerini sağlar. İlkel insanlar kendileriyle çevreleri arasında keskin ayrımlar yapmazlar. Levy Bruhl'un 'participation mystique'* dediği biçimde yaşarlar ki bu, dışarda olan her şey içerde de olmakta (ve de tersi) demektir. Bu yüzden mit, güneşin doğuşu, gökte bir uçtan öteki uca yolculuğu, geceyle birlikte gözden kayboluşunun sergilenmesi ve açıklanması olduğu ka-

(*) Participation mystique: Katılım mistiği.
Lévy – Bruhl'in öznenin (subject) kendisini nesneden (object) açıklıkla ayırt edemediği yerlerde, nesne ile garip bir psikolojik bağlantının ortaya çıktığı durumlar için kullandığı terim.

dar, insanların aynı olaylar sırasında yaşadıkları içlerindeki duyguların da bir belirtisidir.[16]

Mitler kolektif bilinçdışının doğrudan bir anlatım biçimi olduklarından, benzer biçimlerde, bütün insanlar arasında ve bütün çağlarda bulunurlar. İnsan mit yaratma gücünü kaybettiği zaman varlığının yaratıcı güçleriyle olan ilişkisini yitirir. Din, şiir, folklor ve peri masalları da bu güce dayanırlar. Bütün dinlerde merkezi figürler karakter olarak arketiplerdir. Ancak mitlerde olduğu gibi malzemenin biçimlenmesinde bilincin de bir payı olmuştur. İlkel tapınmalarda bu pay ileri ve gelişmiş dinlerde olduğundan çok daha azdır. Bu nedenle ilkel dinlerde arketipsel yapı daha belirgindir. Kolektif bilinçdışının en doğrudan görünümü, arketiplerin ilk imajlar olarak rüyalarda, zihnin olağandışı durumlarında, ya da psikolojik fanteziler şeklinde ortaya çıkmalarıdır. O zaman bu imajların kendilerine ait bir güçleri ve enerjileri bulunduğu, hareket ettikleri, konuştukları, kavrayışları ve amaçları olduğu da görülür. Bizi büyülerler ve bilinçli niyetimize bütünüyle karşıt bir eyleme doğru sürüklerler Hem yaratıcılık hem de yıkıcılık, bir sanat yapıtı ya da bir vahşi çete şiddeti biçiminde bir patlama esinleyebilir; çünkü, onlar "insanlığın, geçmişte ve şimdi üzerinde büyüdüğü, tanrılarını ve şeytanlarını yarattığı, kendileri olmaksızın insanın insan olamayacağı etkili ve güçlü düşüncelerin bütününü dile getiren gizli hazinesidir."[17] Bu yüzden Jung'a göre bilinçdışı insanın yalnızca eskilerini attığı bir bodrum odası değil, bilincin ve insanlığın yaratıcı ve yıkıcı ruhunun kaynağıdır.

---

(16) Bu fikrin geliştirilmesi ve gerçek uygulamada 'katılım mistiğinin' ne anlama gelebileceğinin örnekleri için; bkz. Henri Frankfort: *Felsefeden Önce* ve öteki yapıtları.

(17) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 66.

Kolektif bilinçdışını tanımlamaya çalışmak, olanaksızı gerçekleştirmeye çalışmaktır. Çünkü onun ne sınırları ne de gerçek yapısı üzerine bilgi sahibi olabiliriz. Bütün yapabileceğimiz, belirtilerini izlemek, onları tanımlamak ve mümkün olduğu kadar anlamaya çalışmaktır. Jung'un çalışmalarının büyük bir bölümü bu göreve ayrılmıştır. Arketiplerle ilgili olarak Jung "Gerçekte bizim düşüncemiz bile onları açıkça kavrayamaz çünkü onları hiçbir zaman düşüncemiz icat etmedi."[18] demektedir. Buna karşın rüyalarda ve fantezi dizilerinde ortaya çıkan çeşitli figürlerle, insanlar için tipik bir önemi olan tarihle paralellikler, dünyanın her yanındaki mitlerle bağlantılar kurulabilmesi ve bu figürlerin ayırt edilmesi mümkün olmuştur. Jung uzun ve dikkatli araştırmalardan sonra, bunları insan düşüncesine, davranışına etki eden belli başlı arketipler olarak belirlemiş ve persona, gölge, anima ve animus, yaşlı bilge adam, toprak ana ve öz (self) olarak adlandırmıştır.

Kolektif bilinçdışının arketiplerinden söz ederken yeniden hatırlamak gerekir ki, zihnin içinde su geçirmez ayrı ayrı bölmeler yoktur ve arketiplerin bile kişisel bir yönü olabilir. Örneğin, anima imajı hem erkeğin kadınla yüzyıllar boyunca olagelen deneyimi ve hem de bir erkeğin, bir kadın veya kadınlarla olan kendi gerçek kişisel deneylerince koşullanmıştır. Öte yandan bazı arketipler kişisel olmaktan çok kolektiftirler; persona ile gölge gibi diğerleri ise daha çok kişisel öğeye sahiptirler. Bu konu, arketipler ayrıntılı olarak ele alındığında daha çok aydınlanacaktır. Ancak, önce Jung'un bilinçli aklın yapısı üzerindeki çalışmalarından biraz söz etmeliyiz.

---

(18) a.g.e., s. 78. Arketipler ve kolektif bilinçdışının daha kapsamlı bir tartışması için okuyucuya "Analitik Psikolojiye katkılar" adlı kitabı, özellikle de "Akıl ve Yeryüzü" adlı bölümü salık verilebilir.

BÖLÜM 2

PSİKOLOJİK TİPLER

Jung'un bilinçli aklın psikolojisine katkısı büyük ölçüde *Psikolojik Tipler* üzerindeki çalışmalarında ortaya çıkmıştır. İnsanları tiplere ayırma çabasının eski bir tarihçesi vardır. Yaklaşık iki bin yıl önce Yuan fizikçisi Galen, insanlarda dört ayrı temel davranış farklılığı belirlemeye çalıştı ve onun bu tanımlayıcı terimleri olan (psikolojik yönden safça olmasına karşın) iyimser, sakin, sinirli ve melankolik tipler, yaygın konuşma diline girdi. Çağdaş bilgileri göz önüne alarak daha kesin bir formülasyonu amaçlayan çeşitli denemeler olmuştur – örneğin Kretschmer'in – Jung'un insanları dışadönük (extravert) ve içedönük (introvert) olarak ayırması da tam olarak anlaşılmamış bile olsa, geniş olarak bilinmektedir. Jung yaşama karşı bu iki değişik yaklaşım biçimini, tipik olarak tanımlanabilecek kadar belirgin ve yaygın olan bu çevre koşulları-

na karşı iki değişik tepki biçimini birbirinden ayırmıştır.

"Bir sınıf insan vardır ki önlerine çıkan bir duruma tepki gösterme anında ilkin sessizce 'Hayır' dercesine biraz geri çekilirler ve ancak ondan sonra tepki gösterebilirler. Bir başka sınıf daha vardır ki aynı durumda anında tepki göstererek ileri çıkarlar ve davranışlarının açıkça doğru olduğundan emin görünürler. Bu yüzden birinci sınıf nesnelere karşı belirli bir olumsuz ilişki ile karakterize olmuştur, ikinci sınıf ise olumlu bir ilişkiyle... birinci sınıf içedönük davranış biçimini, ikincisi ise dışadönük davranış biçimini temsil eder."[1]

Dışadönük davranışın özellikleri, libidonun dışarıya doğru akışı, olaylara, insanlara ve nesnelere karşı ilgi, onlarla bir ilişki içine girmek ve onlara karşı bağlılıktır. Bunlar herhangi bir kişide huy olarak bulunuyorsa Jung o kişiyi *dışadönük* tip diye tanımlamaktadır. Böylesi tipler dış etkenlerce harekete geçirilir ve çevresinden çok fazla etkilenir. Dışadönük tip sosyal bir tiptir ve yabancısı olduğu çevrelerde güvenlidir. Genellikle çevresiyle iyi geçinir. Çevreyle ters düştüğünde bile oraya bağlı olduğu söylenebilir; çünkü, karşıtı olan içedönük tipin tersine, bir yana çekilmek yerine tartışmayı ve ağız kavgasını yeğler ya da çevresini kendi kalıplarına göre yeniden düzenlemeye çalışır.

İçedönük davranış ise, geri çekilmeci bir davranıştır. Libido içeriye doğru akar ve kişisel etkenler üzerinde yoğunlaşır. Egemen etken 'iç gereksinme'

(1) *Çağdaş İnsanın Ruh Arayışı*, s. 98, "Psikolojik Tipler Öğretisi".

etkenidir. Bu davranış biçimini huy edinmiş kişilerden Jung *'içedönük tip'* diye söz etmektedir. İçedönük tip, insanlara ve nesnelere karşı güvensizdir, sosyal değildir ve düşünmeyi harekete geçmeye yeğler. Her iki tip de karşıtının olumsuz niteliklerini görür ve küçümser. Bu gerçek sayısız yanlış anlamalara yol açmış, hatta zamanla uzlaşmaz felsefelerin, birbiriyle çelişen psikolojilerin, farklı hayat değerleri ve yollarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Batı'da biz, dışadönük davranışı tutarız ve onu dışa açılan, uyumlu vb. gibi övgülü sözlerle tanımlarız. Öte yandan içedönük davranışlara, içine kapanmış, hatta, hastalıklı gibi adlar takılmıştır. Doğu'da ise en azından son zamanlara kadar içedönük davranış egemen olmuştur. Batı yarıküresinin maddi ve teknik gelişmesi ve bunun tersine olarak, Doğu'nun maddi yoksulluğu, fakat daha geniş ruhsal gelişmesi bu temel üzerinde açıklanabilir.

Psikolojik Tipler'de Jung iki davranış biçiminin tarih boyunca felsefe önermeleri ve dinin gelişmesi, şiir, estetik ve son olarak da psikoloji üzerindeki etkilerini izlemektedir. Bu görüş ışığında 'psikoloji okulları' özellikle de Freud, Adler ve Jung'un okulları arasındaki farklar, davranış biçimindeki farklılığa dayanmaktadır. Freudcu davranış dışa dönüktür çünkü o karakterin belirleyicileri olarak dışardaki insanlar ve olayları kabul etmektedir. Adlerci davranış biçimi içedönüktür çünkü içsel davranışın, "iktidar sahibi olma istencinin" önemini vurgulamaktadır. Jungcu davranışın da içedönük olduğu söylenebilir; çünkü onun en çok ilgisini çeken etkenler de iç dünyaya, özellikle de "kolektif bilinçdışına" özgüdür.

Jung, insanları belirli tiplere ayırma çabasında temel olarak bilinç psikolojisini kullanmaktadır. Bir kişi dışadönük ya da içedönük olarak tanımlandığında bu onun alışılmış bilinçli davranış biçiminin biri ya da öteki olması demektir. Dengeli bir davranış biçimi dışadönüklük ve içedönüklüğü eşit olarak kapsardı. Ancak genellikle görülen şudur ki, bir davranış biçimi gelişmiş ve öteki bilinçdışı kalmıştır. Buna karşın hiç kimse tümüyle bir davranış biçimi içinde yaşamaz. Ara sıra zayıf bir biçimde de olsa bilinçdışındaki öteki davranış biçimini ortaya koyar.

Örneğin, aslında oldukça sessiz ve çekingen – yani içedönük – olan insan, gerçekten ilgilendiği bir konuda fark edilir bir hareketlilik ve coşku gösterebilir. Yine de çevresiyle dışadönük biri kadar iyi ilişki kuramaz. Az rastlanan kuş türleri üzerine, konuya karşı en küçük ilgi duymayan birisiyle sohbet eder, ya da bu saçmalıklarda ne bulduğunu bir türlü anlayamayan canı sıkılmış bir konuğuna eski el yazmaları koleksiyonunu gösterir.

Davranışta farklılaşma genellikle yaşamın ilk dönemlerinde başlar. Gerçekte, doğuştan olduğunu düşündürecek şeyler de vardır. Aynı ailede hem içedönük hem de dışadönük çocuklar bulunabilir. Bu durumda arkadaş canlısı kız ve erkek kardeşlerinin gölgesinde kalmak içedönük çocuk için bazen talihsizliktir.

"Bir çocukta dışadönüklüğün ilk belirtisi çevresine çabuk uyum sağlaması ve eşyalara, özellikle de onlar üzerindeki kendi etkisine olağanüstü dikkat etmesidir. Nesnelere karşı çekingenlik çok azdır. Çocuk on-

ların arasında güvenle dolaşmakta ve yaşamaktadır. Ani, ancak gelişigüzel biçimde algıları vardır. Açıkçası, az sakıngan ve kural olarak korkusuz olduğundan içedönük bir çocuktan daha hızlı gelişir. Ayrıca kendisi ve eşyalar arasında hiçbir engel hissetmez ve bu nedenle onlarla serbestçe oynayabilir ve onlardan öğrenir. Üstlendiği işleri severek en iyi biçimde yapmaya çalışır ve bu çabasında kendini tehlikeye atar. Bilinmeyen her şey ona çekici gelir."[2]

Anababanın ve öğretmenlerin sevgilisi olan çocuk tipi budur. Ondan 'iyi uyumlu' diye söz edilir ve daha erken gelişmesinden dolayı gerçekte olduğundan 'daha zeki' olarak değerlendirilir.

İçedönük çocuk çekingen ve kararsızdır. Yeniliklerden hoşlanmaz ve yeni eşyalara sakıngan, bazen de korkuyla yaklaşır. Tek başına oynamayı sever ve birçok arkadaş yerine bir tek arkadaşı yeğler. Dışadönüklüğün yaygın biçimde geçerli olması dolayısıyla bu tür içedönük çocuklar ailelerine kaygı verirler. Fakat onlar da öteki tip çocuklar kadar 'normal' ve zekidirler. Nazik ve düşüncelidirler ve genellikle zengin bir hayal dünyaları vardır. En çok gereksinme duydukları şey, daha belirginleşmemiş olan yeteneklerini geliştirmek ve dış dünyada da kendilerini evdeymiş gibi hissetmeyi öğrenmektir.

Dışadönük yetişkin, dost canlısıdır. Dostlarını yarı yolda karşılar, herhangi bir şeyle ve her şeyle ilgilenir. Dernekleri, grupları, insan topluluklarını ve partileri sever. Genellikle etkindir, tümden yardımseverdir. İş yaşantımızı ve sosyal yaşantımızı sürükleyen tip

(2) *Analitik Psikolojiye Katkılar*, s. 303.

budur. Dışadönük entelektüellerin de benzer nitelikleri vardır. Başkalarıyla birlikte çalışırken, ders verirken ve bilgilerini herhangi bir yolla iletirken çok başarılıdırlar. Dünya ile iyi ilişkileri bu işlerini etkin bir biçimde yürütmelerine yardımcı olur.

Dışadönükler hem iyimser hem de coşkulu olma eğilimindedirler; ancak bu coşku sağlıklı bir biçimde sürmez. Aynı şey onların öbür insanlarla olan ilişkileri için de geçerlidir. Kolaylıkla ve kısa zamanda kurulan ilişkileri gene çabucak bozulur.

Dışadönüklerin güçsüzlüğü yüzeysel olmaları ve iyi bir izlenim yaratmaya bağlı kalma eğilimleridir. En çok hoşlandıkları şey, topluluklar içinde bulunmaktır. Yalnız kalmayı sevmezler ve aşırı düşünmenin hastalık olduğuna inanırlar. Bu, özeleştiri eksikliğiyle birlikte onları, gerçek yüzlerinin açıkça görülebildiği aile çevreleri ve yakın çevrelerinden çok dış dünyaya karşı daha çekici kılmaktadır. Topluma iyi uyum sağladıklarından günün geçerli ahlaki değerlerini ve inançlarını genellikle kabullenirler ve verdikleri kararlarda aşağı yukarı bu basmakalıp değerlere uygun davranma eğilimindedirler. Her şeye karşın bunlar çok yararlı insanlardır ve toplum yaşantısı için kesinlikle gereklidirler.

Öte yandan, içedönük yetişkinler toplumdan hoşlanmazlar ve büyük topluluklar içinde kendilerini yalnız ve kaybolmuş hissederler. Duyguludurlar, aptalca görünmekten korkarlar, fakat genellikle toplum içinde nasıl davranılacağını öğrenemedikleri görülür. Savrukturlar ya da çok fazla dürüsttürler ve çok titiz bir biçimde, daha çok komiklik derecesinde naziktirler. Aşırı vicdan sahibi, kötümser ve eleştirici olma

eğilimindedirler. Hep en iyi niteliklerini kendilerine sakladıklarından doğal olarak kolaylıkla yanlış anlaşılırlar.

Üstün yönlerini ancak içten çevrelerde ortaya koyabildiklerinden ilgi görmüyormuş gibi davranırlar ve dolayısıyla dışadönük çalışma arkadaşlarından daha az başarılı olurlar. Buna karşın enerjilerini başkalarını etkilemek için harcamadıkları ve sosyal etkinliklerde kullanmadıkları için genellikle olağanüstü bilgi sahibi oldukları veya ortalamanın üzerinde olan bazı yetenekler geliştirdikleri görülür.

İçedönükler yalnız olduklarında ya da küçük bir dost bir grubu içinde bulunduklarında çok etkinçirler. Kendi düşüncelerini, sohbet ve kitaplara, sakin uğraşıları gürültülü etkinliklere yeğ tutarlar. Onlar için kendi yargıları genel olarak kabul edilen bir görüşten daha önemlidir. Bir içedönük çok popüler bir kitabı okumayı reddeder ve herkesin övdüğü bir şeyi değersiz sayar. Bu kararlarındaki bağımsızlık ve günün koşullarına uymadaki başarısızlık doğru olarak ele alınır ve kullanılırsa değerli olabilir. Ayrıca sosyal niteliklerinin eksikliğine karşın içedönükler bağlı ve içten birer dostturlar.

Yazık ki, her iki tip birbirini yanlış anlar. Ötekinin yalnızca zayıf yanını görme eğilimindedir. Bu yüzden dışadönük için içedönük tip bencil ve sıkıcıdır. Öte yandan içedönük ise, dışadönük tipin gösterişçi ve yapmacık tavırlı olduğunu düşünür.

Açıktır ki bu davranış farklılıkları evlilikte de yanlış anlamalara ve sorunlara yol açabilir. Ancak garip olsa bile, her tip içinde karşıt tipten biriyle evlen-

me yönünde belirli bir eğilim vardır. Her birisi, içinden ötekinin yaşamın kendisi için hoş olmayan yönlerinin üstesinden geleceğini umut eder. Sessiz, düşünceli adam kendisine işinde ya da mesleğinde ilerlemesini sağlayacak olan sosyal etkinlikleri düzenleyecek hareketli, pratik bir eş seçer. Çekingen ve içine kapanık kadın, dış dünyaya dalıp gittiğinde karısını güven içinde evinde bırakıp gitmekten mutluluk duyan bir kocayı kendine çeker. Her şey çiftlerin kendilerine, yaşamın birçok gereksinmesine uyum sağlamak, bir iş kurmak, bir aile kurmak ve güvenli bir parasal duruma ulaşmak gibi sorunları temel sorunlar olarak aldıkları sürece iyi gitmektedir. Eğer bu düzeyde kalmaktan hoşnut iseler onlarınki (en azından yüzeysel olarak) ideal bir evlilik sayılabilir. Fakat gerçek anlamda anlayış ya da daha eksiksiz bir hayat arkadaşlığı aradıklarında zorluklarla karşılaşacaklardır. "Her birisi ayrı bir dil konuşur. Birisi için değerli olan şey ötekisi için değerliliğin yadsınması demektir."

Birbirlerinin ilgi duydukları (ya da sözde yeterince ilgi göstermedikleri) şeyleri ve birbirlerinin arkadaşlarını eleştirmeye başlarlar. Biri ötekini hareketlendirmeye çalışır ya da eşinin yerinde durmazlığından yakınmaya başlar. İkisi de yanlış anlaşıldıkları duygusuna kapılır, kendilerine acımaya ya da gerekli sevgi ve anlayışa sahip – en azından öyle görünen – başka birini aramaya başlayabilirler. Ne olduğunu anlamadan çatlak genişler ve iki tip birbirlerine karşıt bir durumda uzaklaşmaya başlarlar.

Bazen hoşgörü ve diğerinin değerlerini kabul etme çabası en azından bir süre için aradaki uçurumu kapatacaktır. Ancak Jung'un belirttiği gibi çok büyük

bir içtenlik görüntüsü altında yürütülse bile sonuçta genellikle şiddetli ve zehirli bir savaş çıkmaktadır. Bu sorunun gerçek çözümü her ikisinin de kişiliklerinin büyük ölçüde geliştirilmesine bağlıdır. Birçok olayda bu ancak psikolojik yardımla (tedavi) mümkün olabilmektedir.

Dışadönük ve içedönük tipler arasında ayırım yapılırken kişiliğin gözlemlenebilen tüm özellikleri göz önüne alınmaz. İçedönük bir kişinin geri çekilmesi, kararsızlığı özgün bir biçimdedir ve tüm diğer içedönüklerde aynı biçimin olması gerekmez. Dışadönük ise dış dünya ile ilişkisini zekâsı, duyguları, duyu-algılamaları ya da sezgileri yoluyla kurabilir. Varoluş mücadelesinde her biri içgüdüsel olarak, Jung'un belirttiği biçimde, "en gelişmiş işlevini"[5] kullanır.

Jung'a göre dünyada kendimizi yönlendirmede (aynı zamanda iç dünyamızı da) kullandığımız dört işlev vardır: Duyularımız yoluyla algılama, *duyuş* (sensation), anlam ve kavrayış sağlayan *düşünme* (thinking), tartan ve değerlendiren *hissetme* (feeling) ve bize ilerdeki olasılıklardan söz eden, bütün deneylerin etrafını çepeçevre saran atmosfer üzerine bize bilgiler veren *sezgi* (intuition).

---

(5) "Aslanın avına en büyük gücünün toplandığı pençesiyle vurarak işini bitirmesi, timsah gibi kuyruğuyla vurmaması gibi bizim alışılmış davranışlarımız da normal olarak en güvendiğimiz ve en etkin işlevimizin uygulanması niteliğindedir. Ancak bu bizim bazen özel güçsüzlüklerimizi sergileyecek bir davranış içine girmemizi engellemez. Bir işlevin egemen duruma gelmesi, bizi bazı durumlardan kaçınmaya ve belirli bazı durumları yaratma ya da araştırmaya yöneltir. Bu yüzden öbür insanlardan farklı olan ve bizim için garip olan deneyimler ediniriz.
Zeki bir adam dünyaya uyumunu zekâsı yoluyla kurar. O her ne kadar ara sıra bir kızgınlık anında yumruklarını kullanabilirse de altıncı sınıf bir boksör tavrıyla kullanmaz".
Çağdaş İnsanın Ruh Arayışı, s. 101.

Bir davranış alışkanlık durumuna gelmişse bir tipten söz edilebilir. Örneğin, bazı insanlar vardır ki açıkça diğerlerinden daha fazla düşünürler. İşleri düşünüp taşınıp çözümlemekten hoşlanırlar ve düşünceyi insanlığın en önemli niteliği olarak görürler. Bu insanlar dışadönük ya da içedönük olabilirler. Hangisi oldukları düşüncelerinin biçimini ve ana fikrini etkileyecektir. Dışadönük düşünürün düşüncesinin yönü dış dünyadır. Gerçeklerle ve maddi şeylerle ilgilenir. Eğer kendisine fikirler gerekiyorsa onları ya geleneklerden ya da günün geçerli inançlarından alacaktır. Yani, fikirler genel 'gerçeklerden' ortaya çıkacaktır. Genellikle düşünmeden anlaşılan budur. Ancak Jung'un belirttiği gibi bir diğer düşünce türü daha vardır ki, buna düşünme denemeyeceğini söylemek de çok güçtür.

"Ben bu öteki düşünce türüne şu yolla ulaşırım: Düşüncelerim somut bir nesneyle ya da genel bir fikirle öylesine doludur ki, düşüncelerimin yolu sonunda beni gene nesneye döndürür. Bu entelektüel süreç o anda içimde oluşmakta olan tek ruhsal olay değildir. Yalnızca nesel verilerden kalkan ve gene nesneye ulaşmaya çalışan bu düşünme sürecinin özneyle sürekli ilişki durumunda olduğu gerçeğine ağırlık vererek, düşüncelerime az ya da çok tedirgin edici bir biçimde eşlik etmeleri belirginleşmiş olan tüm olası duyuş ve hissetmelerimi bir yana iteceğim. Bu nesne özne ilişkisi, onsuz hiçbir düşünme sürecinin olamayacağı bir conditio sine qua non*dur. Her ne kadar benim düşünme sürecim olabildiğince nesnel verilere doğru yönel-

(*) Vazgeçilmez koşul

tilmişse de, o *benim* öznel sürecimdir ve öznelliğin karışması ne engellenebilir ne de ayrılabilir. Ben bu düşüncelerime tümüyle nesnel bir yön vermek için bütün gücümle uğraşsam bile düşüncemi yok etmeksizin ona koşut olarak öznel sürecin de karışmasını engelleyemem. Bu koşut öznel sürecin nesnel gerçekleri öznelleştirmek, yani onları özneye toplamak yönünde, yalnızca göreli olarak engellenebilir, doğal bir eğilimi vardır.

Ne zaman asıl ağırlık öznel sürece verilirse, ortaya, düşüncenin bütünüyle öznel (subjektif) yönlendirilmesi demek olan, dışadönük düşünmenin karşıtı, öteki düşünme biçimi çıkar. Bunu ben içedönük düşünme olarak tanımlıyorum. Bu yönlendirmeden ortaya çıkan düşünme ne nesnel gerçeklerce belirlenir ne de nesnel verilere doğru yönelir. Bu düşünme biçimi öznel verilerden kaynaklanır ve öznel bir karakterin öznel fikirleri ve gerçeklerine yönelir" [6]

Bir fikrin öznel (subjektif) olduğunu söylemek genelde kötüleyici bir terim olmaktadır. Ancak bu tavır düşünür olmaksızın hiçbir düşüncenin mümkün olamayacağı ve düşüncenin son biçiminden, onu *düşünenin* katkısının sorumlu olduğunu yadsımak demektir.

Dışadönük düşüncenin iyi yönleri olan 'dünyaya açılan yapısı', nesneler üzerinde yoğunlaşması ve bunun getirdiği disiplin aynı zamanda onu sınırlandırır. Bu nedenle gerçeklere çok kolaylıkla bağlanırlar, daha ötesini göremezler ya da soyut bir fikir oluştur-

(6) *Psikolojik Tipler*, s. 430-31.

mak amacıyla kendilerini onlardan kurtaramazlar. Bir yığın iyi sindirilmemiş gereç önlerinde engel oluşturur. Bu açmazdan, gerçekte ilgisiz olan şeylere bütünsellik verir gibi görünen önerme ve kavramlar yaratarak, yapay basitleştirmelerle kaçmaya çalışır.

Dışadönük düşünürün kusursuz bir örneği olan Charles Darwin gibi yaratıcı bir düşünür topladığı gerçekler yığınına bir düzen ve anlam verebiliyordu. Ancak yaratıcı düşüncenin olmadığı yerde düşünür bu eksikliği genellikle değerinden kuşku duyulan dağ gibi gereç yığını oluşuncaya kadar gerçekler üreterek gidermeye çalışır.

Bir kimsenin yaşamı, temel olarak düşünme ile yönetiliyorsa ve onun etkinlikleri entelektüel olarak düşünülmüş bir amaca yönelik sonuçlarsa, o kişi doğru olarak *düşünen tip* diye nitelendirilebilir. Bu tipin en berrak örneğine düşünceleri genellikle sezgici bir yapıda olan kadınlardan çok erkeklerde rastlanır. Bu tip 'düşünüp taşınarak' hareket eder ve 'gerçekler' dediği nesnel verilere dayanan sonuçlara varır. Mantık ve düzenden hoşlanır, görüşlerini açıklamak için düzenli formüller bulmaya heveslidir. Yaşamını ilkeler üzerine kurar ve öteki insanların da aynı biçimde davranmalarından hoşlanır. Mümkün olursa, ailesi, dostları ve çalışma arkadaşları onun 'yaşama düzeninde' yer alırlar ve kendi formülünün mutlak gerçeği temsil ettiğine inanır. Bu yüzden kendi isteklerinde ısrarlı olmak onda ahlaki bir görev haline gelir. 'Amaç araçları haklı kılar'varsayımına dayanan düşünceleri onu kuşkulu durumlara düşürür. Akılcı ve mantıklı olduğuna inanır, ancak gerçekte kendi planlarına uymayan her şeyi itelemekte ya da onları kabul etmeyi reddetmek-

tedir. Akılcı olmayandan hem hoşlanmaz hem de korkar ve duygularını bastırır. İnsanların zayıflıklarına karşı ilgisiz ve onları anlamada yetersiz olma eğilimindedir. Dostluk ve diğer insanlarla arkadaşlık sanatını hor görür ve genellikle ailesine karşı zorbadır. İlkeleri uğruna farkında olmadan – onların iyiliği için – dostlarını ve ailesini feda edebilir. Bu tip insan talihsiz aşk ilişkilerine girme eğilimindedir; çünkü bastırılmış duyguları büyük olasılıkla, denetimi dışında şiddetle patlayacak ve sonuçta uygunsuz kadınlara yöneleceklerdir. Ayrıca, varlığını kabul etmediği akıldışı ruh durumları ve bağnaz biçimde savunduğu inançlarından duyduğu kuşkular da ona acı vermektedir. Genellikle sağlam bir görev anlayışı vardır. Ayrıca onun yaşama bakışında iyi, hatta soylu olan çok şey bulunur; ancak, bunları uygulamaya koyuş şekli sıcaklıktan, hoşgörüden ve kalıplara, formüllere uymayı reddeden insancıl niteliklerden yoksundur.

Her şeye karşın düşünce tarzı olumludur (pozitif). Yeni yeni gerçekler ya da yeni fikirler gibi, bir şeyler üretir.

"Çözümleme (analiz) yaptığı zamanlarda bile yapıcıdır, çünkü çözümlemenin ötesinde hep yeni bir devam yoluna doğru ilerlemektedir ..... Her türlü durumda hiçbir zaman bütünüyle yıkıcı ve zarar verici olmaması, yıkılan bir değerin yerine sürekli yenisini koyması onun karakter özelliğidir. Bu nitelik, düşünen tip'in enerjisinin aktığı ana kanalın düşünce olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır." [7]

Dışadönüğün tersine, içedönük düşünen tip gerçeklerle değil fikirlerle ilgilenir. Bu düşünme tipinin başlıca değeri ortaya koyduğu yeni bakış açısındadır.

(7) a.g.e., s. 442.

Jung, içedönük düşünme konusunda şöyle demektedir:

"Genellikle içedönük, dış gerçeklere yönelik görünmekten hoşlanır; ancak, dış gerçeklikler bu düşünmenin hedefi ve kökeni değildirler... Bu düşünce ortaya sorular atar, kavramlar yaratır, geniş bakış açıları ve derinlemesine kavrayış sağlar. Gene de gerçeklerin karşısında mesafeli bir davranış içine girer. Gerçekliklerin açıklayıcı örnekler olarak değerleri vardır ama, egemen olmamalıdırlar. Bir kuram için kanıt ya da örnek olarak toplanırlar; fakat, asla gerçeğin kendisini saptamak için değil... Bu düşüncenin gerçek gücü, onun dış gerçekler için var olmamasına karşın, dış gerçeklere en uygun soyut açıklamayı getiren fikri de üretebilme olgusu ile ispatlanır."[8]

İçedönük düşünen tip, dışla değil iç gerçekle ilgilenir. Onun için önemli olan, 'ilk imajın' gelişmesi ve ortaya serilmesi ile bu imajın bir fikir biçiminde biçimlendirilmesidir. İtici bir güç olan bu fikrin dünyaya yararlı olabileceği şeklinde belirsiz bir anlayışı vardır. Bazen dünyanın yalnızca kendisi bunu gerçekleştirebilirse kurtulabileceğine bile inanır. Fakat bunlar onun için ikincil sorunlardır, yaşamsal önem taşımazlar.

Dışardan bakıldığında, içe dönük düşünür genellikle garip bir kişilik olarak görülür. İç gerçeklere olan düşkünlüğünden dış dünya ile ilişkilerine çok az önem verir ya da onları hiç önemsemez. Ne olup bittiğinden habersizdir ve öteki insanların ne düşündüğünü, ne duyduğunu anlamaz. Onların yanındayken ya çekingen ve sessizdir, ya da ilgisiz konuşmalar yapar. Dal-

(8) a.g.e., s. 480-81.

gın profesör figürü, içe dönük düşünürün tipik bir örneğidir. Filozof Schopenhauer'in gülünç hikâyesi bu tipin karakter özelliklerini ortaya sermektedir: Bir gün Schopenhauer düşünceleri içinde kaybolmuş bir durumda, kentin parkında çiçeklerin arasında dikilip dururken bahçıvanlardan biri bağırarak ne yapmak istediğini ve kim olduğunu sandığını sorunca şöyle yanıt verir. 'Ah, bu sorunun karşılığını bir bilebilseydim!'[9]

Her iki düşünme tipinin de en zayıf yönü, ihmal edilmiş ve az gelişmiş olan hissetme (feeling) işlevleridir. Jung'un hissetmeden neyi anladığını belirlemek için sözcüğün kullanılma biçimleri arasında bir ayırım yapmak gerekir. Sıcak ve soğuğu hissetmek bir duyu-izlenimidir (sense-impression). Bir şeyin olacağını hissetmek, birisinin sizi aldattığını hissetmek (veya benzer bir deneyim) ise içe doğma ya da sezme anlamına gelir. Öte yandan, birisi 'kendimi üzgün hissediyorum', 'şunun kötü ya da iyi olduğunu hissediyorum' dediği zaman duygusal özellikli bir deneyimin değerlendirmesini yapmaktadır. Jung 'hissetme işlevinden' söz ettiğinde hissetme sözcüğünü işte bu anlamda kullanmaktadır.

"Bir yargıya (karara) varmak ya da bir sonuca ulaşmak için düşünürüz. Hissettiğimiz zaman ise bir şeye kendisine uygun olan değeri vermek için hissederiz."[10]

Hissetme, genellikle duygu ile karıştırılır. Gerçekten, bazen Jung da ikisinden aynı şeylermiş gibi

(9) 1939 Semineri (özel dağıtım).

(10) *Çağdaş İnsanın Ruh Arayışı*, s. 105, "Psikolojik Tipler Kuramı".

söz etmektedir. Fakat bu noktayı açıklığa kavuşturduğunda, açıkça belirtmektedir ki *herhangi* bir işlev duygunun içinde onu yönlendirebilir, ancak ne duygunun kendisi bir işlev (fonksiyon), ne de düşünen tipin inandığı gibi hissetme karmakarışık bir düşünmedir. Hissetme, değerlerin tartıldığı, kabul ya da reddedildiği bir işlevdir.

Jung, hem 'hissetme yargıları' hem de 'hissetme durumları'ndan söz etmektedir. Hissetmenin içine her ikisi de girer. Ancak 'hissetme durumu'nda değerlendirme öğesi de bulunmasına karşın duygusal öğe ağır basar. Bir 'hissetme durumu'nda kişi değerlendirme yapar, yani, ortam üzerine bir karar verir ve buna uygun olarak davranır. Genellikle bunun ustası kadınlardır; ancak, hisseden tip olan erkekler de vardır. Bu tipler kişisel ilişkilerin önemli olduğu durumlarda başarılıdırlar. Diplomatlardan satıcılara kadar her türden aracının iyi gelişmiş hissetme yetenekleri olmalıdır.

Hissetmek ve düşünmek birbirlerine düşman olan iki işlevdir. "Düşünmenin başlıca işlev olduğu bilim alanında ... en değersiz bir mikroba bile güneşle eş derecede önem verilmelidir".[11] Fakat hissetme işlevi bunu kabul etmez ve ikisinin değerleri arasındaki farklılığın kabul edilmesinde ısrarlıdır.

Hissetmek akılcı bir işlevdir. Kişi, normal olarak, bir şeyin bir an değerli, sonra da değersiz olduğunu hissetmez. Hisseden tiplerde nesnelerin düzenli bir taslağı vardır. Bağlı kaldıkları bir değerler aşaması, güçlü bir tarih ve gelenek kavramları vardır. Hissetmek ayırt edici bir işlevdir. Hissetmenin çok az oldu-

(11) 1936 Semineri (özel dağıtım).

ğu ya da hiç olmadığı yerde, – dışadönük düşünmenin aşırıya varan durumunda olduğu gibi – bazıları değerli, bazılarıysa tümüyle değersiz bir yığın gerçeği bir arada yığılmış bulursunuz.

Hissetmek özellikle, insan ilişkileri, insanların değeri (ve değersizliği), onların birbirlerine karşı davranış biçimleriyle ilgilidir. Bu yüzden birçok dinde, özellikle Hıristiyanlık ve Budizmde önemli bir öğe olması şaşırtıcı değildir.

Hissetmenin diğer işlevlerden önde geldiği bir kişiden hisseden tip diye söz edebilirler. Bu tip dışadönük ise, hissetme çevre tarafından yönetilecek ve ona göre düzenlenecektir. Bu tipe kadınlar arasında erkeklerden daha çokça rastlanır.

Dışadönük hisseden tip genel olarak değerli sayılan her şeyi kabullenerek, içinde bulunduğu çevreyle ve dönemle zorluk çekmeden anlaşma sağlayarak, dünya ile iyi bir uyum içine girer. Bu özelliği, özellikle o (kadın) evlendiği zaman belirginleşir. Çünkü, o kadar uygun bir koca seçer ki, her şeyi planladığı düşünülebilir. Gerçekte, büyük bir içtenlikle 'tam' adamına âşık olur.

Özellikle kişisel ilişkilerle ilgilenen, genel olarak yol yordam bilen, çekici, çirkin durumları düzeltici, karışıklıkları gözden saklayıcı bir tiptir. Sosyal yaşantıyı ve aile yaşantısını yaratan kadin tipi budur. Doğal olarak iyi bir ev sahibesidir ve gruplar, kalabalık topluluklar, her türlü sosyal etkinliklerin içinde son derece rahattır. Hisseden tip, mutsuzluğun ve adaletsizliğin farkına vardığında yardımcı olmak için gerçek bir istek duyar. Birçok yararlı sosyal çalışmanın teme-

linde bu yatmaktadır. Bu tipin en iyisi sempatik, yardımsever ve çekici, en kötüsü ise yapmacık ve içtenlikten yoksundur. Onun hissetmesi kişisel kaldığı sürece içtendir; aşırıya doğru zorlandığında ilgisizleşir ve yapmacıklaşır. Kendine özgü insancıl sıcaklığını yitirir, sahte ve güven vermeyen bir izlenim yaratır.

İçedönük hissetme, öznel etkenler tarafından yönetilir. Bu tip, dış görünüş olarak sıcak ve dostcanlısı dışadönük tipten çok farklıdır ve genellikle soğuk bir izlenim yaratır. Aslında içe kapanıklığı nedeniyle hissetme yoğunlaşmakta, bu yüzden 'durgun sular derinden akar' deyimi bu tip için uygun düşmektedir. Görünüşte çekingen olmalarına karşın yakın dostları, acı çeken insanlar ya da gereksinmesi olanlara karşı genellikle sevgi doludurlar ve anlayışlıdırlar. Bu tip bir kadındaki hissetme genellikle gizlice çocuklarına geçer. Hislerini açığa vurmaz, ancak her şeye karşın, örneğin çocuğu hasta olmuşsa ya da ondan ayrı kalmışsa içindeki derin sevgiyi açığa vurabilir. İçedönük hissetme kendisini dinde, şiirde, müzikte ve bazen de çarpıcı intihar olaylarında gösterir.

İçedönük hisseden tip uyumsuzdur. Şaşırtıcı biçimde dürüsttür. Kendisini bir oyun oynamaya zorlasalar bile, büyük bir olasılıkla, bunu beceremez. Bu özelliği nedeniyle bazen şizoid (içekapanık) olarak da tanımlanır. Fakat güçlü duygusal bağlarla bağlı oldukları yakın çevrelerinde değerleri iyi bilinir; kalıcı ve güvenilir dostlukları vardır.

Jung'un hissetmek derken anlatmak istedikleri genellikle yanlış anlaşılmışsa da, duyuşla (sensation) neyi söylediği üzerine hiç kuşku yoktur: Duyuş bize

duyularımız aracılığıyla ulaşandır. Duyu-algılama olarak duyuş kendi nedeni olan nesneye bağımlıdır. Aynı zamanda alıcıya da bağımlıdır. İlk durumda – yani ağırlığın nesnede olduğu durumda – duyuş dışadönük olarak nitelendirilir. Yalnızca diğer bir işlevin tamamlayıcısı olmaktan çok, duyuşun öncelikle egemen işlev olduğu kişiden 'duyulayan tip' diye söz edebiliriz. Bu tip hiçbir nesnel duyuştan uzak değildir. Diğer tiplerde, özellikle de sezgici tiplerde, duyulanan şeylerin çoğu seyrek olarak bilince ulaşır. Örneğin, sezgici tipler sık sık bir vücutları olduğunu unuturlar ve kendilerini neredeyse uçacakmış gibi hissederler.

Duyulan tip her şeyi olduğu gibi alır. Yaşam deneylerini ne eksik ne fazla, aynen kabul eder. Yaşam deneylerinin çevresinde hayaller dolaşmaz. O, olayların derinlerine bakmak veya altındaki gizleri araştırmak için düşünmez. Bir birdir, iki de iki. Herhangi bir değerlendirme de yapmaz. Onun için önemli olan duyuş gücü ve zevkidir.

Bu nedenle böylesi tipten olanlar akılcı değildir. Duyularla olan deneylerinde çok az mantık vardır, hatta aynı şey farklı zamanlarda farklı bir duyuş uyandırabilir. Buna karşın, aynı tiplerin genellikle olgular üzerindeki ısrarlı tavırları, sakin, hatta duygusuz yaradılışları, bunların mantıklı insanlar oldukları şeklinde yanlış bir izlenim yarattığından, akılcı oldukları yanılgısına düşülür. Duyulayan tipler çokça rahat, neşeli, eğlenceye düşkün insanlardır. Ancak tehlikeli yanları da vardır ve bu da duyuları gereğinden çok önemsemeleridir. Bu yüzden ilkesiz, zevk düşkünü insanlar ya da durmadan yeni heyecanlar peşinde olan zevk arayıcıları durumuna gelebilirler.

Bu tip dışadönük olduğunda, onun için önemli olan duyuşu yaratan nesnedir. İçedönük tip içinse yaşanan duyuşun kendisi önem kazanır. Nesneler ikincildir ya da hiçbir önemleri yoktur. Birçok sanatçı ve müzisyen bu ikinci tipe örnektirler. Çağdaş sanat aşırı öznelliğiyle içedönük duyuş ile hissetmenin karışımından kaynaklanmaktadır.

Birçok içedönük duyuş tipi, kendilerini dile getirmedeki karakteristik içedönüklük sorunundan dolayı çok zor anlaşılırlar. İzlenimlerinin altında ezilirler ve onları sindirebilmeleri için zamana gerek duyarlar. Genellikle zihinleri kolektif bilinçdışından gelen imajlarla doludur. Gerçeğin tam ve kesin bir gözlemi bile öznel etkenin çalışmasını engellemez. Bu insanlar otobüs ve tramvaylara bakarken bile ateş kusan canavarlar, insan yüzlü ağaçlar ve birden canlanan cansız maddeleri düşünürler. Gerçekte orada olmayan kişileri gördüklerini sanırlar ve ruhlarla garip deneyleri olur. Duyuşun karşıtı olan işlev, sezgidir. Ancak sezgi de duyuş gibi akılcı olmayan bir işlevdir. Jung'a göre "Sezgi, bilince yabancı olan ve bilinçdışı aracılığıyla yol alan gerçeklerin algılanışıdır."[12]

Buna karşın sezgi yalnızca bir algılayış değildir. Çünkü, duruma egemen olan ve kendi görüşüne göre değiştirmeye çalışan etkin bir yaratıcı süreçtir. Esinlenme yeteneğine sahiptir ve her "umutsuz durumda başka hiçbir işlevin kendiliğinden bulamayacağı çözüm yoluna doğru ilerlemeye başlar." Ne zaman karanlıkta bir karar vermek ya da teşhis koymak gerekirse sezgi devreye girer. Bilim adamları, fizikçiler, mu-

(12) *Psikolojik Tipler,* s. 463.

citler, işadamlarının belirli kesimleri, politikacılar, yargıçlar, generaller; bunların hepsi ile aynı zamanda sıradan insanlar da doğal olarak bu işlevi kullanmak zorundadırlar.

"Yabancısı olduğumuz durumların çözümlenmesi gerektiğinde ya da yerleşik değer ve kavramların işlemediği durumlarla karşılaşıldığında sezginin kullanılması gereklidir."[13]

Dışadönük sezgici tip, aslında bu sezgi yeteneğiyle yaşar. Hep, olabilecek şeyler önemlidir onun için. Bilinen, güvenilir ya da yerleşik şeylerden hoşlanmaz. Geleneklere karşı saygılı değildir. Genellikle yeni bir şey peşinde olduğu zamanlarda öteki insanların duygularına ve inançlarına karşı acımasızdır. Gelecek için her şeyi feda eder. Ne dinin ne de yasaların, onun için kutsallığı yoktur. Bu tip genellikle acımasız bir maceracı gibi görünür. Ama, aslında onun sezgici bakış açısına bağlı kendi ahlak anlayışı vardır. Sezgici tip için bir 'fırsatı kaçırmak' düpedüz korkaklık ve zayıflıktır.

Bu tip adamın karşılaştığı tehlike ektiğini hiçbir zaman biçememesidir. Başkaları onun enerjisinin ve girişimciliğinin meyvelerini toplarken o, yaşamını olasılıklar peşinde harcar. Onun için bir şeyi sonuna kadar, ya da en azından başarılı olacağı noktanın ötesine kadar götürmek hemen hemen olanaksızdır. Kişisel ilişkileri doğal olarak çok zayıftır. Bir kadına bağlı kalmak ona çok zor gelir. Evlendiğinde ev onun için kısa sürede hapishaneye dönüşür. Ancak böyle bir adamın karısının bir zamanlar söylediği gibi, onunla yaşam hiçbir zaman sıkıcı değildir.

(13) 1936 Semineri (özel dağıtım).

Dışadönük sezgici, yaygın olarak, gerçekler dünyası diye bilinen şeylerle ilgilidir. İçedönük sezgici kolektif bilinçdışıyla – yani, deneylerin karanlık perde arkasıyla – ilgilenir. Kısacası, öznel, garip ve dışadönük için olağandışı olan her şeyle ilgilenir.

"İçedönük sezgi işlevinin tuhaf karakteri, bu işlev önem kazandığında... insanı garip bir görünüme sokmaktadır. Bu, mistik hayalci ve kâhin görünümü ya da şaşkınlık veren bir ayrıksı sanatçı görünümü olabilir. İkincisi daha normal durum olarak görülebilir. Çünkü bu tipin kendisini sezginin kavrayıcı niteliğiyle sınırlandırmak yönünde genel bir eğilimi vardır. Kural olarak sezgici tip kavrayış noktasında durur. Onun temel sorunu kavrayış olmaktadır. Ancak ayrıksı kişi, kendisini biçimlendiren ve belirleyen sezgi ile tatmin olmaktadır."[14]

Hayaller gören, dinle ya da evrenle ilgili vahiylerin, kehaneti andırır rüyaların ya da tuhaf fantezilerin hepsini, ortaçağ insanının Tanrı ve şeytanı kabul ettiği gibi, gerçek olarak kabul eden tip budur. Günümüzde bu tür insanlara çok garip, hemen hemen de deli olarak bakılmaktadır. Deneyimleriyle yaşamın kendisi arasında bir ilişki sağlayacak yolu bulamazlarsa gerçekten delirirler. Bu ilişki yeterli bir açıklama biçimi ve toplu olarak kutsallığı kabullenilen bir şey olmalıdır, fantezi ürünü bir yaratık değil. Bu tipten olan insanlar bunu bazen hayallerine inanan bir grup bulmak ya da böyle bir topluluğu oluşturmakla başarırlar. İlkel toplumlarda bu insanların değeri ve saygınlıkları vardır. – Bunlar İsrail'in (Yakup soyu) peygamberle-

(14) *Psikolojik Tipler*, s. 508.

rinin biçimlendiği yapıdandırlar. – Fakat dindar toplumlardaki mistikleri bir yana bırakacak olursak bugünün dünyasında onlara çok az yer vardır. Genellikle deneyimlerinden açıkça söz etmezler ya da 'öteki dünya deneyi ile ilgili' gizli tarikatler, küçük gruplar kurarlar. Normal olarak, biraz garip ve oldukça zarasız görünürler. Fakat kendi iç hayallerinin etkisi altına girdiklerinde iyi ya da kötü bir amaç uğrunda çok güçlü, hızla yayılabilecek bir güç kazanırlar. Dinlerdeki mezhep hareketleri, şiddetli çete isyanları bu nedenlere dayanır.

Bir kural olarak, sezgici tip algılama ile doyuma ulaşmaktadır. Eğer yaratıcı bir sanatçı ise algıların biçimlendirilmesiyle "rengarenk bir karmaşa içersinde önemli ve banal, sevimli ve garip şeyleri bir arada kucaklayan" bir tablo yaratacaktır. Hem ressam, hem de bir şair olan William Blake icedönük sezgici tipe iyi bir örnektir.

İnsan doğası kesinlikle basit olmadığından mutlak saf bir tipe çok az rastlarız. Genellikle bir kişiyi düşünen, sezgici vb. olarak tanımlamak için ana işlev yeterli olmaktadır. Fakat bu görüntüyü bulanıklaştıran ikinci işlev de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Jung kendi tip tanımlamalarına "bir çeşit Galton*vari aile portreleri" demektedir. Çünkü insan doğası kesin ve basit bir biçimde sınıflandırılmayı reddetmektedir. Her şeye karşın tipler kavramı, kişisel ilişkilerde ve eğitimde anlayışı sağlama açısından yardımcı olarak büyük pratik değere sahiptir. Bu kavram, karı-kocanın eşinin değişik bir yapısı olduğunu ve basit bir bi-

(*) İngiliz fizikçisi ve yazar Sir Francis Galton (1822-1911).

çimde dikkafalı olmadıklarını görmelerinde, öğretmenlerin içedönük bir çocuğun etkinliklere dışadönükler gibi coşku ile katılmıyorsa ille de mutsuz ya da uyumsuz olmadığı gerçeğini kavramalarında, psikoterapiste de hastasını tedavide yardımcı olmaktadır. Nörotik insanlar arasında bir işlevin çok iyi derecede gelişmiş olması, ve böylece diğer işlevlerin zorunlu olarak umursanmamış olmaları çok yaygındır. Örneğin, sezgici tipler genellikle duyuşu umursamazlar. Bunun sonucu olarak kendi vücutlarını da umursamadıklarından, fiziksel olarak hastalığa yakalanabilirler. Düşünen tipler hissetmeye önem vermez ve bu nedenle kişisel ilişkilerin önemli olduğu yerlerde ciddi sorunlar içine düşerler. Zihinsel (ve bazen de bedensel) sağlık umursanmamış olan işlevin geliştirilmesine ve kişiliğin giderek daha fazla bütünsellik kazanabilmesine bağlıdır.

Birçok insan bir işlevi (ya da onun değişikliğe uğramış bir biçimini) kullanır. Daha karmaşık insanlar iki işlevi birden kullanırlar, ve çok ileri derecede farklılaşmış bir kişilik üç işlevi de kullanabilir. Dördüncünün de katılması, Jung'un bireyleşme (individuation) süreci olarak adlandırdığı sürece ve kişinin doğasındaki karşıt eğilimlerin uzlaşmasına bağlıdır. Bununla ne anlatılmak istendiğini anlamak için ilkönce Jung'un kişisel ve kolektif bilinçdışı kavramlarını daha ayrıntılı olarak gözden geçirmek gerekir.

BÖLÜM 3

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞININ ARKETİPLERİ

Dışadönük ya da içedönük bir davranışın ve bir işlevin gelişmesi, yaşantımızın, kendimizi dünyamıza uyumlu kılma, dünyada kendimizden bir iz bırakma sürecinin bir bölümüdür. Dıştan güçlü bir engelleme olmadıkça, bizim için en kolay gelen gelişme çizgilerini izleriz; ancak, aynı zamanda 'en güçlü ayağımızı öne uzatmaktan' hoşlanırız. Bu demektir ki, ister düşünme, sezgi, hissetme, ister duyuş olsun, genellikle en iyi işlevimizi geliştiririz. Aynı zamanda bizden beklenilenlere uygun davranma, aldığımız eğitime ve toplumsal baskıya yanıt verme ve kabul edilen davranış biçimlerine uyma yönünde içimizde güçlü bir eğilim vardır. Bu süreç içinde doğrudan kişiliğe özgü birçok şey kaybolmakta ya da daha doğrusu, bilinçdışına itilmektedir. Psikolojideki deyimiyle bastırılmaktadır. Doğal davranmalarına izin verilen küçük çocuklar ge-

nellikle tutkulu, bencil ve saldırgan olurlar; yetişkinlerin, büyüdüklerinde ya da gördükleri eğitim sonucunda artık kendilerini kurtardıklarına inanılan tüm eğilimleri sergilerler. Birçok eğitimci, ana baba, öğretmen ve benzerlerinin yaptıkları yanlış, kendi denetimlerinde çocukların doğasını gerçekten değiştirdiklerine inanmalarıdır. Aslında bütün olan şey, kabul edilemez ve aşağı olarak görülen eğilimlerin geri plana itilmesi ve unutulmasıdır. Ancak bu eğilimler yetişkinlerin içinde yaşamayı sürdürürler. Bu unutma olayı genellikle o kadar başarılıdır ki, sonunda göründüğümüz gibi olduğumuza inanırız ve bu da bazen çok kötü sonuçlara yol açar. Jung bu bastırılmış eğilimlerin kişisel bilinçdışına ait olduğunu ve umulduğu gibi kaybolup gitmekten çok, bir bahçenin unutulmuş bir köşesinde birden bitiveren, umursanmamış yabani otlara benzediklerini söylemektedir.

İnsanoğlunun uygarlaşma süreci, insan ve toplum arasında, onun nasıl görünmesi gerektiği konusunda ve birçok insanın arkasına gizlenerek yaşadığı maskenin oluşması konusunda bir uzlaşma getirir. Jung bu maske için, bir zamanlar eski çağ aktörlerinin oynadıkları rolü belirtmek için giydikleri maskenin adı olan 'persona' sözcüğünü kullanmaktadır. Yalnızca rol yapan aktörler değil, bir iş kuran ya da mesleğini yapan bir adam, evlenen ya da kendisine bir meslek seçen bir kadın gibi, herkes içinde bulundukları koşulların kendilerinden beklediği özelliklere uymaktadır. Başarılı olmak için böyle davranmak gereklidir. Bir işadamı güçlü ve enerjik görünmeye (hatta böyle olmaya), mesleğini yürüten kişi zeki, bir devlet memuru ise doğru olmaya çalışacaktır. Günümüzde meslek

sahibi bir kadının hem zeki hem de iyi giyinen bir kadın olması, bir eşin de aynı zamanda bir ev sahibesi, bir anne, bir hayat ortağı ya da kocasının durumu neyi gerektiriyorsa onu olması gereklidir.

"Toplum her bireyin kendisine düşen rolü mümkün olduğunca kusursuz oynamasını bekler ve gerçekten de beklemelidir. Öyle ki, bir Protestan papazı ... mutlaka, her zaman ... papaz rolünü hatasız bir biçimde oynamalıdır. Toplum bunu kesin olarak istemektedir. Şair burada, kunduracı orada, herkes kendi yerinde durmalıdır. Hiç kimseden bunların ikisi birden olması beklenmez ... böylesi 'tuhaf' olacaktır. Bu türlü bir insan diğerlerinden 'farklı' gözükür ve tam olarak güvenilir değildir. Bu kişi bilim ve sanat dünyasında yüzeysel, siyasette belirlenemez bir nicelik, dinde ise özgür-düşünceli olarak görülecek, kısacası, sürekli güvenilir olamamak ve yetersizlik kuşkusu altında kalacaktır. Çünkü toplum yalnızca, aynı zamanda bir de şair olmayan bir kunduracının sanatkârane kunduralar üretebileceğine inanmıştır."[1]

Persona kolektif bir olgu, kişiliğin aynı oranda bir başkasına da ait olabilecek bir yönüdür. Persona genellikle yanlış bir biçimde, kişiye özgü olarak anlaşılmaktadır. Uzun saçlı, gelişigüzel giyimli aktör ya da aktris eşsiz birisi – bir kişilik – gibi görülür. Buna karşın, genellikle o yalnızca gruptaki bütün öteki sanatçıların giyimlerine ve davranışlarına uymaktadır. Köy rahibinin karısı olan Bayan Falanca'nın dostluğu ve konukseverliği onun sonsuz iyiliğinden kaynaklanır gibi görünmektedir; fakat gerçekte o, bu davranışla-

(1) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 191.

rını, kocasıyla evlendiği zaman kabullendiği "bir köy papazının karısı kendisine gereksinimi olan herkesin dostu olmalıdır' inancıyla benimsemiştir. Bir dereceye kadar, insanların kendilerine en uygun düşen rolleri seçtikleri doğrudur ve persona bu derecede bireyseldir; ancak hiçbir zaman erkek ya da kadının tümü sayılamaz. İnsan doğası tutarlı değildir ama, bir rolü oynarken tutarlı görünmek zorundadır. Bu yüzden de kaçınılmaz olarak olduğundan başka biçimde görünmektedir.

Persona ise, dünya ile ilişkilerimizi sağladığımız bir gerekliliktir. Diğer insanlardan neler bekleyebileceğimizi göstererek ilişkilerimizi basitleştirir ve onları iyi giysilerin biçimsiz bedenleri güzelleştirmesi gibi, daha hoş kılar.

Persona geliştirmeyi savsaklayan insanlar kaba, huzursuzluk yaratan ve dünyadaki yerlerini bulmada zorluk çeken eğilimler sergilerler. Öte yandan kişinin kendisini oynadığı rolle özdeşleştirmesi tehlikesi de – bu tehlike rol iyi bir rol olduğu ve kişiye çok uyduğu zamanlar belirgin değildir – hep vardır. Buna karşın birisi üzerine sıkça ve kaygılı olarak 'rol yapıyor', 'aslında hiç de öyle değildir' diye konuşuruz. Çünkü en azından, biraz da olsa gerçek doğamıza uymayan bir biçimde yaşamanın tehlikesinin farkındayızdır. Belki davranışlarda esneklik, tümüyle yeni bir davranış biçimini gerekli kılacak, bir bunalım ortaya çıkacaktır; ya da gerçek anlamda kişisel duygu tepkisi olmayışının trajediye yol açtığı bir insanlık durumuna ulaşılabilir. Elizabeth Bowen, büyüklerin geleneksel rolleri içinde sıkışıp kalmalarını ve bu yüzden duygulu bir genç kızın isteklerini anlamak konusundaki beceriksizlikleri-

ni anlatan "Kalbin Ölümü" hikâyesinde böylesi bir durumu ortaya koymaktadır. Diğer bir tehlike ise çok kalıplaşmış bir persona'nın, kişiliğin tüm geri kalan yönlerinin ve kişilikle ilgili olduğu bilinen ya da kolektif bilinçdışına ait olan tüm yönlerinin reddedilmesine yol açmasıdır.

Jung, bizim kişisel bilinçdışında bulunan diğer yüzümüzü *gölge* olarak adlandırmaktadır. Gölge, içimizdeki, engellediğimiz her şeyi yapmak isteyen, olamadığımız her şey olan, Dr. Jekyll'imize karşın Mr. Hyde'ı temsil eden aşağılık varlıktır. Bir duygunun etkisine kapıldığımızda ya da bir öfke nöbetinde 'kendimde değildim' ya da 'gerçekten bana ne oldu bilmiyorum' diyerek kendimizi bağışlanır göstermeye çalışırken bu yabancı kişilikle uzaklardan tanışmaktayızdır. Gerçek 'bize olan' gölgemizin, ilkel, denetimsiz ve hayvansal yanımızın ortaya çıkmasıdır. Gölge aynı zamanda kendini kişileştirir de: Birisinden özellikle hoşlanmadığımızda, bu beğenmeyişin özellikle bir mantıklı nedeni yoksa, aslında o kişideki bize hoş gelmeyen bir nitelikten kuşku duymalıyız.

Dr. Fell, seni sevmiyorum
Nedenini ise bilmiyorum
Ancak, yalnızca şunu iyi biliyorum:
Dr. Fell, seni sevmiyorum

Gölge, rüyalarda aşağılık ya da çok ilkel bir insan biçiminde, hoşa gitmeyen niteliklere sahip ya da hoşlanmadığımız birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Gölge, kişisel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istekler ve duygulardır. Utanç duyduğumuz ve kendi

hakkımızda bilmek istemediğimiz her şeydir. Görüldüğü gibi içinde yaşadığımız toplum ne kadar dar ve kısıtlayıcı olursa, gölgemiz o kadar geniş olacaktır.

Gölge bilinçdışı olduğundan, ona sıradan eğitim yöntemleriyle ulaşamayız. Gölgemiz davranışlarımızın tümüyle dürtüsel olduğu bebekliğimizden bu yana genellikle aynı kalmıştır. Büyük bir olasılıkla da insanoğlunun dünya üzerinde ilk adımını attığı zamandan beri aynı kalmıştır; çünkü gölge doğal, yani içgüdüsel insandır.

Gölge, aynı zamanda, kişisel bilinçdışından da öte bir şeydir. Kendi zayıflıklarımız ve başarısızlıklarımız söz konusu olduğu sürece kişiseldir, ancak tüm insanlarda var olan ortak bir yön olduğundan kolektif bir olgu da denilebilir. Gölgenin kolektif yönü şeytan, cadı ve benzerleriyle dile getirilir.

Bilinçdışının bu yönlerini açıklamada gölge sözcüğünü seçerken, Jung'un aklında yalnızca ana çizgileriyle, karanlık ve belirsiz bir şeyi önermekten daha fazlası vardır. Kendisinin belirttiği gibi, güneş olmadan gölge olamaz ve (kişisel bilinçdışı anlamında) bilincin ışığı olmadan *Gölge* söz konusu olamaz. Işık ve karanlığın, güneş ve gölgenin gerekliliği şeylerin doğasında vardır. Gölge kaçınılmaz bir olgudur ve insan o olmaksızın bütünleşemez. Boş inançlar, gölgesi olmayan bir insanın (doğal, fiziksel gölge) şeytanın ta kendisi olduğunu ileri sürerler. Öte yandan bizler insan doğasının mayasında biraz olsun kötülük bulunması gerektiğini içgüdüsel olarak kavramışçasına, 'inanılmayacak kadar iyi yürekli' olduğu görülen birisine kuşkuyla bakarız.

İnsanların bunalımlar içinde başvurdukları bir doktor olarak Jung, gölgeyi tümüyle bastırmaya çalışmak kadar, onu yadsımanın da yararsız olduğunu görmüştür. Kişi bu karanlık yönüyle bir arada yaşamanın kendine göre bir yolunu bulmak zorundadır. Gerçekte zihinsel ve bedensel sağlığı da genellikle buna bağlıdır. Gölgeyi kabul etmek, önemli ölçüde ahlaksal çaba ve sık sık da değer verilen ideallerin terkedilmesini doğurur. Ancak bu, yalnızca bu ideallerin çok fazla yüceltilmiş ya da bir hayal üzerine kurulmuş olmasındandır. Olduğumuzdan daha iyi ve yüce insanlar olarak yaşamaya çalışmak bizi aşırı derecede ikiyüzlülüğe ve sahtekârlığa götürür. Ayrıca üzerimize öylesine bir gerilim yükler ki, çok daha kötü durumlara düşer ve çöküntüye uğrarız. Yüksek erdem sahibi insanların titizliği ve bağışlamazlığı iyi bilinir. Günlük gazetelerde sergilendiği gibi çok saygıdeğer bir vatandaşın cinsel yaşantısı bazen şaşırtıcı olmaktadır; cinayet olayları hiç umulmadık çevrelerde ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar gölgenin belirtileridir. İnsan doğasının bu yönlerinin içimizde gizliden gizliye dolaşmakta olabileceği ve büyük olasılıkla dolaştıklarını kabullenmek kuşkusuz manevî cesaret gerektirir. Fakat bir şeyle yüzyüze gelinip öğrenildiğinde en azından onu değiştirme olanağının bulunduğu gerçeği rahatlatıcıdır. Öte yandan bilinçdışında hiçbir şey değişmez. Bilinçdışında, karısından öldürmeyi isteyecek kadar nefret eden bir adam, bir çılgınlık nöbetinde gerçekten bunu yapabilir. Böyle olaylarla karşılaşılmaktadır. Fakat böyle bir insan, eğer daha önceden bu şiddet duygusunu tanımış olsaydı, bu duygularıyla mücadele etmek ya da onları kışkırtan durumu değiştirmeye çalışmak fırsatına sahip olabilirdi.

Toplum yaşamında bir ölçüde baskı gerekli olduğu halde, gölgenin baskı altına alınma tehlikesi, bu durumda bilinçdışında güç kazanması ve şiddetinin artmasıdır. Öyle ki, ortaya çıkması gereken an geldiğinde (genellikle böyledir) daha tehlikeli olmakta ve normal durumda sağlam bir denetim sağlayabilecek olan kişiliğin geri kalan yönlerini ezme olasılığı daha artmaktadır. Bu olgu, toplu kitle isyanlarında, oldukça zararsız görünen insanların vahşi ve yıkıcı biçimdeki dehşet verici davranışlarında gözlenen gölgenin kolektif yönleri için özellikle gerçektir.

Jung, "gölge ego-kişiliğin tümünü tehdit eden ahlaksal bir sorundur" der. Daha ötesi o, küçümsenmemesi gereken, çok önemli bir toplumsal sorundur. Hiç kimse büyük ölçüde ahlaksal kararlılık ve fikirlerinde, standartlarında bazı yeni düzenlemeler olmaksızın gölgeyi kavrayamaz. Jung hoşgörü ve sevgi olmaksızın hiçbir düzelmenin gerçekleşemeyeceğini ima etmektedir. Hoşgörü ve sevgi ise topluma ters düşenleri iyileştirmede iyi sonuçlar verdiği kanıtlanmış olan, fakat genellikle kendimize herhangi bir yapıcı biçimde uygulamayı düşünmediğimiz davranış biçimleridir.

Gölgenin etki alanlarını bir dereceye kadar tanımladıktan sonra, bilinçdışının daha derinlerine, yani kolektif bilinçdışına inebiliriz. Yalnız daha önce erkekler ve kadınlar arasındaki bir farklılığı belirtmek gerekir. Şimdiye kadar 'insan (kişi)' terimi hem erkek hem de kadını içerdiğinden kolaylık olarak kullanılmaktaydı. Çünkü her bir cinsiyetin eşit biçimde bir persona'sı ve bir gölge'si vardır ve aradaki tek fark da bir erkeğin gölgesinin başka bir erkek, kadının gölgesinin de bir başka kadın olmasıdır. Önce de belirttiğimiz gibi bilinçdışı, bilincin bakış açısını bütünlemektedir. Daha açarsak, bir erkeğin bilinçdışı bütünleyici

bir dişi öğeyi, bir kadının bilinçdışı ise bir erkek öğeyi barındırmaktadır. Jung bunları *anima* ve *animus* olarak adlandırır. Erkeğin tümüyle erkek, kadının da tümüyle bir kadın olmadığını ileri sürmek paradoksal olarak görünebilir, ancak bir kişide hem dişi hem de erkeksi eğilimler bulunması oldukça sıkça görülen bir olaydır. Erkelerin en erkekçe olanı çocuklara karşı, ya da zayıf ve hastalara karşı şaşırtıcı bir nezaket gösterebilir. Güçlü erkekler özel yaşantılarında denetimsiz duygulara kapılırlar ve hem duygusal, hem de akılcı olmayan davranışlar içinde olabilirler. Gözüpek insanlar bazen oldukça zararsız durumlar karşısında dehşete kapılırlar ve bazı erkeklerde de şaşırtıcı bir sezgi ya da başkalarının duygularını algılama yeteneği bulunur. Bütün bunlar bir erkekte daha açık bir anlatımla 'efeminelik'denilen kadınsı özellikler olarak kabul edilmektedir. Erkekteki bu gizli kadınlık, onun dişi ruhunun bir yönü olan 'animası'dır. Jung 'Erkeğin bilinçdışında kadının kolektif bir imajının var olduğunu ve onun bu imaj yardımıyla kadının doğasını kavradığını' söyler.

Fakat erkeğin bu biçimde kavradığı yalnızca genel olarak kadındır. Çünkü bu imaj bir arketip, erkeğin kadınla yüzyıllar boyu süregelen deneyinin bir anlatımıdır. Her ne kadar birçok kadın en azından dış görünüş olarak bu imaja uyarsa da, bu imaj, hiçbir bakımdan birey olarak bir kadının gerçek karakterini temsil etmez.

Bu imaj yalnızca erkeğin yaşamı boyunca, kadınlarla olan gerçek ilişkileri yoluyla bilinçli ve elle tutulur bir duruma gelir. Erkeğin bir kadınla ilk ve en önemli deneyi annesidir ve bu kendisini biçimlendirmede ve etkilemede en güçlü deneydir. Kendilerini annelerinin büyüleyici etkisinden kurtarmayı sonuna

değin başaramayan erkekler vardır. Fakat çocuğun bu deneyiminin önemli bir öznel karakteri de şudur ki, önemli olan yalnızca annenin nasıl davrandığı değil, çocuğun annesinin davranışını nasıl *hissettiğidir.* Her çocukta bulunan anne imajı, annenin doğru bir portresi değil, bir kadın imajı yaratmada doğuştan var olan kapasitenin yani 'anima'nın ortaya çıkardığı ve renklendirdiği bir portredir.

Daha sonraları bu imaj, erkeğin yaşamı boyunca ilgi duyacağı kadınların üzerine yansıtılacaktır. Doğaldır ki, bu da sayısız yanlış anlamalara yol açacaktır. Çünkü, erkeklerin birçoğu kendi kafalarındaki kadın portresini farklı bir başka kadına yönelttiklerinin farkında olmazlar. Açıklaması güç birçok aşk ilişkisi ve düş kırıklığıyla sonuçlanan evlilikler bu yüzden ortaya çıkar. Ne yazık ki, bu yansıtma olayı akılcı biçimde denetlenebilecek bir şey değildir. Yansıtma işlevini erkek bilinçli olarak kendisi yapmaz, kendiliğinden erkeğin içinde ortaya çıkan bir olaydır. "Her anne ve her sevgili, erkeğin içindeki derin gerçekliği oluşturan, her zaman var olan, bu öncesiz imajın taşıyıcısı olmak zorunda kalırlar."[2]

Kolektif bilinçdışının bir arketipi oluşu nedeniyle kadının bu imajı, çağlar boyunca erkeklerin, kendileri için önemli olan kadınları tanımlamalarında yeniden yeniden ortaya çıkan özelliklere sahiptir. Farklı dönemlerde bu imaj biraz değiştirilmiş ya da biçim değiştirmiş olabilir, ancak bazı özelliklerinin hemen hiç değişmediği görülmektedir. *Anima'*nın ise, zamana bağlı olmayan bir niteliği vardır: Her ne kadar arkasında, uzun yılları kapsayan bir deneyimin varlığı hisse-

(2) *Aion*, s. 13.

dilmekteyse de genellikle genç görünür. Akıllıdır, ancak altedilemeyecek kadar değil. Daha çok "Garip bir biçimde anlamlı bir şey, bir giz ya da gizli bir bilgelik ona sıkı sıkıya sarılmıştır."[3] Anima, aynı zamanda iki görünümlüdür; bir yandan saf, iyi ve soylu tanrıçalara benzer kişiliği, öte yanda orospu, baştan çıkarıcı ve cadı nitelikleri olmak üzere, kadınların aydınlık ve karanlık yönlerini temsil eder. Erkeğin kadınsı özünü bastırdığı, kadınsı nitelikleri değersiz saydığı ve kadınları aşağılayıp umursamadığı durumlarda sözü edilen karanlık yönün kendisini göstermesi çok mümkündür. Bazen iyi veya kötü ruhlu perilerinkini andırır bir karakterle eski *siren**lerin ya da onların günümüzdeki temsilcilerinin yaptıkları gibi erkekleri işlerinden ve evlerinden koparacak güçte kişilikler de ortaya çıkar. Mitolojide ve edebiyatta tanrıca ve 'femme fatale'**, 'binlerce gemiyi yoldan çıkaran yüz', 'La belle dame sans merci'***, ya da peri masallarından denizkızı, superisi, yarı-tanrıça; bir erkekten kendisini sonsuza kadar sevmesini isteyen, yoksa, boğularak ölmesi için onu çekiciliğiyle su altına çeken su tanrıçaları biçiminde sık sık görülür.

Anima'nın zorlayıcı gücü, imajının kolektif bilinçdışına özgü bir arketip oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu imaj, temsil ettiği portrenin kendi üzerine asılması için küçücük bir kanca olmayı öneren herhangi bir kadının üzerine bile yansıtılır. Jung onu, erkeğin ruhu olarak anlamaktadır. Ancak Hıristiyanlıktaki,

(3) *Kolektif Bilinçdışının Arketipleri*, s. 30. Toplu Yapıtlar, Cilt 9, Bölüm 1.

(*) Mitoloji'de geçen deniz perileri Şarkılarıyla denizcileri kayalıklara çekerlerdi.

(**) Ölüm getiren, felaket getiren kadın.

(***) Acımasız güzel kadın.

kişiliğin özü olan ve ölümsüz bir karaktere sahip bulunan ruh değil, ilkellerin anladığı anlamda 'ruh' olarak, yani kişiliğin bir parçası olarak anlamaktadır. Bu yüzden kafa karışıklığını önlemek için ruh yerine *anima* sözcüğünü kullanır. Psikolojik bakımdan bu sözcük "işlevden (fonksiyon) bağımsız olan yarı-bilinçli ruhsal bir kompleksin varlığının tanınmasını"[4] ima etmektedir.

Anima, ruhsal değerler taşımaktadır ve bu yüzden onun imajı yalnızca putatapıcıların tanrıçalarına değil, Meryem Ana'ya da yansıtılmıştır. Ancak o, doğaya daha yakındır ve duygu yüklüdür. 'Yaşama karşı karmaşık bir istektir'[5], 'Baştan çıkarıcıdır', 'Benim Hanımefendi Ruhumdur'[6] ve aynı zamanda insanları aşka ve umutsuzluğa, yaratıcı etkinlik ve felakete yöneltebilen çekici bir peridir. Gerçekten o, sürekli biçimini alarak canlandırdığı kadın kadar tutarsızdır. Jung onu tanıtlarken "ruhun yaşayan süreçlerini"[7] herhangi bir soyut bilimsel formülden çok daha kesin bir biçimde ileterek, genellikle dramatik ve mitolojik bir yaklaşım seçmektedir.

Anima, bir erkeğin yaşamında yalnızca kadınlar üzerine yansıyan imajında ve yer aldığı yaratıcı etkinliklerde değil aynı zamanda fanteziler, ruh durumları, önseziler ve duygusal patlamalarda da kendini gösterir. Eski bir Çin kitabında erkeğin sabahleyin ağır ve aksiliği üzerinde uyanması onun kadınsı ruhuna, animasına bağlanmaktadır. Anima, erkeğin kulağına saç-

(4) *İki Yazı*, s. 188.

(5) *Kolektif Bilinçdışının Arketipleri*, s. 30.

(6) Spitteler; *Aion*'dan bir pasaj, s. 13.

(7) a.g.e.

masapan kavramlar fısıldayarak onun dikkatini toplama çabasını engeller, kendisinde fiziksel yetersizlik olduğu biçiminde belirsiz ve hoş olmayan bir duygu yaratarak gününü zehir eder, ya da çekici hayallerle uykusuna tebelleş olur. Kendisini animasına kaptırmış bir erkek denetlenemez duygulara yem olur.

Kadınlardaki *animus* erkekteki *anima*'nın karşılığıdır. Anima gibi o da üç kökten türemiş gibi görünmektedir: Bir kadına miras kalan erkeğin kolektif imajı, yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan erkeklikle ilgili kendi deneyimi ve içindeki gizli erkeksi köken.

Erkeksi köken, yani, kadınlardaki erkeksi öğe kadınların savaş yıllarındaki çalışmalarında oldukça olumlu bir sonuç vermiştir. O zamanlar, daha önceleri erkeklere ayrılmış bulunan birçok işi, yeterli biçimde kadınların da yapabileceği ortaya çıkmıştır. Fakat bu tür belirtileri yalnızca olağanüstü bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kadınlara daha geniş etkinlik alanları açılması için güncel bir eğilim vardır. Fakat genel olarak bu etkinlik evcil bir milieu'*de, ya da öğretmenlik, hastabakıcılık, sosyal çalışmalar gibi kendileriyle bazı yakınlıkları bulunan bir milieu'de daha iyi yerini bulmaktadır. "Kural olarak kişisel ilişkiler onun için nesnel gerçeklikler ve aralarındaki bağlantılardan daha önemli ve daha ilginçtir. Ticaret, politika, teknoloji ve bilimin geniş ufuklarını, yani erkeksi aklın uygulamaları olan bu gerçeklikleri *animus* dişi bilincinin yarı-karanlık alanlarına doğru itelemekte, öte yandan sayısız ince farklılıkların erkekten bütünüyle uzak olduğu kişisel ilişkilerde ise ayrıntılı bir bilinçlilik geliştirmektedir."[8]

(*) Çevre, ortam. s. 188.

(8) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 205.

Başka bir deyişle (her zaman değilse bile) genellikle durum şudur ki, kadının düşünmesi ve erkeğin sezgi ve duyguları bilinçdışının etki alanındadır.

Gerçek anlamıyla bilinçli ve yönlenmiş düşünce yerine, bilinçdışı varsayımlara dayanarak *anima, ruh durumlarını* ve *animus* da *düşünceleri* üretir.

Annenin oğlan çocuk için anima imajının ilk taşıyıcısı olması gibi, baba da kız çocuk için animus imajını biçimlendirir. Bu ilişkinin kızın aklında derin ve sürekli bir büyüleyici etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki, yaşamının ileri dönemlerinde bile kız kendi adına düşünmek ve hareket etmek yerine, sürekli olarak babasının ağzından konuşmakta ve işlerini babasının yaptığı bir biçimde yapmaktadır.

Normal yaşam sürecinde animus birçok erkek üzerine yansıtılacaktır. Bu yansıtılma sonucunda kadın, erkeğin kendi gördüğü biçimde (yani animus imajı biçiminde) olduğunu kabul etmektedir ve kadın için erkeği gerçekte olduğu durumuyla kabul etmek hemen hemen olanaksızdır. Bu tutum kişisel ilişkilerde oldukça tedirginlik verebilir. Böylesi ilişkiler ancak erkek kadının kendisi üzerine ürettiği varsayımlara uygun davrandığı sürece düzgün bir biçimde sürüp gider. Animus, kadının gelişme durumuna bağlı olarak, en ilkelinden en yüce olanına kadar herhangi bir erkek figürü ile kişileştirilebilir. Bu erkek figürü rüyalarda bir erkek çocuk gibi görülebilir ve genellikle yalnızca bir ses olarak işitilir.

Sürekli tek bir kadın gibi görülen anima'dan farklı olarak animus'un bir başka garip özelliği de, bir-

çok erkeğin birleşmesi biçiminde dile getirilme özelliğidir.[9] Bu konuda Jung'dan bir alıntı verirsek:

"Animus daha çok tartışılamaz, 'akılcı', ex cathedra,* yargılar ileri süren bir tür babalar ya da soylular topluluğuna benzemektedir. Daha yakından incelendiğinde, bu kesin yargıların, çoğunlukla çocukluktan bu yana hemen hemen bilinçsizce toparlanmış deyişler ve görüşler, bir kurallar kitabına sıkıştırılmış genel gerçeklikler, adalet, mantıklılık üzerine bir çeşit önyargıların özeti oldukları ortaya çıkar. Pek de seyrek rastlanılmadığı gibi, bilinçli ve uzmanca bir yargının eksik olduğu zamanlarda, hemen bir görüşe sıkıca bağlanır. Bazen bu görüşler sözde *sağlıklı* sağduyu biçimini alırlar, bazen de eğitimin gülünç bir öykünmesine benzerler: 'İnsanlar bunu hep öyle yapmışlardır' ya da 'Herkes bunun böyle olduğunu söylüyor."[10]

Bu eleştirici yargı bazen aşırı bir vicdan biçiminde kadına doğru yönlenir, ona aşağılık duygusu verir ve inisiyatifini köreltir. Başka zamanlarda bütünüyle yıkıcı ve rasgele bir biçimde kadının çevresinde bulunan kişilere doğru yöneltilir. Bu durumda kadın, komşularını eleştirir, ortada gerçek kanıtlar olmaksızın başkalarını yerden yere vurur, ya da kendi ailesine, birlikte çalıştığı insanlara 'onların iyiliği için' diyerek alçaltıcı sözler söyler. 'Kör kadıya körsün demeye inanırım' ya da 'Onları şımartmamak gerekir' gibi sözler tipik animus deyişleridir. Zeki ve eğitim görmüş bir kadın da animus'un bu gücünün, az eğitimli kızkarde-

(9) Bunun özellikle güzel bir örneği H. G. Wells'in *Christina Alberta'nın Babası* adlı romanında vardır. s. 191.

(*) ex cathedra: Masa başında, yetkili olarak.

(10) *İki Yazı*, s. 206.

şi kadar kurbanı olabilmektedir. Az eğitim görmüş kızkardeş, günlük gazeteleri ya da 'onlar'dediği belirsiz kişilerden alıntılar vererek kendi inançlarını desteklerken, eğitimli olanı yetkili bir kuruma, üniversiteye, kiliseye, devlete, ya da belki bir kitaba, tarihsel bir belgeye dayanacaktır. Her ikisi de, düşünceleri soru ile karşılanırsa tartışmacı ve dogmatik olmaktadır. Kadın bu yönüyle iktidar olma isteğindedir ve günlük yaşantısında ne denli nazik ve uyumlu olursa olsun, animus'u harekete geçirilince acımasız ve saldırgan olur, her türlü mantığa karşı büyük ölçüde körleşir. Bu animus etkinliği kadının önyargısız bir biçimde düşünmesini gerçekten zorlaştırmaktadır. Kendisine sürekli olarak 'bu böyle olmalıdır' ya da 'şunu yapmaları lazım' diye seslenerek olayları oldukları gibi görmesini olanaksız kılan içindeki sese karşı sürekli bekçilik yapmak zorundadır.

Yine de animus'un bir işlevi vardır. Onun temsil ettiği cesaret ve saldırganlığa kadının gereksinimi olduğu zamanlar bunların kaçıp gitmesini engelleyebilirse, kadına yararlı olmaktadır. Ürettiği fikirler çok geneldir ve dolayısıyla da herhangi bir özel duruma uygulanamaz. Ancak, eğer bir kadın eleştirici gözle onları gerçekten anlamaya çalışırsa içlerinde değerli bir şeyler bulabilir. Gerçekten de eğer kadın onu anlamayı başarabilir ve onun etkinlik alanının sınırlarını belirleyebilirse, animus kendisini bilgi ve gerçeği araştırma yönlerinde harekete geçirebilir ve amaçlı çalışmalara yönlendirebilir.

Anima ve animus'un ikisi de, bilinçli ve bilinçdışı akıl arasında arabulucudur. Fantezilerde, rüyalarda ya da hayallerde ortaya çıktıklarında, o zamana kadar

bilinçdışı olarak kalmış bir şeyin anlaşılması için fırsat yaratırlar. Daha önceden belirtildiği gibi Jung rüyaları ciddiye almaktadır. Onlar 'doğanın sesidirler'. Ayrıca üzerimizde etkileri de olduğundan yalnızca bir ses olarak kalmazlar. En ilginç ve açıkça anlamsız olan rüyalar eğer doğru bir düşünce ve yaklaşımla ele alınırlarsa genellikle anlaşılabilirler. Öte yandan, bazıları öyle açık bir resim sergilerler ki, kişi çaba harcamaya hazır olduğu takdirde bunların anlamları üzerinde bir şeyler yakalamada çok az zorluk çeker. Eğer hayallerindeki, rüyalardaki figürler dikkatle incelenir, tanıdık insanlar, mitoloji ve şiirlerdeki figürler, kitaplardaki ya da oyunlardaki karakterlerle olan ilişkileri saptanırsa, rüya figürünün önemi üzerine az da olsa fikir sahibi olunabilir ve onun bilinçdışı etkisinin farkına varılabilir.[11]

Bu oldukça büyük bir kazançtır; çünkü kişilik daha özgür olacak ve akılcı olmayan gizli etkilerden daha uzakta kalacaktır. Daha ötesi, insanlarla olan ilişkileri rahatlaşacaktır. Çünkü bu ilişkilere artık, kendi hayallerimizle örttüğümüz ve mümkün olan, olmayan her çeşit özelliklerle donattığımız figürler –yani üzerlerine kendimizi yansıttığımız figürler– yerine, oldukları gibi görebilecek bir gözle bakabiliriz.

Anima ve animus'un etkisinin kavranması, persona ya da gölgenin kavranmasından çok daha güçtür. İnsanların birçoğu tam anlamıyla 'persona'olan birini tanımışlardır ve onun etkilerini görememeleri olanaksızdır. Gölge de gösterildiği zaman varlığı saptanabi-

(11) Rüyaların anlaşılması ve yorumu 6. Bölümde daha geniş olarak ele alınmıştır.

lecek kadar dikkat çekicidir. Anima ve animus ise aldatıcıdır ve onlarla neyin anlatılmak istendiğini yalnızca belirli sayıda bir grup insan anlayabilir. Anima ve animus, bilinçle tam olarak bütünleştirilemezler. Onlardan bir şeyler hep kolektif bilinçdışının karanlık alanlarında gizlilik içinde kalmaktadır. Örneğin bir erkek, anima'sını kabul ederek ve onu bilmeyi öğrenerek daha anlayışlı olabilir ya da sezgilerini, duygularını geliştirebilir. Ancak, tanrıçalara ya da Meryem Ana'ya yakıştırılan niteliklere sahip olamaz. Bu nitelikler onun içinde sevecenlik, iyilik, yardımseverlik, yaratıcılık vb. biçimlerde var olabilirler, fakat gerçekte onun istencine bağlı değildirler, – bazen istencine karşın çalışırlar - ve onun isteğiyle hemen ortaya çıkmazlar. Aynı durum kişisel olarak, kendilerine ait olan girişkenliği elde edebilen veya düşünme yeteneğini geliştirebilen kadınlar için de geçerlidir. Onlar da, erkeklik ruhunun, kolektif bilinçdışıyla ilgili olan ve kişisellikten ötede, apayrı bir şey olarak kendini gösteren yönüne asla sahip olamazlar.

Buna karşın anima ya da animus konusunda bir şeyler bilmeyi öğrenen herhangi bir kişi, hem kendisi hem de diğer insanları harekete geçiren güçler üzerine bilgi edinmiş olacaktır. Bu kişinin, kolektif bilinçdışının derinliklerinden bir şeyler çıkarmış olduğu ileri sürülebilir; ancak, bildiğimiz kadarıyla sonsuz olan bu büyük okyanusu tümüyle tüketebilmek olanaksızdır. Bilinçdışını boşaltmak, ya da içindekileri ayıklamak söz konusu değildir. Ondan ortaya çıkan arketipler sayısızdırlar ve bütün yapılabilecek olan şey, belirli çizgilerle sınırlar çizmek ve bizim için en önemlileri ve üzerimizde en güçlü etkisi olanlarla elden geldiğince tanışabilmektir.

Anima ve animus'tan sonra, kişinin yaşamında etkin olabilecek iki arketip, yaşlı bilge adam ve büyükanne arketipleridir. Jung, yaşlı bilgeyi anlatımın arketipi olarak adlandırmaktadır. Ancak bu arketip başka kılıklara bürünmüş olarak da göründüğünden – örneğin bir kral, bir kahraman, bir doktor ya da bir kurtarıcı olarak – 'anlatım' sözcüğünü en geniş anlamında almak gerekir.

Bu arketip kişilik için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Çünkü bu arketip harekete geçirildiğinde erkek kendisinin 'anlam'a, onun temsil ettiği büyük güce ve bilgeliğe sahip olduğuna inanabilir. Sanki anima'nın çekiciliği bir figüre aktarılmıştır ve onun egemenliği altındaki kişi kendisinin büyük (belki de gizli) bir bilgeliğe mucize yaratma yeteneğine, hastalıkları iyileştirme yeteneğine ve benzeri özelliklere sahip olduğunu hisseder. Böyle bir adam kendisine yandaşlar da toplayabilir; çünkü, bilinçdışı konusundaki bilgisini bu derecede geliştirmekle gerçekten de ötekilerden daha ileridedir. Ayrıca bu arketipte, insanların sezgi yoluyla algıladıkları ve kolaylıkla karşı koyamadıkları itici bir güç vardır. Böyle bir kişinin ileri sürdükleri üzerinde düşünüldüğünde, anlaşılmaz şeyler oldukları ortaya çıkacaktır, ancak, bunlar izleyicilerini adeta büyülemektedir. Bu güç yıkıcı olabilir ve de insanı kendi gücünün ve kapsamının ötesinde davranışlara zorlayabilir. Bu arketip, gerçekte bilinçdışından gelen bir ses olan ve gerçek değerinin somut bir duruma gelmesi için bilinçli eleştiri ve kavrayış gerektiren bilgeliğe sahip değildir. Eğer gerçekten bilinçdışından bir fikir ortaya çıkıyor ve bir insan da bunun kendi düşüncelerinin sesi ve kendisinin sahip olduğu güçlerin bir belirti-

si olduğuna inanıyorsa, o kişi kendini kaybetmek üzeredir ve megalomanyaklık tehlikesiyle karşı karşıyadır. (Kendisini kral sanan ya da dünyadaki önemli kişilerle ilişki halinde olduğuna inanan çılgın, bu türün aşırı bir örneğidir). Buna karşın, eğer insan bilinçdışının sesini sakin sakin 'dinleyebilir' ve bu gücün kendisi aracılığıyla işlediğini anlayabilirse, (kendi denetiminde değil) o zaman gerçek bir kişilik kazanma yolunda ilerlemektedir.

Büyükanne arketipi de kadın üzerinde benzer biçimlerde etki yapar. Bu figürün etkisinde olan kişi kendisinde sınırsız bir sevgi, anlayış, yardım ve koruma kapasitesi olduğuna inanır ve kendisini başkalarının hizmetinde tüketir. Bu kadın aynı zamanda kendi etki alanına gelen herkesin 'kendi çocukları' olduğunda (her zaman açıkça değilse de) ısrar ederek ve böylece onların zavallı ve belirli ölçülerde kendisine bağımlı olduklarını ortaya koyarak çok zararlı olabilir. Bu zekice zalimlik, aşırı dereceye vardığında diğerlerini içgücü yitimine uğratır ve kişiliklerine zarar verir.

Jung bu arketiplerin etkisinde kalma olayını 'şişme (inflation)' olarak adlandırır. Böylece etki altında kalan kişinin, kendisine göre çok büyük olan ve gerçekte kişisel hiçbir yönü olmayıp bütünüyle kolektif nitelikteki bir şey tarafından 'şişirildiğini' belirtmektedir. H.G. Wells'in *Christina Alberta'nın Babası* adlı yapıtında, bilincin bir uzantısı olarak ve anima'nın ortadan kaldırılması yoluyla değil, Jung'un açıkça söylediği biçimde "kolektif bilinçdışından gelen bir istila hareketi"yle oluşan bu tür bir şişme'nin güzel bir örneği vardır:

"Cüce bir kişiliği olan Mr. Preemby kendisinin

gerçekte Krallar Kralı Sargon'un yeniden dirilmiş varlığını temsil ettiğini keşfeder. Sevindiricidir ki, yazarın üstün zekâsı zavallı Kral Sargon'u patolojik saçmalıklardan kurtarır, hatta okuyucuya bu acıklı kargaşa içindeki trajik ve ölümsüz anlamı değerlendirebilme fırsatı vermektedir. Aslında bir hiç olan Mr. Preemby kendisini geçmiş ve gelecek çağların buluşma noktası olarak görmektedir. Bu bilgi, özellikle Preemby sonunda bir ilk imaj canavarı tarafından yenmediğine göre – gerçekte neredeyse böyle olacaktı – biraz delilik karşılığında satın alınmıştır ki bu ücret de pek pahalı değildir."[12]

Şişme yoluyla kazanılan Tanrısallık hissi, süpermen olma duygusu, bir aldatmacadır. Çok kısa bir zaman için üstün cesaret sahibi, üstün bir zekâ ya da bağışlama duygusuna sahip olabiliriz, fakat, bu bizim 'ötemizde' bir şeydir ve buna istencimizle egemen olamayız. İnsanları bu yolla harekete geçiren güçleri gerçekten anlayamıyoruz ve bunlara karşı alçakgönüllü bir tavır koymak kesinlikle gereklidir. Ancak, eğer ego kendi sonsuz gücüne olan inancının birazından kurtulabilirse, güçlükle elde edilmiş değerler, canlılık ve yaşama istemiyle bilinç ve bilinçdışı arasında bir yerde yeni bir duruma gelinebilir. Böylece özü gereği ego-merkezden farklı olan yeni bir kişilik merkezi ortaya çıkabilir. Jung bu yeni kişilik merkezini 'öz'* olarak adlandırmaktadır.[13]

---

(12) *İki Yazı*, s. 179.

(*) Öz, orijinal metinde 'self' olarak geçmektedir.

(13) Öz (self) terimi Jung tarafından günlük konuşmalarda kullanılmaktadır. Ancak Doğu'daki biçimiyle – Atman Parusha, Brahman gibi – bilinen bir felsefi kavram durumundadır. Hindu düşüncesinde öz (self), yüce ilke, varlığın yüce 'bir'liğidir.

Ona göre ego, yalnızca bilincin merkezi olarak kabul edilebilir. Eğer ego kendisine bilinçdışı içerikler katmaya çalışırsa (yani kolektif içerikler; gerçekten egoya ait olan kişisel bilinçdışı ya da 'gölge' değil) fazla yüklenmiş bir geminin batması gibi yok olma tehlikesi içine düşer. Öte yandan 'öz' hem bilince hem de bilinçdışına ait olanı kapsayabilir. Kişiliğin birbirinden ayrı öğelerine ve bilinçdışındaki süreçlere karşı toplayıcı bir mıknatıs gibi davranır ve egonun bilincin merkezi olması gibi 'öz' de bu bütünlüğün merkezidir. Çünkü o, erkek ve kadındaki, bilinç ve bilinçdışındaki, iyi ve kötüdeki, erkek ve dişideki tüm birbirine karşıt öğleri birleştiren ve böylece onların biçimini değiştiren bir işlevdir. Ona ulaşmak için, kişinin doğasındaki akılcı olmayan karmaşık olduğu kadar aşağılık olan yönlerin de kabul edilmesi gereklidir.

Bu aşamaya büyük çaba harcamaksızın olgun bir insan tarafından ulaşılamaz. Batılı kafa, Doğulu'nun tersine, paradoksları kolaylıkla hoşgörmediğinden bu süreç acı çekmeyi gerektirir. Hindu için en yüceden en basite kadar her şey (transandantal) özneden... 'öz'dedir.[14]

Çin düşüncesindeki Tao kavramı da her şeyi kapsayıcıdır. Altın Çiçek ya da Ölümsüz Ruh (Çin Yogasının en son amacı) vücudunun gelişmesi de aydınlık güçler (Yang) ve karanlık güçler (Yin)[15] arasındaki karşılıklı eşit derecedeki etkileşime bağlıdır.

Doğu düşüncesiyle olan ilişkisi, Jung'a bilinçdışının birçok gizli yönlerini aydınlatmış ve onun 'öz'

(14) *Psikoloji ve Simya*, s. 8.

(15) *Altın Çiçeğin Gizi*, Wilhelm ve Jung, s. 12-13.

kavramını, *Altın Çiçeğin Gizi,* adlı kitabında formüle etmesine yol açmıştır. Ancak Jung bize herhangi bir biçimde Doğu'ya öykünmemizi önermemektedir. Böyle davranmak her gün gösterişli bir gece elbisesiyle dolaşmak gibi gülünç olur. 'Acılarla tavlanmış demirden bir araç olan istenç' ve yoğun çalışmalar sonucu fizikçi, kimyacı, doğa bilimcisi ve öteki bilimciler tarafından elde edilmiş olan yığınla bilgi birikimi kolaylıkla denize dökülemez.

"Bilim, Batı aklının en iyi aracıdır ve onunla, ellerimizle açabileceğimiz kapılardan çok daha fazlasını açabiliriz. Böylece o... kavrayışın tek ve benzersiz biricik yolu olduğunu ileri sürmekte, bununla yalnızca bizim görüşümüzü kısıtlamaktadır. Bize, başka bir yolla, yaşam yoluyla anlayışı öğreten Doğu'dur... Doğu' nun fikirlerini kavrama sorunuyla karşılaştığında Batı insanının genel yanlışı ... bilime sırt çevirmesi ve Doğu'nun zevklerinden bir parça koparark, onların Yoga çalışmalarını oldukça yüzeysel bir biçimde kullanarak, acınacak bir öykünmeci durumuna düşmesidir. (Bu yanlışımızın en açık örneği Teosofi'dir.*)"[16]

'Öz' kavramının, gerçekte bilinçdışının başka adı olan bir çeşit evrensel bilinç kavramı olmadığını açıkça ortaya koyar Jung. Bu kavram daha çok, bir yandan kendimize özgü yapımız konusunda bilgilenmemizden, öte yandan yaşamın tümüyle, yalnızca insanlarla değil, hayvanlar, bitkiler ve hatta inorganik madde ve evrenin kendisiyle olan yakın ilişkilerimiz-

(*) Theosophy: Özellikle Batı'da gelişen, Tanrı'nın mistik kavranışı ile ilgili dini düşünce dalı.

(16) a.g.e., s. 78-79.

den oluşmaktadır. Bu, kişiye bir çeşit 'tek başına olma'duygusu verir ve olması gerektiği gibi değil de olduğu gibi kabul ederek yaşamla arasında bir uzlaşma sağlar.

"Sanki yaşamdaki olayların önderliği, görünmez bir merkeze geçmiş gibidir... ve katılım mistiğinin (participation mystique) kaçınılmaz sonuçları olan zorlama ve mümkün olmayan bir sorumluluktan kurtuluş olmaktadır."[17]

Jung bu yeni kişilik merkezini bu biçimde açıklamaya girişmeden önce birçok hasta üzerinde onun gelişmesini izledi. Yine de analiz sürecine kendisini teslim eden herkesin bu deneyime vardığı ya da bu gelişme düzeyine ulaştığı düşünülmemelidir. Birçok insan için kendisini bilinçdışı, çocuksu birtakım bağımsızlıklardan kurtarmak, tedirginlik kaynağı bir belirtinin nedeninin saptanmasıyla rahatlamak ya da yaşama karşı yeni ve doyurucu bir uyum sağlamak yeterli olmaktadır. Fakat bilinçdışını tümüyle göz önüne almak için çaba gösteren, bilinçdışının yaşamını bilinçle birlikte öğrenmek ve ikisini birlikte kabullenmek için bir yol bulmak ve kişiliklerini bütünleştirmek için kaynaştırmak zorunda olduklarını bilen bazı insanlar da vardır. Çünkü, paradoksal olarak, 'öz' yalnızca bir merkez değildir. Aynı zamanda tümüyle bir insanı temsil etmektedir. Öz'ün yapısındaki çelişkilerden, bütün iyi ve kötü olduğu hissedilen şeylerden, erkeklik ve dişilikten, düşünme, hissetme, duyuş ve sezginin dört işlevinden, kısacası bilinç ve bilinçdışından, bir birlik ortaya çıkarmaktadır.

Jung'a göre "'öz' yalnızca merkez değil, aynı za-

(17) *Altın Çiçeğin Gizi*, s. 132-133.

manda bilinç ve bilinçdışını çevreleyen bir çemberdir. Egonun bilincin merkezi olması gibi, 'öz' de bu bütünlüğün merkezidir."[18]

'Öz'ün deneyimi arketipseldir. Rüyalarda ve hayallerde çeşitli ve değişik imajlarla sergilenir ki, bunlar 'öz'ün arketipleri olarak nitelendirilebilir. Rüyaların dilinden anlamayanlara bu birçok çeşitli imaj karışık gelebilir, ancak bilinçdışının hiçbir zaman bilincin olması gerektiği gibi kesin olmadığı hatırlanmalıdır.

Eğer öz güneşten söz eder ve onu bir aslanla, kralla, canavarın bekçilik ettiği altın hazinesiyle, ya da insana yaşam ve sağlık veren bir güçle özdeşleştirirse, aslında ne o ne de ötekidir. Ama tüm bu benzerliklerde aşağı yukarı yeterli anlatımını bulan üçüncü bir bilinmeyen şeydir. Henüz, – zekânın sürekli olarak tedirgin olmasına karşın – bilinmeyen olarak kalmaktadır ve bir formül içine uymamaktadır."[19]

Bazen Tanrısal ve büyülü bir çocuk, bazen sıradan bir çocuk, hatta zavallı bir çocuk 'öz'ün sıkça rastlanan bir simgesidir. Mitlerin ve folklorun çocuk motifiyle sınırsız ilgileri ve çocuğun özellikle Hıristiyanlıkta olmak üzere birçok dindeki önemi, onun öz'ün bir simgesi olarak dile getirdiklerine ışık tutmaktadır. Jung'a göre öbür uçta da, öz'ün arketiplerinin insanlık tarafından şimdiye kadar ulaşılmış en farklılaşmış anlatımları olan Hz. İsa ve Buda'nın figürleri bulunmaktadır."[20]

---

(18) *Kişiliğin Bütünleşmesi,* s. 96 "Bireyleşme Sürecinin Rüya Simgeleri".

(19) *Çocuk Arketipinin Psikolojisi,* s. 157, Toplu Yapıtlar, Cilt 9, Bölüm 1.

(20) *Psikoloji ve Simya,* paragraf 22: "Bunu İsa üzerine şimdiye kadar yapılmış bütün açıklamaların bakış açısı ve özünde görebiliriz. Bunlar 'öz'ün psikolojik olgularıyla olağanüstü bir derecede uyuşmaktadırlar. Ancak bu arketipin tüm yönlerini kapsamazlar." Bu sözlerin psikolojik bir gerçekten, yani bilinçdışının İsa gibi ve Buda gibi bir karakterin imajlarını ürettiği gerçeğinden başka bir şeyi ima ettiği düşünülmemelidir. Bu nokta Psikoloji ve Din konusundaki bölümde daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Öz, rüyalarda bir hayvandan ya da bir yumurtadan gelişebilir. Erselik bir figür (bütünselliğin açık bir simgesi) ya da 'ele geçirilmesi güç olan hazine' olarak dile getirildiği görülür. Bu durumda hazine genellikle bir mücevher (özellikle de bir elmas ya da inci), bir çiçek, bir altın yumurta ya da top, ya da bir kadehtir. Daire, araba tekerleği, kare ve eşit uzunlukta kolları olan bir haçtan, bir tabak üzerine yerleştirilmiş dört fındıktan oluşan evcil simgeye kadar, dört kenarlı olan herhangi bir şey de öz'ün simgeleri olarak sık sık ortaya çıkarlar.

Bu ortak merkezli, yerleştirilmiş figürler genellikle 'mandala' olarak bilinmektedirler. Mandala büyülü daire anlamında Sanskritçe bir sözcüktür ve onun simgeciliği ortak merkezli olarak düzenlenmiş tüm figürleri, tüm dairesel ve küresel biçimleri ve bir ortak merkezleri olan tüm daire ve kareleri kapsar. En eski dinsel figürlerden birisidir (bilinen en eski biçim güneşin çemberidir) ve bütün dünyada rastlanmaktadır. Doğu'da mandala (biçimi geleneklerce belirlenmiştir) Lamalar'da ve Tantrik Yoga'da ayinler sırasında derin düşünmeye yardımcı olarak kullanılmaktadır. Ortaçağların başlarından beri Hz. İsa'yı ortada, dört havarisini de dört ana yönde yerleştirilmiş olarak gösteren Hıristiyan mandalaları da vardır. Tarihsel bakımdan mandala, Tanrısallığın doğasını temsil eden bir simge olarak, Tanrısallığa felsefi açıdan açıklık kazandırmaya ve de tapınma amacına hizmet etmiştir.

Jung, mandala simgeciliğinin kendiliğinden, birçok hastanın rüyalarında ve hayallerinde ortaya çıktığını görmüştür.[21] Bu simgelerin ortaya çıkışı hastalar

(21) *Altın Çağın Gizi*, Wilhelm ve Jung. İçinde mandala simgeciliğinin yer aldığı 400 kadar rüya, *Kişiliğin Bütünleşmesi* ve *Psikoloji ve Simya*'da incelenmiştir.

için anlaşılmaz olmakta, ancak kendileriyle birlikte uyum ve huzur duygusu da getirmektedirler. Mandala bazen çizilip boyanmış biçimde olabilir ki, bu durumda genellikle geometrik bir biçimdedir. Diğer zamanlarda ise bir hayal biçiminde (uyanıkken ya da rüya içinde) görülmüştür veya onunla dans edilmiştir. Mandala ile dans etmek okuyucuya garip gelecektir, ancak törenlerdeki dansların, hatta halk danslarının, bir merkez çevresinde çember biçiminde dönüldüğü, dört köşeye doğru çekilinerek gene merkeze doğru ilerlendiği birçok örneğinin hatırlanması gerekir. Mandala hayalleri Jung'un 'etkin hayal gücü' dediği, 'ancak uzun süren deneyimlerden sonra kusursuzlaştırılan' bir 'yoğun konsantrasyon' tekniginin sonucunda da ortaya çıkabilir.[22] Aşağıdaki, bir kadın hastanın anlattığı uzun bir rüya dizisinden bir örnektir:

"Dağa tırmandım. Önümde, iki yanımda ve arkamda yedişer tane kırmızı taş olduğunu gördüğüm bir yere geldim. Bu dörtgenin ortasında dikilip durdum. Taşlar merdiven taşları gibi düzdü. Bana en yakın olan dört taşı kaldırmaya çalıştım. Bu işle uğraşırken bu taşların baş aşağı toprağa gömülmüş dört Tanrı heykelinin ayaklıkları olduğunu fark ettim. Kazdım ve onları çıkardım. Sonra da ben ortada olmak üzere onları çevreme yerleştirdim. Birden, heykeller başları birbirlerine değinceye kadar birbirlerine doğru eğildiler ve üzerimde tenteye benzer bir çatı oluşturdular. Ben yere düştüm ve 'Yoruldum, eğer üzerime düşecekseniz düşün artık', dedim. O anda ilerde dört Tanrı heykelini çevreleyen daire biçiminde alevlerin yük-

(22) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 220.

seldiğini gördüm. Biraz sonra ayağa kalktım ve Tanrı heykellerini yere devirdim. Düştükleri yerlerde dört ağaç çıktı. Sonra da ateş çemberinden sıçrayan mavi alevler ağaçların yapraklarını tutuşturdu. Bunu görünce, 'Bu iş durmalı. Ben kendimi ateşe atmalıyım ve yaprakların yanmasını engellemeliyim', dedim. Sonra da ateşin içine daldım. Ağaclar ortadan kayboldu ve ateşten çember kocaman bir mavi alev kümesi halinde toplanarak beni göğe götürdü."[23]

Bu hayalin anlamının derin incelenmesine girmek mümkün değildir ancak okuyucu en azından, çaba harcanarak ve tehlikeyi göze alarak varılan bir orta-nokta fikrini ve dörtgen ve dairenin önemli öğeler olduğunu tanıyacaktır.

Daha soyut bir hayal de Jung'a ciddi bir nevroz ile gelen genç bir entelektüel tarafından yaşanmış dünya saati ile ilgili olan hayaldir. İlgi çekici nokta şudur ki, Jung bu genç adamı yalnızca kısa bir konuşma süresince görmüş ve bu görüşmeden sonra rüyalarını ve hayal deneyimlerini beş ay süreyle bir öğrencisine – o zamanlar işe yeni başlamış olan bir kadın doktora – kaydettirmiştir. Daha sonra da bu genç, gözlemlerini üç ay kadar tek başına sürdürmüştür. Böylece onun ürettiği gereçler üzerinde Jung'un etkisi en aza indirgenmiş olmaktadır.

Hayal şöyle idi: "Ortak merkezleri olan bir düşey ve bir de yatay iki daire vardır. Düşey daire beyaz kenarlı mavi bir disk olup 4x8, yani 32 eşit parçaya bölünmüştür. Bir el, onun üzerinde dönmektedir. Yatay daire dört renkten oluşmaktadır. Onun üzerinde de

(23) a.g.e.

ellerinde sarkaçlarla dört küçük adam ayakta durmaktadır ve bu dairenin çevresi de altın yüzükle çevrilmiştir.[24]

Bu hayal hastada son derece yüksek bir uyum duygusu uyadırmıştır ve o derece ilginçtir ki Jung'un birçok araştırmasına konu olmuştur.[25]

Fakat mandala simgeciliği bu iki örnekten daha basit ve daha az dramatik de olabilir: Ortasında bir çeşme olan ve insanların bu çeşmenin çevresinde dolaştıkları bir alan, kare biçiminde bir bahçe ve ortasında daire biçiminde çiçeklikler, ya da buna benzer bir şey, her ne kadar rüya sahibi üzerindeki etkisi bu kadar belirgin olmasa bile eşit oarak benzer bir önemi olabilir.

Jung mandala biçimlerinde en son olarak ortaya konan deneyin, Tanrısal imajı yansıtmaya artık muktedir olmayan – yani Tanrı'yı kendi dışlarında, başka bir yerde bulamayan – ve bu yüzden de 'şişme' tehlikesiyle karşı karşıya kalan insanların tipik bir özelliği olduğunu saptadı. Yuvarlak ya da kare biçimli oylumlar koruyucu duvarlar gibi, bir patlamayı ve kişilik dağılmasını engellemekte ve de içedönük bir amacı savunmaktadırlar. Onlarla eski çağlarda tanrıları korumak için sıkça yapılan tapınaklar arasında bir benzerlik vardır. Fakat çağdaş bir mandala konusunda önemli gerçek şudur ki, merkezinde seyrek olarak bir Tanrı yer almaktadır. Tanrı yerine merkezde çeşitli simgeler ya da hatta bir insan bulunabilmektedir.

(24) *Psikoloji ve Din*, s. 66.

(25) *Psikoloji ve Din, Psikoloji ve Simya,* ve *Kişiliğin Bütünleşmesi*'nde yer almıştır.

Bu yüzden çağdaş bir mandala "garip bir zihin durumunun gönülsüz açığa vurulmasıdır. Çağdaş mandalada ne Tanrısallık vardır, ne de Tanrısallığa boyun eğiş ya da uzlaşma. Tanrısallığın yerini insanın bütünlüğü almış gibi görünmektedir."[26]

(26) *Psikoloji ve Din*, s. 82.

BÖLÜM 4

DİN VE BİREYLEŞME SÜRECİ

Kolektif bilinçdışının arketiplerinin incelenmesi Jung'u bazı ilginç sonuçlara götürmüştür ki, bunların en önemlilerinden biri, insanlardaki, kendi tanımlamasıyla, 'doğal dinsel işlev'dir. İnsanın ruh sağlığı ve kararlılığı, içgüdülerin olduğu kadar bu 'doğal dinsel işlev'in de uygun bir biçimde ifade edilmesine bağlıdır. Bu görüş, dini, bir aldatmaca, gerçekten kaçış ya da çocukça bir güçsüzlük olarak görenlerin açıkça karşısında yer almaktadır. Dine karşı bu küçümseyici tavır öyle yaygınlaştı ki, bizler, dinin tarihimizde oynadığı önemli rolü, uyandırdığı yoğun duyguları, güzel sanatlara, güzel yapıların yaratılmasına, öğrenmeye, öğretmeye ve zayıf, hasta ve yoksul kimselere ilgi gösterilmesine harcadığı büyük enerjiyi hatırlamaz olduk. Rahiplerin saklandıkları inler ve Huguenot* soyadları-

(*) Huguenot 15-16. yy. Fransız Protestanlarına verilen ad.

nın dini, ruhun günahkâr yönlerini, onun bağnazlığını ve kendisini tümüyle kabul etmeyenleri yok etmedeki acımasızca enerjisini hatırlatması gibi, küçücük köyleri süsleyen sevimli katedraller ve büyük kiliseler de onun geçmişteki etkilerinin ayakta duran kanıtlarıdır.

Bugün ise daha akılcı ve hoşgörülü olduğumuzu düşünüyoruz. Daha doğrusu, siyasal gereklilikler maskesi altında dinsel baskının çağdaş uyarlamaları ortaya çıkıncaya kadar öyle düşünüyorduk. Örneğin, Almanya'da Nazi hareketinin yayılmasını sağlayan dinamik enerjinin bir bölümünü tüm tanrıtanımaz yönleriyle birlikte Wotan[1] inancı olarak dile getirilen bir 'dinsel ruh'un sağladığı ve aynı zamanda bir 'dinsel ruh'un da Nazi hareketine karşı çıktığı gerçeği pek az gizlenmekteydi. Yine de içimizde kendimizi böyle şeylerden ayırma eğilimi vardır. Bunların bizim başımıza gelmeyeceğinden eminizdir. Ancak, Jung bize bu hareketlerin kolektif bilinçdışının tüm insanlarda bulunan belirtileri olduğunu hatırlatır. Dahası, 'kolektif bilinçdışının arketiplerinin dinsel dogmaların karşılıkları oldukları deneysel olarak gösterilebilir[2] ve bu arketipler bilinen bütün dinsel fikirlere uygun düşmektedirler. (Bu, bilinçdışının gerçekten din doğmaları ürettiği biçiminde anlaşılmamalıdır. Bunlar bilinçdışının hammaddesi üzerinde çalışan ve onu berraklaştıran bilinçli düşüncenin ürünleridir).

(1) Alman Nazi gençlik hareketi her yıl iki kez olan gündönümünü kutlamış ve koyunlar adamıştır. S.A. üniformaları ve çizmeleri içindeki bir kilise görevlisi, cenaze törenindeki konuşmasında ölünün Hades (cehennem) üzerinden hızla geçmesini ve Valhalla'ya, kahramanlar olan Siegfried ve Baldurun evi olan Valhalla'ya doğru gitmesini isterdi.

(2) *Psikoloji ve Simya*, s. 17.

Kolektif bilinçdışının arketiplerini incelediğimizde, insanın bir 'dinsel işleve' sahip olduğunu ve bu işlevin, kendi doğrultusunda, insanı cinsellik ve saldırganlık içgüdüleri kadar güçlü bir şekilde etkilediğini saptarız. İlkel insan toprağı sürmek, avcılık, balıkçılık ve diğer temel gereksinimlerinin karşılanmasıyla olduğu kadar, bu dinsel işlevin dile getirilmesiyle de – simgeler oluşturarak ve bir din kurarak – ilgileniyordu. Günümüzdeki horlayıcı tutuma karşın, erkekler ve kadınlar, her zaman oldukları kadar doğal olarak dindardırlar. Bununla birlikte, önceden ayinlere ve dinsel gözlemlere akan enerjinin çoğu şimdi ya politik inançlarda anlatım olanağı bulmakta, ya garip tarikat topluluklarında dağılıp gitmekte ya da bilgi edinme uğraşıları gibi ilgisiz bir şeye tutunmaktadır. Henry James 'bir bilim adamının inancı yoktur ama onun kafa yapısı kutsaldır' derken Julian Huxley tüm ciddiyetiyle evrime dayalı bir dine sahip olmamız gerektiğini ileri sürmektedir.[3]

... Bana öyle geliyor ki, evrimsel hümanizm bugünkü dinlerin yerini almaktan çok onları tamamlayacak yeni bir dinin özü olabilir. Geriye, bu özün nasıl geliştirilebileceğinin – yani entelektüel yapısının ortaya çıkarılması, fikirlerinin nasıl çekici duruma getirileceğinin ve geniş biçimde yaygınlaştırılacağının kararlaştırılması – saptanması kalmaktadır. Hepsinin üstünde, başarısızlık alanlarının bulunması ve nerelerde güçlerinin zayıfladığının gösterilmesi için, fikirlerin gerçeklerle doğrulanması gerekir. İnsanlığın önündeki olanakların araştırılmasının, onların gerçekleştiril-

(3) Evrim Süreci adlı bir dizi radyo konuşmasından bir alıntı. *Listener* dergisi, 22 Kasım 1951 sayısı.

mesi için gerekli yolları ortaya koyduktan başka bu gerçekleştirilmenin sağlanmasında nasıl bir güç kaynağı olduğunun gösterilmesi, gerekli olacaktır.

Böyle bir din, bütün soylu amacına karşın, insanın en derin gereksinimi olan 'içinin ve dışının eşit oranda temsil edilmesini gerçekleştirmek'te başarısız olacaktır. Arketiplerin bilinçli olarak dile getirilmesi, dinin temel bir özelliğidir. Tümüyle akılcı olan hiçbir sistem bunu başaramaz ve bu nedenle dinsel 'gerçekler' hep paradoksal niteliktedirler. Eğer din paradokslardan kaçınmaya çalışırsa yalnızca kendisini zayıflatmış olur.

Jung dini, "'güçler' olarak kabul edilen belirli dinamik etkenlerin dikkatlice gözden geçirilmesi ve gözlemlenmesi demek olan 'religio' sözcüğünün anlamına uygun olarak formüle edilebilen özel bir zihin durumu; ruhlar, şeytanlar, tanrılar, yasalar, idealler, insanın dünyasında dikkatle düşünülmesini gerektirecek kadar güçlü, tehlikeli ya da yardımcı olarak gördüğü, kutsal olarak inanılacak ve sevilecek kadar yüce, güzel ve anlamlı bulduğu bu gibi öğelere her ne ad verdiyse..."[4] biçiminde tanımlanmaktadır.

Bu tanımda etkili sözcük 'dinamik' sözcüğüdür. Dinsel işlevin açıklanması çabasını yararsız ve tehlikeli kılan da onun dinamizmidir. Bu dinamizm geçmişteki büyük inanç hareketlerinde, Haçlı Seferleri'nde, dinsel baskılarda, farklı inançtan olan kişilerin peşine düşülmesinde, cadı avcılığında ve insanları her çeşit hazineyle dolu tapınaklar ve görkemli mezarlar inşa etmeye yönelten yaratıcı çabalarda ifadesini bulmak-

(4) *Psikoloji ve Din*, s. 8.

taydı. Günümüzde bu enerjinin büyük bir bölümü, ifadesini çeşitli 'izm'lerde – Komünizm, Nazizm, Faşizm vb. – bulmaktadır ve insanları tehlikeli emeller peşine sürüklemekte veya kendisini Doğu'dan gelişigüzel olarak ödünç alınmış tarikatler içinde harcamaktadır. Genel eğitime karşın batıl inançlar yaygındır ve değişen zorbalık ve hoşgörüsüzlük derecelerinde, baskı her yerde vardır.

Değişik başarı düzeyiyle örgütlenmiş dinin daima uğraştığı şey, şimdilerde yukardaki gibi tehlikeli ve bayağı biçimde dile getirilen derin insan gereksinmelerine doyurucu biçimler sağlamaya çalışmak ve "bilinçdışının pişmanlık, kendini adamak ve günahtan kurtulmak dramı biçiminde sürüp giden sürecinin"[5] anlatımı olmuştur. Dogma, inanç ve ayinler *ilk dinsel deneyimin* berraklaşmış biçimleridir. Bunlar bizim bildiğimiz biçimleri alana kadar yüzyıllar boyunca işlenmiş ve arındırılmıştır. Böylece, denetlenemeyen ve zorlayıcı 'doğaüstü' etkileri denetim altına alan kanallar yaratılmıştır. Canlı bir kilise, insanları kahredici bir deneyin tüm etkisinden koruyabilir. Kolektif bilinçdışının kıskacına kapılmak yerine, görüntüsü ile 'günahlardan kaçınmayı' yeterli biçimde dile getiren bir ayine katılabilirler.

Bu ilk deneyin ne anlama geldiği İncil'de, peygamberlerin hikâyelerinde ve örneğin, Saul'un değişiminin hikâyesinde vardır. Saul, cennetten parıldayan parlak ışığı görür ve 'Saul, Saul, niçin bana zulmediyorsun?' diye bir ses duyar. Bundan sonra üç gün kör

(5) a.g.e., s. 46.

olur ve ne yemek yiyebilir ne de su içebilir. İyileştikten sonra bütün yaşamı değişir.

Jung 'ani' dinsel deneyin çabasını İsveçli mistik ve keşiş, 'Sevgili Nicholas von der Flüe kardeşin' hikâyesiyle sergilemektedir. Nicholas Kardeş 'üç parçalı' olduğu hayalini görmüştür. O kadar korkunçtur ki yüzü tümüyle değişik bir görünüme bürünmüştür ve o andan sonra görünüşü insanlara korku vermektedir. Hayali onu öylesine etkiler ki, özünü araştırmaya dalar ve hatta odasının duvarına resmini çizer. Sachseln Kilisesi'ndeki çağdaş bir resim bize bu resmin altı parçaya bölünmüş ve ortada Tanrı'mn başında tacıyla yer aldığı bir mandala olduğunu göstermektedir. Açıkçası, bu asıl korkunç hayal değil, ondan geliştirilmiş bir şeydir. Nicholas Kardeş, Jung'un dediği gibi kendi ilk deneyini elle tutulur kılmaya çalışmaktadır ve bu sırada:

"Kaçınılmaz olarak ... Kutsal Üçlü*yü, *summum bonum,* sonsuz sevgiyi görmüş olması gerektiği sonucuna varır. Bunu da Sachseln Kilisesi'ndeki 'düzeltilmiş' resimde görmekteyiz... Kuşkusuz, ürkütücü ve oldukça tedirginlik verici olan bu hayali ruhun bir bütün oluşturan yapısına uydurmak ve böylece bozulan ruhsal dengeyi yeniden sağlamak, uzun bir eritme çalışmasını gerektirmiştir. Klaus Kardeş deneyiyle dogma temelinde uyuşma sağlamış ve kaya gibi sert olan dogma, canlı ve korkunç bir şeyi Kutsal Üçlü fikrinin güzel soyutlaması biçimine dönüştürerek kendisinin özümleme gücünü ispatlamıştır."[6]

(*) Baba, oğul ve Ruh-ül Kudüs biçimindeki Hıristiyan Üçlemesi.

(6) *Kolektif Bilinçdışının Arketipleri,* s. 9.

Tanrı-imajı veya 'öz'ün arketipinin deneyi, insanın başına gelebilecek en yaşamsal ve en kahredici deneydir ve tutunacak bir şey bulamazsa sürüklenip gidebilir. Nicholas Kardeş için dogma bu görevi görmüştür. Dahası, bu arketipin anlatımı dünyanın en gelişmiş dinlerinde olduğu gibi algılayıcı bilince bağlı olarak sonsuz bir biçimde geliştirilip arındırılabilir ya da daha ilkel tarikatlerde olduğu gibi oldukça basit ve eskiden kalma olabilir.

Aynı zamanda bu deney zayıf bir bilinci bütünüyle yıkıma uğratabilir. Sonuçta dinsel yönden bir gelişme yerine, aklını kaçırma, kutsal bakirenin Hz. İsa'yı doğurması mucizesini yinelediğine inanan kadınlar ya da her önüne gelene 'kurtarılıp kurtarılmadığını' soran çökmüş yaşlılar ortaya çıkar.

Tanrısal figürlere karşılık olan ruhsal etkenler bulunduğunu ve delilerin saçmalıklarıyla mistik deneyler arasında bir benzer yön bile olabileceğini ileri sürmek dinsel deneylerin alçaltılması olarak, hatta 'büyük ahlaksızlık' olarak anlaşılabilir (ve genellikle böyle anlaşılmaktadır). Ancak biz 'dahiliğin deliliğe yakın bir şey' olduğunu kabullenmeye hazırızdır. Öte yandan Jung, dinsel deneyi küçümsemekten çok farklı bir tutumla, dinsel işlevin bireylerdeki varlığını göstermekte ve 'hislerle olduğu kadar mantıklı düşünce ile de' onun kavranılmasını sağlamak için bir yol açmaktadır. Ayrıca "bütün (yetişkin) eğitiminin başlıca görevinin Tanrı-imajı arketipinin verilmesi, onun köklerinin ve etkilerinin bilinçli kafalara ulaştırılması"[7] olduğunu vurgulamaktadır.

(7) *Psikoloji ve Simya*, s. 12.

Hıristiyan eğitiminin yapmaya çalışmış olduğu da budur. Ancak Batılı davranışın nesneye ağırlık vermesi, ideali (Hz. İsa'yı) hareketsizleştirme eğilimindedir ve onun yalnızca dış görünüşünü alması da insanın içsel dünyasıyla kurulacak gizli ilişkiden onu yoksun bırakmaktadır.[8]

Ruhun değerini ve anlamını kaybettiren ve bir yandan bilince fazla değer verilmesine, öte yandan Devlet gibi soyutlamaların yüceltilmesine yol açan, iyi olan her şeyi uzaklardaki bir Tanrı figürüne, kötü olan her şeyi daha da uzak bir şeytan figürüne yansıtan bu yaklaşımdır. Ayrıca inanç ve törenler o derece karmaşıklaşmış ve arındırılmıştır ki, sıradan insanların ruhsal durumlarıyla bağdaşmamaktadır ve din artık dış görünüşler ve formalitelerle dondurulmuş bir durumdadır.

İnsanın içindeki Tanrı-imajını yaşamaya ve kendi inandığı dinin ona verdiği biçimlerle olan ilişkisini hissetmeye gereksinimi vardır. Eğer bu gerçekleşmezse karakterinde bir çatlak olur. Dıştan uygar olarak görünebilir, ancak içinde kendisini yöneten ilkel bir tanrı vardır ve kendisi bir barbardır.

"Tek başına birey değil bir kitlenin içindeki bireylerin toplamı bu mücadelenin gerçekliğini kanıtlar. Dünyadaki insanlığın planladığı ve gerçekleştirdiği önemli olaylar Hıristiyanlığın değil, daha çok gösterişsiz tanrıtanımazlığın fısıltılarıdır. Kilise *semel credisse* (bir kere inanmış olmak) gerçeğinin arkasında belirli izler bırakacağını bütünüyle akıldışı olmayan bir biçimde kabullenmektedir. Ancak olayların gelişmesi sı-

(8) a.g.e., s. 8.

rasında bu izlerden bir şeyler görülmez. Hıristiyan uygarlığı insanı ürkütecek derecede aldatıcı olmuş ve tam anlamıyla yüzeysel kalmıştır. İnsanın içinde bu yüzden değişiklikler sağlayamamış, ona ulaşamamıştır. İnsan ruhu görünüşteki inançlarıyla uyuşmaz. Ruhundaki Hıristiyan, dış gelişmelere ayak uyduramamıştır. Her şeyin ortada ve görünüşte olduğu doğrudur – imajlarda, sözcüklerde, kilisede ve İncil'de – ancak içeride asla var olmamıştır. İçerde ilkel tanrılar hüküm sürmektedirler ve eskiden olduğu gibi yücedirler. Kısacası, dıştaki Tanrı imajı ile içerinin uyumu psikolojik kültür eksikliğinden dolayı gelişmemiştir ve bu nedenle tanrıtanımazlığın içine sıkışıp kalmıştır. Hıristiyan eğitimi insan için olası her şeyi yapmıştır, ama bu yeterli olmamıştır. Çok az insan Tanrısal imajı ruhlarının en derinlerinin bile egemeni olarak hissedebilmiştir. Çoğu, İsa ile dışardan karşılaşmaktadır, ruhlarının derinliklerinden ise asla. İşte bu yüzden tanrıtanımazlığın karanlığı hâlâ orada hüküm sürmektedir. Tanrıtanımazlık öylesine saldırgan bir duruma gelmiştir ki, yadsınamaz ve gizlenmesi olanaksız bir biçimde sözde (!) Hıristiyan kültürünün var olan dünyasını bastırmaktadır."[9]

Edebiyat ve sanatımızı da etkilemiş olan bu tanrıtanımaz bilinçdışı eylemler de, açığa çıkmadan çok önce rüyalarda kendisini gösterir. Örneğin, inancı üzerine kuşku duyan bir din adamı aşağıdaki rüyayı görmüştür:

"Geceleyin kiliseye gidiyorum. Koronun arkasındaki duvar bütünüyle çökmüş. Kürsünün ve yıkıntıların üzerinde üzüm dolu asmalar büyümüş ve yıkılan duvarın boşluğunda ay parıldıyor."[10]

(9) a.g.e., s. 11-12.

(10) *Kişiliğin Bütünleşmesi,* s. 150; *Psikoloji ve Simya*, paragraf 179, s. 135.

Bu rüya bir tablo gibi açık ve simgeseldir. Rüya simgelerinin karşılaştırmacı karakteri hatırlanırsa, inancın – yani kilisenin – dış görünüşünün çökmekte ve 'doğal' bir şeyin içeriye sızmakta olduğunu anlamak çok zor değildir. Asmalar eski bir Hıristiyan simgesi idi. ('Ben asmayım ve siz de dallarımsınız). Ama üzüm asması aynı zamanda, kendinden geçmiş, tüm varlığıyla tanrı Pan'a bağlanmış bir inancın da önemli bir simgesi idi. Ay ise, bütün bu görüntüye romantik ve biraz da gizemli bir hava vermektedir. Bir zamanlar ay da tanrı ya da tanrıça olarak kabul edilmekteydi. Bu noktaları hatırlamak önemlidir.

Bu benzetmelerde, rüyanın rüya sahibi için ne anlama geldiği üzerine ipuçları bulunmaktadır. Aşağıdaki bir başka rüyada, çağdaş ve akılcı bakış açısıyla çelişen bir akıl durumu, daha net biçimde sergilenmektedir. Bu, orta yaşlı, kültürlü bir kadının rüyasıdır:

"Kapalı, fakat boş bir alan vardı. Bunun ortasında ve yerde, üzerinden ince bir duman yükselmekte olan küçük bir ateş yanmaktaydı. Ben ateşin karşısında diz çökmüştüm ve başımı öne doğru eğerek ritmik bir biçimde 'Tanrı dumanın içindedir, Tanrı dumanın içindedir' diye şarkı söylüyordum."

Ters yönde belirti veren rüyalar da vardır ki, bunlar (eğer dikkat edilirse) bilinçli bir dinsize gerçekte yürekten inançlı bir kişi olduğunu gösterebilir ya da yolundan sapmış bir kişiyi terketmiş olduğu inancına geri döndürebilir. Birçok nevroz olgusunda, eğer acı çeken kişi ait olduğu kiliseye dönüş yolunu bulabilirse ya da yitirdiği inancını yaşarsa, tedavi olanağı doğmak-

tadır. Fakat bu çözümler genelleştirilemez. Bunlar o kişinin içsel gereksiniminden doğmalı ve onun aynı gereksinimi fark etmesi ve anlamasıyla ortaya çıkmalıdır. Ancak kişinin zihinsel sağlıklılığı ve uygarlığın ilerlemesi dinsel işlevin uygun bir biçimde dile getirilmesine bu denli bağımlı ise, herhangi bir kiliseye dönemeyen ya da 'Hıristiyan dramında' gereksinimlerinin doyurucu hiçbir karşılığını bulamayan insanlar için ne gibi bir çözüm vardır?

Jung bu sorunun yanıtının hastalarla yıllarca süren çalışması sırasında yavaş yavaş ortaya çıktığını saptadı ve onu tanımlamak için 'bireyleşme' sözcüğünü ileri sürdü. Kendi saptamasına göre, sözcüğün basit anlamıyla, iyileştirilmiş olmalarına karşın ya kendi analitik tedavilerini sürdürmekte direten, ('bilinçli akıl ve bilinçdışı arasındaki diyalektik tartışma'[11] yoluyla) ya da analizciden uzaklaşınca onun yöntemini kendilerince izleyen oldukça fazla miktarda insan vardı. Onlar olgun insanlardı ve yaşamdan korktukları için ya da psikolojide 'transferans'[12] olarak adlandırılan garip bağlılıktan dolayı analizcilerine "sıkı sıkıya bağlanmıyorlardı". Daha çok bilinçdışı olarak, ancak şaşmaz biçimde bir amacın peşindeydiler. Kendisini, giderek bütünselliğin arayışı – gizemli 'bütünleşmiş insan' varlığı – olarak tanımlayan ve ruhun bilinç ve bilinçdışı yönleri arasında bir bağ kurulmasını gerekli kılan amacın peşinde idiler. Bu deney aynı zamanda Tanrı'nın içimizde var oluşu ya da öz'ün arketi-

(11) *Psikoloji ve Simya*, s. 4.

(12) Bakınız: Psikoterapi (Bölüm 5).

pinin tümüyle deneylenişi biçiminde de ortaya konabilir.

Bu, acı çekmeksizin ulaşılamayacak bir aşamadır ve sıradan erkek ya da kadınların gözardı ettiği birçok şeyin özgürce kabul edilmesini gerektirir. Analiz de bu amaca ulaşmanın tek yolu değildir, ancak modern ikilemlere özellikle uygun düşen bir yoldur. Bu ikilem daha önce üçüncü bölümde verilmiş olan aşağıdaki alıntıda özetlenmiştir:

"Çağdaş mandalada ne Tanrısallık, ne de Tanrısallığa boyun eğiş veya uzlaşma vardır. Tanrısallığın yerini insanın bütünlüğü almış gibi görünmektedir."[13]

Bireyleşme süreci kişinin yaşamı boyunca yavaş yavaş gelişir ve yaşamın ikinci yarısında daha çok fark edilir duruma gelen bir süreçtir. Her ne kadar Jung bu süreci 'hastalarında' gözlemlemişse de onun nörotik ya da patolojik bir fenomen olduğu düşünülmemelidir.

Bütün insan olmak, kişiliğin gözardı edilmiş yönleriyle uzlaşmaya varmak demektir. Bu yönler her zaman olmasa bile çoklukla aşağı yönlerdir. Çoğunlukla, çünkü kendi gizilgüçlerinin tümüne ulaşana kadar yaşamayan insanlar da vardır. Gerçekten bütünlüğü arayan hiç kimse zekâsını bilinçdışını baskı altına alma pahasına geliştiremez ve öte yandan da aşağı yukarı bilinçdışı bir durumda yaşayamaz.

"Bilinç ve bilinçdışından herhangi biri öteki tarafından baskı altına alınır ve yaralanırsa ikisinin bir bütünlük oluşturma olanağı ortadan kalkar. Eğer müca-

(13) *Psikoloji ve Din*, s. 82.

dele edeceklerse bu en azından her iki yanın da eşit haklara sahip olduğu dürüst bir kavga olmalıdır. Her ikisi de yaşamın yönleridir. Bilinç, mantığını savunmalı ve kendisini korumalıdır. Bilinçdışının karmaşık yaşantısına da – dayanabildiğimiz kadarıyla – kendi yolunu izleyebilme fırsatı verilmelidir. Bu açıkça yürütülen ve aynı anda yürütülen çelişki ve işbirliği anlamına gelmektedir. Eski örs ve çekiç ilişkisi böyledir: Örs ve çekiç arasında 'demir hasta'*, kırılmaz bir bütün, bir 'birey' durumuna gelir. Bireyleşme sürecinden anladığım, kaba çizgileriyle budur."[14]

Bütün olmuş bir insan bir bireydir fakat bireysel değildir. Bireysel olmak, sık sık başkalarına karşın farklı davranışlar geliştiren ya da bencil biçimde davrananlar için kullanılan 'ego-merkezli' olmak demektir. Bireyleşmeyi sağlamış kişi ise kendi özgün kişiliğinin farkında olmasıyla ve bilinçdışını kabullenişiyle, tüm canlılarla, hatta inorganik madde ve evrenle olan kardeşliğini gerçekleştirmiştir.

"Hiçbir insan kendi başına bir bütün, bir ada değildir. Her insan kıtanın küçük bir birimi, bütünün bir bölümüdür. Eğer bir toprak parçası denize sürüklense Avrupa eksilmiştir. Bu, arkadaşlarımızdan bir Manor'un ya da sizin kendi toprağınız olan, bir deniz kıyısındaki ufak çıkıntı da olsa fark etmez. Her insanın ölümü benden bir şeyler götürür, çünkü ben insanlığa bağlıyım. Bunun için asla çanların kimin için çaldığını sorma; çanlar senin için çalıyor."[15]

(*) Bilinç ve bilinçdışı arasında hastanın durumu, örs üzerinde çekiçlenen demire benzetiliyor.

(14) *Arketipler ve Kolektif Bilinçdışı*, s. 288. (Bilinç, Bilinçdışı ve Bireyleşme).

(15) Devotions upon Emargent Occasion No XVII. John Donne.

Bireyleşme genellikle çok genç insanlar için değil, daha çok olgun kişiler ya da ciddi bir hastalık, bir nevroz ya da basit, güvenli yolları bırakarak yeni bir yaşam biçimi aramak gibi olağanüstü bir denemenin zorladığı insanlar için, bir amaç ya da ideal olmaktadır. Buna, seçtikleri meslekte başarılı olmuş insanlarda sık sık rastlanmaktadır. Bu insanlar ansızın içlerinde yaşama karşı bir boşluk ve anlamsızlık duyarlar. Böyle bir olgu, Jung'un *Kişiliğin Bütünleşmesi"* adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Jung, kendi deyişiyle 'yaşamın aşamaları" arasındaki farklılıkların ortaya konulmasının çok önemli olduğunu düşünmektedir. O, yaşamın ilk yarısını güneşin ufuktan doğup yavaş yavaş en yüksek noktaya doğru tırmandığı öğle öncesinde, ikinci yarısını da güneşin çizdiği eğriyi tamamlayıp battığı ve sonunda gözden kaybolduğu öğleden sonraya benzetmektedir. Yaşamın sabahı için uygun olan, öğleden sonra uygun değildir. Genç adam kendisine dünyada bir yer edinmek, uygun bir eş bulmak ve bir aile kurmak gereksinimi duyar. Genç kadın ise evlenme, çocuk sahibi olma ve bulunduğu yerin toplumsal gereklerini yerine getirme gereksinimi içindedir. Her ikisinin de kişiliklerinin bu yönü üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir. Erkek için zekâsını ya da özel yeteneğini geliştirmek, kadın içinse dünyada kendisinden bir iz kalmasını sağlayacak özel yeteneklerinin ve niteliklerinin feda edilmesi zorunlu olmaktadır. Her ikisinden de yararlılık, verimlilik ve toplumsal uyum istenir ve enerjileri bu yöne aktarılır olmalıdır. Toplumumuz bilimsel bilgi ve teknik beceri üzerine kurulmuştur ve bunu el-

de etmek için insanlar kaçınılmaz olarak tek-yönlü gelişmeye zorlanırlar. Bilince bağlı akıllarını geliştirirler ve sezgici özlerini bastırırlar. Ne yazık ki, kadınlardan da genellikle bu yolu izlemeleri beklenir ve her iki cinsiyet de bilincin gelişmesi için ağır bir fatura ödemek zorunda kalırlar. Genç insanların çoğu için bu ücreti ödemek mümkün olmaktadır. Ancak, bunların arasında bile kendi gerçek yapılarını gözardı etmeyi kabullenemeyen ve bu yüzden bunalımlar geçiren, hasta olan kimseler vardır. Yaşamının ikinci yarısındaki birçok insan içinse, var oluş mücadelesi doğrultusunda ve isteklerinin peşinde koştukları zamanlarda acımasızca baskı altına aldıkları yönlerini anlamak gereklilik durumuna gelir. Gençlik tutkularının artık kişiyi doyurmadığı ve baş tacı edilen değerlerin eskisi kadar parlak ve önemli gözükmediği kırk yaşları dolayında zihinsel depresyon ve sinir hastalıklarında belirgin bir artış olmaktadır.

Yaşamın ikinci yarısının sorunu, yaşama yeni bir anlam ve amaç bulmaktır ve belki garip gelecektir ama, bu amaç en iyi biçimde kişiliğin umursanmamış, ikincil ve gelişmemiş aşağı yönünde bulunmaktadır. Birçok insan ise böyle bir olasılığı kabullenmemekte ve gençlikteki değerlerine sarılmayı yeğlemekte. Hatta daha aşırı bir biçimde onların peşinden koşarlar. İşte bu insanlar için bireyleşme kavramının bir anlamı olamaz.

Bireyleşme süreci bazen psikolojik bir yolculuğa benzetilir. Yolculuk çaba gerektiren türden ve yol tehlikeli olabilir. Bazen defalarca daireler çizilip aynı yerde dönülür ki, bu denemeler kısır döngü deyiminin daha uygun olduğunu göstermiştir. Aynı yolculukta, yol-

culuğa çıkan kişinin önce kendi 'gölge'siyle tanışması, bu ürkütücü ve güçlü yönüyle birlikte yaşamayı öğrenmesi gereklidir. Karşıtlıkların uyuşumu olmazsa bütünleşme sağlanmaz. Yolcu, kolektif bilinçdışının arketipleri ile de karşılaşacak, bunların ilginç çekimine kapılma tehlikesine göğüs gerecektir. Eğer şanslıysa, sonunda 'ele geçirilmesi güç olan hazineyi', elmas vücudu, Altın Çiçeği, lacivert taşını, 'öz'e hangi ad ya da simge verilmişse onu bulacaktır. Amaca ulaşacağından kimse emin olamaz. Yol üzerinde birçok tehlikeler vardır:

"Her ne kadar her şey imajlar biçiminde, yani simgesel olarak yaşanmakta ise de, ortada hiç de hayali tehlikeler değil, bir yaşamın yazgısının bağlı olabileceği gerçek riskler bulunmaktadır. Başlıca tehlike de arketiplerin büyüleyici etkilerine boyun eğme tehlikesidir. Eğer bu gerçekleşirse simgesel bir durumda ya da arketiplere özgü bir kişilikle özdeşleşerek takılıp kalabiliriz."[16]

Bu, daha önceleri 'şişme' olarak açıklanan olaydır.

Bilinçdışı yalnızca yaşanan deneylerle öğrenilebilir. Ancak, bu sırada artık sözcüğün gerçek anlamında bilinçdışı değildir o. Kendini zaman zaman ortaya çıkan ya da insanın üzerinde bir sel gibi patlayan, garip, vahşi, karmaşık ve açıkça anlamsız fikirler, fanteziler, rüyalar, hayaller biçiminde gösterir. Bu deneyleri geçirmekte olan bir kişi büyük olasılıkla çıldırmaya başladığı korkusuna kapılacaktır. Bu nedenle bir ana-

(16) *Kişiliğin Bütünleşmesi,* s. 90; *Kolektif Bilinçdışı ve Arketipler,* s. 39.

lizciye başvurması, yatıştırıcı ve yardımcı olabilir. Analizci benzeri şeylerle daha önce de karşılaşmıştır ve bunların yüzdeyüz ya da sürekli olarak bilinci bastırmadığını bilir. Dahası, karşılaştırmalar yapabilir ve güvenle 'insanlar daha önce de buraya geldiler ve deneylerinde değerli bir şeyler kazandılar' diyebilir.

"Aklın gözü önünde böylesine acayip ve tehdit edici biçimde ortaya çıkan bu büyüleyici imajları daha anlaşılabilir bir biçimde sunmak kesinkes gereklidir. Sessizce geçiştirilemeyecek ve görmezlikten gelinemeyecek biçimdeki bu imajların psikolojik bakımdan açıklığa kavuşturulması işi, bizi mantıksal olarak dinsel görüngübilimin (fenomenolojinin) derinliklerine götürür. En geniş anlamda dinin tarihi (mitoloji, folklor ve ilkellerin psikolojisi de içinde olmak üzere) tümüyle acizleşmiş bir bilinci yatıştırmak ve arındırmak amacıyla doktorun yardımcı koşutluklar ve aydınlatıcı karşılaştırmaları çıkarıp kullanabileceği, arketip biçimlerinden oluşan hazineyle dolu bir evdir."[17]

Jung bu amaç için mitolojik koşutluklardan çok yararlanmaktadır. Aynı zamanda bireysel rüya simgeciliği ve ortaçağ simyası arasındaki umulmadık ilişkiyi de Jung ortaya çıkarmıştır.

Simya yaygın biçimde, temelsiz boşinanç ya da en iyimser gözle kimya biliminin gelişmesinden önceki ilginç bir geçiş dönemi olarak görülmektedir. Simyanın Thomas Aquinas, Isaac Newton, Robert Boyle gibi insanlarca da ciddiye alınmış olduğu ve simya ile ortaçağ felsefesi ve dini arasında önemli bağlar bulun-

(17) *Psikoloji ve Simya*, s. 32-33.

duğu çok az bilinir. Simyacı, altın üretmeye çalışan bir kimse olarak tanınmaktadır. Elbette bu işle uğraşan birçok kimse vardı. Fakat onlar kadar, yüksek düşünceli ve zeki başka insanlar da vardı ki, altın elde etmek için uyguladıkları kimyasal işlemler aslında simgeseldi ve amaçlanan sonuç altın elde etmek değil, felsefecinin taşının keşfedilmesi idi. Sanat'ın tüm gizini kapsayan bu gizemli taş bir yandan onların çalışmalarının bir ürünü, öte yandan da, varlığı olmaksızın simyanın da var olamayacağı, Tanrı'nın bir armağanıydı. Hem bir ruhu vardı hem de ruh'un kendisi olarak kabul ediliyordu. Onu araştırırken simyacı, maddenin içinde gizlenmiş olduğuna inandığı ruhu özgürleştirmek çabasındaydı ve böyle yaparak, kilisenin günahkârlık üzerinde yoğunlaşmakla sürekli yıkmakta olduğu doğayla arasındaki köprüyü kuruyordu.

Simyacılar kendilerini iyi Hıristiyanlar olarak gördüler. Ancak onlar geleneklerin dayattığı şeyleri boyun eğerek kabullenmek yerine kendi deneyleriyle bilgi edinmeye çalışmayı yeğlediler ve bu bakımdan birçok çağdaşları gibi davrandılar. Kimyasal deneylerini hayallerini geliştirmek için kullandılar ve deneylerini bugünün rüyalarında birçok benzeri bulunan simgelerle saptadılar.[18]

Simyasal süreç ve analitik* süreç arasında, bu ikincinin fırınlara ve tüplere gereksinimi olmamasına karşın başka koşutluklar da vardır. "(Bir hasta rüyasında bunu gördüğünde) bir kavanoz ateşin üzerine yer-

(18) Bu rüyaların 400 kadarı *Psikoloji ve Simya* kitabında Jung tarafından incelenmiştir.

(*) Jung'un psikolojik yöntemine 'analitik psikoloji' denilmektedir.

leştirilmiştir ve o anda bir dönüşüm olayının oluşmakta olduğu bilinmektedir."[19]

Ancak yalnızca ilginç rüyalar görmek ya da tuhaf deneyler geçirmek yeterli değildir. Olumlu herhangi bir sonuca ulaşmaksızın – hatta gerçekte tam tersi sonuçlarla – aşırı ölçüde fantezi bir yaşam süren insanlar da vardır. Herhangi bir kimse, rüyalarda arketipleri, hatta öz'ün arketiplerini bile kişiliğinde bununla ilgili hiçbir gelişme olmadan deneyebilir. Bu durum, geceleyin çiçek açan ve gün doğana kadar herhangi bir tohum bırakmadan kaybolan bir bitkiye benzer. Kişi istekli ya da isteksiz bile başlamış olsa, bu süreç sırasında ilerde ortaya çıkan garip, saçma ya da güzel şeylere ilgi ve sevgi duymalıdır. Elindeki gereç üzerinde, onu tanımlayarak, biçimlendirerek ve örneklendirerek çalışmalı ve onu ilgi ile izlenebilecek ve araştırılacak, içindeki gizli anlamı keşfedebilecek bir biçime getirmek için her türlü yolu kullanarak uğraşmalıdır. Bu bakımdan analizcinin çalışması simyacının uğraşısıyla karşılaştırılabilir. Analizcinin umduğu dönüşümün karşılığı simyadaki maddenin dönüşümü olmaktadır.

Jung çalışmalarında ve yapıtlarında Doğu'dan, özellikle de Çin'den benzerlikler kullanmıştır. Gerçekten de onu *bireyleşme* kavramını biçimlendirmeye ilk yönelten şey, birlikte *Altın Çiçeğin Gizi* adlı yapıtı yayımladığı Sinolog Richard Wihelm ile olan ilişkisidir. Bu kitapta Çin mistisizminin bir yöntemi ile *bireyleşme* yolunda hastaların geçirdikleri deneyler arasındaki yakın ilgi araştırılmıştır. *Altın Çiçek* kitabında ta-

(19) *Kişiliğin Bütünleşmesi*, s. 94; *Kolektif Bilinçdışının Arketipleri*, Toplu Yapıtlar, Cilt 9.

nımlanan meditasyon yönteminin dayandığı Çin felsefesi belirli bir dereceye kadar, tüm Çin düşünce eğilimlerinin ortak yönüdür. Bu felsefe evren ve insanın son çözümlemede, ortak yasalara bağlı oldukları görüşü üzerine kurulmuştur. İnsan, evrenin bir minyatürüdür ve sonsuz evrenden herhangi kesin sınırlamalarla ayrılmış değildir. Aynı yasalar her ikisi için de geçerlidir ve birbirleri arasında bir yol vardır. Ruh ve evren, iç ve dış dünyalar gibi birbirleriyle ilişkilidirler. Bu nedenle insan tüm evrensel olaylara doğal olarak katılır ve dıştan olduğu gibi içten de onlarla içiçedir. O zaman Tao, dünyanın anlamı, yolu görünen ve görünmeyen doğaya (Cennet ve Dünya) egemen olduğu gibi insana da egemen olur.[20]

'Bölünmez (bir bütün olan) Tao, Yüce Varlık, iki çelişen gerçeklik ilkesi olan Karanlık ve Aydınlık, Yin ve Yang'ı ortaya çıkarmıştır' ve Altın Çiçek meditasyonunda söz konusu olan, bu karşıtların uzlaşması yöntemidir.[21]

Ve bireyleşme sürecinin çetin deneyinden geçen kişiye ne olacaktır? Bu konuda Jung şöyle demektedir:

"Bu, yan yollar ve bataklıklar içinde boşa akıp giden tembel bir ırmağın ansızın ansızın kendi düzgün yatağını bulması ya da kendi doğal büyümesine başlayabilmesi için filizlenen bir tohumun üzerindeki taşın kaldırılması gibi bir şeydir"[22]

Kişilik özgürlüğüne kavuşturulmuş, sağlığına kavuşturulmuş ve dönüşüme uğramıştır. Sözcüğün tam anlamıyla birey olmuştur (bireysel değil).

(20) *Altın Çiçeğin Gizi,* Wilhelm ve Jung, s. 11.

(21) a.g.e., s. 73.

(22) *Kişiliğin Gelişmesi,* s. 184.

BÖLÜM 5

PSİKOTERAPİ

Psikoterapi, aklın ya da daha çok ruhun psikolojik yöntemlerle tedavi edilmesidir. Psikoterapi, kamuoyunda Freud'un ileri sürdüğü ve gerçekten de yalnızca, onun ruhsal belirtileri bastırılmış çocuksu cinsel dürtülerle açıklayan – nevrozların çocukluk dönemindeki köklerinin araştırılması – yöntemi için kullanılan 'psikanaliz' sözcüğüyle özdeşleştirilegelmiştir.[1] Yaygın olarak kullanılan diğer bir yöntem ise (Alfred Adler'in yötemi) nevrozu, aşağılık duygularını karşılama çabası olarak ortaya çıkan bir güçlü olma dürtüsü biçiminde açıklar. Bu yöntem 'Bireysel Psikoloji' olarak bilinmektedir.

(1) Jung, Freud'a karşı olan kendi yaklaşımını geliştirdiğinde bu anlayış egemendi. Yakın zamanlarda Freudcu Okul ve özellikle onun Melanie Klein'un çalışmalarından etkilenen kesimi, çocuğun saldırgan dürtülerinin denetim altına alınmasındaki güçlükler yüzünden nevrozun daha önemli bir nedeni olduğunu düşünmektedirler.

Jung yalnızca bir tedavi yolu değil, aynı zamanda bireyleşme süreciyle kişiliği geliştirme yolu olan kendi yaklaşımını tanımlamak için Analitik Psikoloji[2] terimini kullanır. Bununla birlikte, bireyleşme psikolojik yardım arayan herkesin amacı olmadığından ve birçok olguda daha sınırlı hedefler belirlendiğinden, Jung tedavisini yaş, gelişme düzeyi ve hastalarının mizacına göre değiştirmekte, ayrıca cinsel istekler ve güç isteği nevrozu belirleyici etkenler ise, bunları da gözardı etmemektedir.

Jung psikoterapinin 'doğru' yöntemi üzerinde ayrılan görüşlerin büyük ölçüde dışadönük ve içedönük kişilerin farklı bakış açılarından kaynaklandığını kabul eder. Bu yaklaşımla incelendiğinde Freud psikolojisi dışadönük olacaktır. Çünkü o, çevreden kaynaklanan çocuksu cinsel dürtünün engellenmesinin ('cinsel' terimini en geniş anlamda kullanarak) nevrozların başlıca nedeni olduğunu kabul eder. Öte yandan Adler 'denetimsiz kaldığında' nevrozlara neden olan ve bireyin normal toplumsal işlevini değiştirmeye yönelik içsel bir güçlülük isteğine ağırlık verir.

"Beni değişikliklere zorlayan olgulara takılmasaydım, Freud'un yolundan ayrılmak, kesinlikle benim için söz konusu olmayacaktı. Aynı şey benim Adlerci görüşlerle olan ilişkim için geçerlidir... Şunu eklemek bile gereksizdir ki, benim görüşlerimin gerçekliği de aynı derecede görelidir ve ben kendimi diğer bir eğilimin yalnızca bir temsilcisi ... olarak hissediyorum"[3]

(2) G. F. Stout'un 'Analitik Psikoloji' terimiyle karıştırılmaması için Jung'un psikolojisi yakın zamanlarda 'Kompleks Psikolojisi' olarak adlandırılmıştır. Ancak, Analitik Psikoloji terimi, daha yaygındır ve daha iyi bilinmektedir. Stout ise, analitik sözcüğünü farklı bir anlamda kullanmaktadır.

(3) *Psikoterapi Pratiği*, s. 37 "Psikoterapinin Hedefleri", Toplu Eserler, Cilt 16.

Jung cinsel istekleri ve güçlülük isteğini eğer bir nevrozda etkenler arasında iseler göz ardı etmez; ancak, Freudcu ve Adlerci görüşlerin genellikle gençler için çok uygun düştüğüne inanır. Yaşamın bu döneminde, bir kadın ya da bir erkek, içgüdülerine gereken önemi vermek zorundadır ve yine de, onların toplumun kabul edeceği bir yolda işlemelerine izin verir. Cinsellik ve kendini kanıtlama gereksinimi bu dönemin birincil dürtüleridir. Maddi yönden dünya işlerindeki başarı ve özellikle de entelektüel başarı, çoğu kez cinsel dürtüler pahasına kazanılır ve bu bir nevroza yol açtığında da, büyük olasılıkla sorunların çocukluktaki cinsel kaynakları açısından yorumlanmasıyla yardım edilir. Öte yandan başarısız kişi, kendisini kanıtlama ile başarısızlığını giderme yoluna gittiğinde ise amaçlarının hayali şeyler olduğunu ona göstermek gerekir.

Öte yandan Jung, bir nevrozda her zaman bulunabileceklerini bildiği yapıcı öğeleri hiç gözden kaçırmaz. Yalnızca, geriye ve aşağıya doğru çalışmak – yani çocukluk çağındaki travmaları* araştırmak – iyileştirici olmaktan çok zarar verici etkiye yol açabilir. Bu nedenle Jung hastalığın nedenlerini bulmakla asla yetinmez. Nevrozlara iki yönlü bakışının güzel bir örneğini, kendisine eşcinselliğinin tedavisi için gelen bir gençle ilgili olguda buluyoruz. Gencin eşcinselliğinin nedenlerinden birisi de annesine aşırı bağlılığı idi. Genç adam biri önceden, öbürü de rüya yorumları konusunda hiçbir girişimde bulunulmayan ilk konuşmadan sonra olmak üzere iki rüya gördü. Bunlar şöyleydi:

(*) Travma: Ani darbelerden ortaya çıkan yaralar ya da psikolojik, kalıcı iz bırakan duygusal şoklar.

"(1). Gizemli, sisli ışıklar içinde yüksek tavanlı bir katedraldeyim. Bana katedralin Lourdes'daki katedral olduğunu söylüyorlar. Ortada içine inmek zorunda olduğum karanlık ve derin bir kuyu var. (2). Büyük bir Gotik katedraldeyim. Kürsüde bir rahip duruyor. Onun karşısında arkadaşımla birlikte ayakta duruyoruz ve elimde vaftiz edileceğini hissettiğim fildişinden küçük bir Japon biblosu var. Birden yaşlı bir kadın ortaya çıkıyor ve arkadaşımın parmağındaki dostluk yüzüğünü alarak kendi eline takıyor. Arkadaşım bunun kendisini bir bakıma bağlayabileceğinden korkuyor. Fakat aynı anda olağanüstü bir org müziğinin sesi geliyor."

Bu rüylar üzerine Jung şöyle demektedir:

"Bunlar hastanın durumunu, bilinçli akla çok garip gelecek, oldukça dikkate değer bir görüntü içinde ortaya koyuyor. Basit tıbbi duruma, rüya sahibinin zihinsel tuhaflıklarına bütünüyle uyan bir yön kazandırıyor ve böylece rüya sahibinin estetik, entelektüel ve dinsel ilgilerini konserin tonuyla birleştirebiliyor. Tedavi için daha iyi koşullar düşünülemezdi."[4]

Bu rüyaların daha ayrıntılı bir incelemesi için okuyucuya Jung'un kendi yapıtları kaynak olarak gösterilebilir.[5] Ancak rüya yorumlaması konusunda deneyimsiz bir kişi bile onların havası ve anlamı konusunda bir şeyler yakalayabilir. Tedavi için gösterilen yer, yani Lourdes, tedavi merkezi olduğundan bu konuda yanılgı olamaz ve değişim olması için bir mücadeleyle yüz yüze gelineceği düşüncesi de açıktır. Ayrıca, sanki

(4) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 101, 105, 107.

(5) a.g.e., s. 100-107.

tüm bu deneylerin dinsel bir ruh içinde ele alınması da kendini göstermektedir. Bu eşcinselliğin alışılmış çirkin ilişkileriyle çarpıcı bir karşıtlık oluşturmaktadır. İkinci rüyada genç adam fildişinden bibloyu *Membrum virile** ile ve onun vaftizini de 'bir tür vaftiz' dediği Yahudi sünnet töreni ile bağdaştırmıştır. O zaman vaftiz edilecek olan sanki cinsel organdır. Yani, özellikle törende bir rahibin varlığı da düşünülecek olursa cinsel organın 'yeni bir amaca adanması' söz konusudur. Bu konuda Jung çocukluktan yetişkinliğe geçiş törenleriyle ilgili birçok benzerlikler bulmaktadır. Bu törenlerin hepsinin amacı genç erkekleri çocukluk durumundan çıkarıp yetişkinler dünyasına katmak olmaktadır. En son olarak da, yüzük dostundan (eşcinsel olarak bağlı olduğu kişi) alınmış ve bir kadına verilmiştir. Bu yaşlıça hanımın anneyi hatırlatan bir yönü olduğu doğrudur ve bu yüzden burada yalnızca bir gerilemenin söz konusu olduğu sonucuna varılabilir: Bir anneyle yasak bir ilişki kurma arzusu; ancak rüya olumlu bir nokta ile, güzel bir org müziği ile kapanmıştır ve genç adamı uyum ve huzur duyguları içinde bırakmıştır. Bu nedenle yüzüğün bayanın parmağına takılmasının daha ileri bir adımı, eşcinsellikten karşıcinselliğe geçişi ima ettiğini düşünmekte haklılık vardır. Gerçekten de olgunun bu olduğu ispatlanmıştır ve doğru bir ortamda bir gelişme sağlanabileceğinin mümkün olduğunu bu rüyalar göstermiştir. Bu nevrozun yalnızca nedenlerini izlemiş olmak, onun tedavi edilmesi yönünde çalışan bilinçdışı güçlerin umursanmayışı, belki de yok edilmesi olacaktı.[6]

(*) Erkeklik organı.

(6) Burada, rüyalarda gösterilen gelişmelerin hemen ortaya çıkmadığı ya da kolay bir yolla elde edilmediği ve tedavi sırasında köfümserliğin egemen olabileceği zamanlar olumlu belirtiler vermediği eklenebilir.

Daha yaşlı insanlar (örneğin kırkın üzerindekiler) nörotik olduklarında gençlerden çok farklı bir biçimde tedavi edilmeleri gerekir. Bu nokta, eğer nevrozun geliştiği zamana kadar olan yaşamları oldukça başarılıysa, özellikle doğrudur. Ayrıca bir de normal anlamında nörotik olmayan, yalnızca yaşamı boş ve anlamsız bulan orta-yaşlı hasta tipi vardır. Bu, klinik olarak tanımlanabilen bir nevroz değildir; ancak 'günümüzün genel nevrozu' olarak adlandırılabilir. Jung'un hastalarının tam üçte biri bu sınıf insanlardır ve bu yüzden onun psikoterapiye özel katkısının en açık bir biçimde böylesi olgularla ilişkili görülmesi doğaldır.

Jung'un görüşüne göre her nevrozun bir amacı vardır: Yaşama karşı tek-yanlı bir tutumun eksikliğini giderme yönünde bir çabadır ve kişiliğin üzerinde durulmayabilir ya da bastırılmış bir yönüne dikkati çeken sestir.

"Bir nevrozun belirtileri basitçe, uzun geçmişi olan nedenlerin etkileri, çocuksu cinsellik ya da çocuksu güçlülük dürtüsü değildirler. Onlar aynı zamanda yaşamın yeni bir bileşimi yönünde çabalardır; – başarısız çabalar olduğu söylenebilir – ancak her şeye karşın, değerli bir öze ve anlama sahip çabalardır"[7] Jung'un psikoterapiye katkısı bu noktada ortaya çıkar: İlk olarak, bir nevrozun bütünüyle olumsuz bir şey olarak görülmemesi ve eğer anlaşılabilirse yeni gelişme olasılıklarının onun içinde ipuçları biçiminde bulunacağındaki ısrarlı tutumu; ikinci olarak, insanın doğasında cinsellik ve kendini kanıtlamadan daha ö-

(7) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 45.

nemli dürtüler olduğu görüşü ve yaşamın ikinci yarısında kültürel ya da ruhsal dürtülerin ilk ikisinden daha önemli olduğu. Jung'un yaptığı daha ileri bir ayırım da, bir nevrozun nedenlerinin geçmişte olduğu kadar şimdiki zamanda da bulunduğu (geçmiş eğer şimdiki zaman üzerinde açıkça bir etkide bulunuyorsa önemlidir) ve libidonun kişiyi bir engelden aşırmadaki ve yeni bir gelişme aşamasına taşımadaki başarısızlığının da nevroza neden olduğudur. Bu noktalar, düzen sağlamak için bütün akılcı açıklamaların ya da bilinçli çabaların başarısızlığa uğradığı ve umudun, yalnızca bilinçdışının enerjisini serbest bırakmak ve yeni yaşam kaynaklarını ortaya çıkarmakta yattığı durumlardır. Bundan, Bireyleşme konusundaki bölümde daha önce de söz edilmiştir; Analitik Psikoloji'nin anlaşılması ile onun yaşama katkısının saptanması için birincil öneme sahip olduğundan, bu noktaya ilerde de dönülecektir. Bu arada genel tedavi sürecini daha ayrıntılı olarak tanımlamak gereklidir.

Nevroz, kendi kendine acı çeken kişinin yaşantısına ve sık sık da sağlığına karışmış özel bir çeşit ruhsal tedirginliktir. Jung'a göre nevroz iki eğilim arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır; biri bilinçle dile getirilir, öteki bilinçten ayrılmış, bağımsız, fakat bilinçdışı varlık sayılan bir kompleks olarak. Bu kompleks daha önce bilince ait olmuş olabilir ya da olmayabilir. Önemli nokta, nörotiğin onun varlığından habersiz olmasıdır; ya bilincin içine umulmadık biçimde sızarak ya da enerjiyi kendisine çekip bilinçli ve yönlü etkinlik için giderek daha az enerji bırakarak müdahalede bulunur.

Bir nevroz kendisini en yumuşak biçimde de

gösterebilir. Gerçekte hepimiz belirli derecelerde nevrozlardan tedirgin oluruz. Konuşma ve bellek tutukluklarımızın birçoğu, duyduğumuz ve okuduğumuz şeylerin ya da başka insanların davranışlarındaki nedenlerin yanlış anlaşılması, bir şeyi yaptığımıza ya da yapmadığımıza yanlışlıkla inandığımızda beliren bellek kuruntuları, kökenlerinde nörotiktirler. Bunun tam aşırısı durumda ise bellek yitimi, isteri krizleri korlük, sağırlık vb. gibi dramatik olgular – yani, izlenebilir hiçbir fiziksel nedeni olmayan fiziksel durumlar – bulunmaktadır. İki karşıt durumun arasında ise kendilerini bir sürü kaygı, korku ve saplantılardan bir türlü kurtaramayan acılar içindeki talihsiz insanlar vardır. Nedenleri açıkça anlaşılamayan hastalıkların birçoğu – başağrıları, ateş ve benzerleri – nörotiktir. Gizli ve unutulmuş bir olayı tümüyle açığa vurmayı başardıktan hemen sonra yüksek ateşinin düştüğü görülen bir adamın olgusunu buna örnek olarak verebiliriz.[8] Gerçekten de günah çıkarma, analitik tedavide birincil öneme sahiptir:

"Ruhun bütün analitik tedavi yöntemlerinin çıkış noktaları, onun prototipi olan, açığa vuran (günah çıkartan) tipte bulunur. İkisi arasında doğrudan etkileşim olmadığından ve daha çok akılcı olmayan ortak bir ruhsal kökten doğmuş olduklarından konuya yabancı birisi için psikoanalizin temel yapıtları ile günah çıkarmanın dinsel kurumu arasındaki ilişkiyi hemen görebilmek güçtür.[9]

İnsan aklının günah fikrini keşfetmeyi başarma-

(8) a.g.e.

(9) *Psikoterapi Pratiği*, s. 55, "Modern Psikoterapinin Sorunları".

sıyla birlikte insanlar ruhsal gizliliğe başvurmaya başlamışlardır, ya da analitik dilde konuşursak bastırma olayı ortaya çıkmıştır."[10]

Yukarda sözü edilen ortak ruhsal köken işte budur. İnsanların bazı şeyleri gizlemeleri toplumdan yabancılaşmalarına yol açar. Gizlenen şey içimizdeki 'karanlık, kusurlu ve aptalca' olan her şeye yönelir ve böylece sıradan ahlak kuralları açısından gerçekten yanlış olsa da olmasa da, giz suçlulukla yüklenmiş olur. Gerçekten de gizlemenin bir türü olan duyguların gizlenmesi genellikle bir erdem olarak kabul edilmektedir ki, aslında bunun çok zararlı etkileri olabilir. Buna karşın her iki durumda da bir aralık bırakılmalıdır. Bazı gizlerimiz birey olarak gelişmemizde gereklidirler ve toplum yaşamının bilinçdışı yapısı içinde çözülmemize engel olurlar. Ayrıca, duyguların denetlenmesi doğru biçimde yürütüldüğünde, gerekli ve özlenilen bir şeydir. Kendine egemen olma özelliği basit ve özel bir erdem olarak 'aşırı erdem sahibi kişilerin' iyi bilinen terslik, huysuzluk ve titizliğine'[11] yol açar, kişisel ilişkilere zarar verir; sıcak bir ortam, yüzeysel bir üstünlük havası ya da ılık bir uyum olması gereken yerlerde soğukluk yaratır. Bu nedenle kendini sınırlandırma işlevi sosyal ve dinsel amaçlar için uygulanmalıdır; kişinin kendini büyütmesi için ya da korkudan dolayı değil.

Tam anlamıyla bir açıklamanın – yani "gerçeklerin yalnızca kafayla, entelektüel olarak kabul edilmesi değil, aynı zamanda yürekten doğrulanması ve de-

(10) a.g.e., s. 55.

(11) a.g.e., s. 58.

netim altındaki duyguların serbest bırakılması"nın[12] – özellikle karmaşık yapıda olmayan insanlarda olağanüstü bir iyileştirici etkisi olabilir. Fakat ne yazık ki, açığa vurma basit bir sorun değildir, çünkü açıklamada bulunanın kişiliği olumlu sonuç elde edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, sık sık görülen bir şey de, hasta açıkça iyileşmiş olduğu, hastalığın belirtileri ortadan kalkmış ya da hasta artık onun kökenlerini ve anlamını anlar bir hale geldiği halde, ortada hiçbir gereklilik olmamasına karşın tedaviyi sürdürmekte diretmesidir. Çünkü, kendisini iyileştiren kişiden kolay vazgeçemez.

Analizciye karşı bu inatçı bağlılığın hastanın bir zamanlar gerçek ailesine beslediği duyguların şimdi analizciye yönelmesinin sonucu olduğu ortaya çıkarılmıştır. (Bu, Freud'un özel katkısıdır.) Psikolojik terimlerle 'baba ve annenin bellekteki imajı, duygunun vurgulandığı bir biçimde analizciye yönelmiştir'. Bu nedenle aynı olguya 'transferans'* adı verilmiştir. Hasta, çocuk gibi olmuştur ya da daha doğrusu o her zaman çocuk gibiydi de ancak bu gerçeği baskı altında tutmaktaydı. Şimdi ise analizciyle birlikte çocukluğundaki aile durumlarını yeniden ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Çoğunlukla, analizci karşı cinsiyetten olan aile üyelerini temsil etmektedir; ancak erkek kardeş-kız kardeş, baba-oğul, ana-kız ilişkileri de ortaya çıkabilir. Bu aşamada bastırılmış olan birçok şey gün ışığına çıkar ve birçok fantezi, özellikle de aile içinde cin-

(12) a.g.e., s. 41.

(*) Transferans: Psikolojide bir kişiye ait olan duyguların başkasına yönelmesi.

sel ilişkilerle ilgili olan fanteziler ortaya çıkar. Bu yüzden daha önceden bilinçdışı olarak kalmış böyle şeyleri bilince taşımanın ya da diğer bazı hoş olmayan sorunların keşfedilmesinin pek kolay sayılamayacağı gerçeği hiç şaşırtıcı değildir. Analizin bu aşamasında egemen olan etkin güçler cinsel isteklerle ilgili olanlardır. Fakat, Adler'in 'güce ulaşma isteği' diye adlandırdığı istek de etkin olabilir. Bu sırada hasta, duruma egemen olmak için çocuksuluğunu kullanır ve kendisine önem verilmesini sağlamak için nevrozunu sömürür. Hasta ancak 'transferans'ın yorumlanması' yoluyla bütün bunların farkına varır; yani, analizciyle ilişkisinde neler olduğunun bir açıklaması gerekmektedir. Bu açıklama da her aşamada yeniden verilmelidir. Çünkü transferans doğal olarak gelişir ve değişir.

Belki de 'açıklama' sözcüğü, hem bir yöntem, hem de bir süreç olan bir şeyi tanımlamada yanlış anlamaya yol açmaktadır. Çünkü duygular da derinlemesine işin içindedir. Transferans açıklamayla çözümlenemez, analizciyle birlikte yaşanılması gereken bir olaydır. Konsültasyon odasının koşullarının ve tedavi saatlerinin belirli olmasının getirdiği sınırlamalara karşın, Jung analizcinin hastasını bir arkadaş olarak karşılamasını, eğer gerekliyse aralarında eşit ölçüde bir içtenlik olması gerektiğini ve her türlü acının paylaşılması gerektiğini ısrarla ileri sürmektedir. İki insanın bu ilişkisinden hiçbir basit 'açıklamayla' elde edilemeyecek tedavi sonuçlarına ulaşılır.

Açıklama yoluyla iyileşme sağlanmasında analizcinin kişiliğini bu kadar önemli kılan da işte bu insan ilişkisidir. Hasta ayrıca, kişiliğin ayrılmış bir bölümü-

nün (bağımsız bir kompleks) de farkına varabilir; ancak bu, bilinçli kişiliğe tümüyle karşıt bir şey olduğundan onu bütünleştirmede en büyük zorluğu çeker. Bu noktada analizcinin anlayış ve sevecenliği, hastanın bilincine özgü güçlerin, rahatsızlık kaynağı olan bu etkeni eritmeyi başarıncaya kadar desteklenmelerine yardımcı olmada çok büyük öneme sahiptir. O zaman hasta 'bu etkili güçlerle olan savaşında yalnız değildir, güvendiği birisi ona el vermekte, denetimsiz duyguların acımasızlığına karşı kavgasında ona manevi güç vermektedir'[13] Ancak, eğer böyle yakın bir ilişki olacaksa, analizcinin kendisinin daha önce aynı biçimde analizden geçmesinin gerekliliği çok önemlidir.[14] Çünkü o daha önce kendisinin ulaşmadığı ileri bir adıma ulaşmada başkasına yardımcı olamaz. Analizci kendi 'gölge'sini bilmeli ve hastasının şimdi göğüslemesine yardımcı olduğu bilinçdışı kuvvetlerle gerçek deneyimler geçirmiş olmalıdır. Başka insanları iyileştirmeye çalışarak kendi sorunlarından kaçamaz. İlkönce kendisini tedavi etmelidir. Hastalarının deneyimlerini paylaşırken onların hastalığına yakalanma tehlikesi altındadır (tıpkı bir doktorun fiziksel bir hastalığa yakalanabileceği gibi) ve kendisi üzerine bilgili olmanın getirebileceği bütün kararlılığa gereksinimi vardır.

Psikoterapi konusundaki bütün tartışmalarında Jung, onun iki insan arasındaki ilişkiye dayandığı gerçeğini vurgular. Tüm kuramların ve yöntemlerin ikincil derecede kaldığı önemli olan durum budur. Ana-

(13) a.g.e., s. 132.

(14) Bunu ilk olarak açıklıkla gören Jung olmuş, Freud da hemen kabullenmiştir.

lizci bazen bu, şu ya da öteki yolun hasta için en iyisi olacağını düşünmekten kendisini alıkoyamaz. Ancak onun kendi görüşlerini kabul ettirmeye hiç hakkı yoktur. Onun işi hastayı yaşam yolunu kendi başına bulabileceği ve bunu gerçekleştirmek için gerekli gücü elde edebileceği duruma ulaştırmada yardımcı olmaktır. Kuramlar ve yöntemler bu amaca yalnızca yardımcı olurlar.

Psikolojik tedavinin sona erebileceği birçok aşama vardır: Örneğin, kabul edilemez belirtilerin kaybolduğu, çocuksu durumdan kıvanç verici bir gelişme sağlandığı ya da yaşama karşı yeni ve daha iyi bir uyum sağlandığı zamanlar. Yine, gerekli fakat bilinçdışı bir ruhsal içeriğin kavrandığı ve yaşama karşı yeni bir şevk kazanıldığı zaman... Fakat bu çözümlerde sürekli doyurucu bir yön bulamayan ve bu yüzden de ya tedaviyi analizciyle sürdüren ya da daha ilerki bir tarihte daha derin bir anlayış ve gelişme isteği ile yeniden geri dönen insanlar da vardır. Aynı zamanda yaşamının ikinci yarısına ulaşmış, tedirgin ve normal yollarda huzur bulamayan ve bu yüzden kendi güçlüklerine bir çözüm getirip getiremeyeceğini görmek için analize başvuran aşağı-yukarı normal sayılabilecek insanlar vardır. Bu insanlar için bireyleşme amacı bir gerekliliktir ve sıradan psikoterapi süreçleri çok seyrek uygun düşer. Gerçekten, Jung analizin bu aşamasını "bilinçli akıl ve bilinçdışı arasında diyalektik bir tartışma, bir amaca yönelik gelişme ya da bir ilerlemedir ki, şaşırtıcı yapısı yıllarca benim dikkatimi çekmiştir"[15] diye açıklamaktadır. Bu durumun geçerli olduğu hastaların

(15) *Psikoloji ve Simya.*

çoğunluğu uyumlu ve genellikle başarılı bir yaşam sürdürmüşlerdir. Birçoğu 'kısmî ya da olumsuz sonuçlar elde edilen'[16] psikoterapik tedaviler görmüşlerdir ve çoğu hayatlarının 'boş'luğundan ya da anlamsızlığından yakınarak, 'sıkışıp kaldıklarını' dile getirirler. Ya da ne yapacaklarını, nereye döneceklerini bilmediklerinden yakınırlar. Genellikle yetenekli ve zeki insanlardır ki bunlar için 'normalleştirme' hiçbir anlam taşımaz. Gerçekte onların nevrozu (eğer böyle adlandırabilirsek) 'normalliklerinden' kaynaklanmaktadır ve en çok gereksinme duydukları şey 'anormal bir yaşam' sürebilmektir.

"Normal bir insan olmak, herhalde düşünebileceğimiz en yararlı ve uygun bir şeydir. Fakat 'normal insan' kavramının kendisi, tıpkı 'uyum' gibi ortalama ile sınırlanmayı ima etmektedir. ... 'Normal' olmak, başarısız olanlar, hâlâ genel uyum düzeyinin altında olanlar için ideal bir hedeftir. Ortalama yeteneğin üstündeki insanlar için, başarıya ulaşmada hiç güçlük çekmemiş, dünyada kendilerine düşen işleri rahatça başarabilen insanlar içinse yalnızca normal olmak biçimindeki ahlaki zorlama onlara Procrustes'in yatağı gibi gelmektedir – ölümcül ve dayanılmaz biçimde sıkıcı, cehennemsi bir kısırlık ve umutsuzluk demektir."[17]

Hem bu insanlar, hem de başlıca güçlükleri bir tür 'ölü son'a ulaşmak olan insanlar genellikle çok okumuş, derinlemesine düşünmüş din ve felsefenin önlerine koyduğu tüm olanakları araştırmışlardır. Bilincin verebileceği bütün yanıtları bilirler. İşte bu noktada Jung psikoterapiye en önemli katkısını yapmaktadır.

(16) *Psikoterapinin Pratiği*, s. 41, "Psikoterapinin Hedefleri".

(17) a.g.e., s. 70. "Modern Psikoterapinin Sorunları".

"Benim vereceğim hiçbir hazır yaşam felsefesi reçetesi yoktur... Hasta bana 'Ne salık verirsiniz?' 'Ne yapmalıyım?'diye sorduğunda ne diyeceğimi bilmiyorum. Çünkü ben de bilmiyorum. Bildiğim tek şey şudur: Bilinçli aklım ilerde bir çıkış yolu göremez ve giderek sıkışıp kalırsa, bu dayanılmaz hareketsizliğe karşı bilinçdışı ruhum harekete geçecektir."[18]

Bu hareketsizliğe geliş çok bilinen bir durumdur ve insanlığın tarihinde o kadar sık yinelenmiştir ki birçok peri masalı ve 'açıl susam açıl' tipinden mitlere konu olmuştur. Kilitli kapı büyülü sözcüklere açılır, gizli çıkış yolu dost bir hayvan ya da garip bir yaratık tarafından gösterilir. 'Sıkışıp kalma, zaman içinde tipik reaksiyonlar ve çare arayışları'[19] uyandırmış olan belirli özel olaylardan birisidir. Bu yüzden bu ruhsal durum çağdaş insanın yaşamında ortaya çıktığında, onun bilinçdışının yukardakilere benzer bir rüya ile karşılık vermesi olasıdır.

Bu aşamada tedavinin amacı, hastanın içindeki kullanılmayan olanaklarının araştırılması, gerçekten onun nasıl bir insan olduğunun saptanması ve bunlara uygun bir biçimde yaşamayı öğrenmesidir. Bu yüzden analizci, hastanın gelişmesi gereken yolun ne olduğu üzerine önceden düşünülmüş fikirleri bir yana bırakmalıdır. Ağırlık 'tedavide' değil, analizci ve hasta arasındaki ilişkidedir; çünkü, ikisi de yanıtı bilmemekte ve sonucu kestirememektedir. Jung, 'tedavinin, doktorun tüm varlığı ve hastasının tüm varlığının kendileri-

(18) a.g.e., s. 41-42, "Psikoterapinin Hedefleri".

(19) a.g.e., s. 42.

ne düşen rolleri oynadıkları karşılıklı etkinin ürününden başka bir şey olması hiçbir biçimde sağlanamaz'[20] demektedir:

"Bu yüzden doktorla hasta arasında karşılıklı bir değişim yaratan çok kıymetli öğeler vardır. Süreç içinde daha güçlü ve daha kararlı olan kişilik sonucu belirleyecektir. Ben tüm kuramlara meydan okuyan ve mesleki amaçlarından uzaklaşarak hastaya boyun eğen birçok doktor olguları da gördüm... Dönüşümün aşaması bu gibi olgulara dayanmaktadır"[21]

Jung, iki kişiliğin bu karşılaşmasını iki kimyasal maddenin birbiriyle ilişkisine benzetmiştir. Bir reaksiyon olursa ikisi de dönüşüme uğrar. Bu hayali ya da belirsiz bir benzetme değildir. Çünkü, Jung'un Simya[22] üzerine araştırmalarının temelinin bir bölümünü oluşturur. Bu süreç (yani, karşılıklı dönüşüm) hastadan beklenilenler kadar çok şeyi aynı oranda analizciden de istemektedir. Aynı derecede dürüstlük, kararlılık değişiklik için hazırlıklı olmak beklenir ve bu beklentiler onun için ağırdır çünkü son çözümlemede belirleyici etken bir yöntem ya da teknikten çok onun kendi kişiliğidir.

Eğer hastanın sorunu dinsel bir sorun ise analizci onun dinsel sorunlarıyla da ilgilenmeli, dahası, bu konuları hastasıyla içtenlikle tartışabilmelidir. Eğer hastanın tedavisi daha yüksek bir kültürel gelişmeyi gerektiriyorsa o da bu yolda kendini geliştirmelidir.

---

(20) a.g.e., s. 71, "Modern Psikoterapinin Sorunları".

(21) a.g.e., s. 72, "Modern Psikoterapinin Sorunları".

(22) a.g.e. "Transferans Psikolojisi".

"Psikoterapi tıbbi kökenlerinin çok ötelerine ulaşmış ve yalnızca hastaları tedavi etmede kullanılan bir yöntem olmaktan çıkmıştır. Şimdi o sağlıklıları ya da hepimize işkence eden acılardan daha çok bir şey olmayan hastalıklara yakalanmış olup ruhsal sağlığa kavuşmaları manevi hakları olan insanları tedavi etmektedir."

Analizin ilk aşamaları büyük ölçüde kişisel sorunlarla ilgilenmektedir, yani kişisel bilinçdışıyla. Fakat son aşamada bireyin kuşaklar boyu süregelen yaşamın içinde kendi yerini bulması gerekmektedir ki, bu aşamada kolektif bilinçdışıyla ilişki kurulur. Bu, Jung'un psikolojisini bütün ötekilerden farklı kılan, kişisel olduğu kadar kolektif yönü de olan bir bilinçdışı kuramıdır.

BÖLÜM 6

RÜYALAR VE YORUMLARI

Önceki bölümlerde rüyalar üzerine, belki de Jung'un onlara ruhsal etkinliğin bir belirtisi olarak verdiği büyük önemi göstermeye yetecek kadar bol söz edildi. Jung "Bir rüya bilinçli davranışa belirleyici bir öğe olarak yerleştirilmesi gereken bir gerçekliktir ve bu yüzden gerekli ciddiyetle ele alınmalıdır"[1] der. Deneyimleri ona göstermiştir ki "eğer bir rüya üzerinde yeteri kadar uzun bir süre ve derin bir biçimde düşünürsek, onu yanımızda taşır ve evire çevire incelersek, hemen her zaman ortaya bir şeyler çıkmaktadır."[2]

Rüya irade dışı, kendiliğinden bir ruhsal ürün, doğanın bir sesidir. Kendisini birçok eski yazı biçimle-

(1) *Psikoterapinin Pratiği*, s. 153, "Rüya Analizinin Pratik Kullanımı".

(2) a.g.e., s. 42, "Psikoterapinin Hedefleri".

rinde görülen simgeler ve resimler ya da çocukların önemli sözcükler yerine resimler çizerek üretmekten hoşlandıkları karmaşık harfler gibi dile getirdiğinden, genellikle belirsiz ve anlaşılması güçtür. Rüya-dilini kavramaya çalışırken Jung, bazı bakımlardan dilbilimcilerinin unutulmuş dillerdeki kabartma ve yazmaları çözme yöntemine benzetilebilecek bir kuvvetlendirme yöntemi kullanır.

Bir rüyanın anlaşılmasında, Jung'a göre birinci adım onun tüm kapsamının belirlenmesidir. Bu, rüya ile rüya sahibi ve onun yaşamı arasındaki ilişkiler ağına açıklık kazandırılması ve rüyada sergilenen çeşitli imajların öneminin saptanması demektir. Örneğin, rüyada birisinin annesi görünebilir: Şimdi, herkesin kafasında annenin ne anlama geldiği üzerine bir fikir vardır, fakat her kişi için anne imajı farklıdır ve bu imajın önemi zamandan zamana bile değişmektedir. Anne düşüncesi bir kişi için sevgi, sevecenlik ve koruma ile ilişkili ve bir başkası için de güç, kızgınlık ve hayal kırıklığı ile ilişkili olabilir. Böylece, rüyada bir annenin görülmesi duruma göre değişik anlamlara gelebilir. Elden geldiğince, her imaj ve simge sırayla göz önüne alınarak rüya sahibi için ne anlama geldiği mümkün olduğu kadar doğru bir biçimde saptanmalıdır. Bu işlem dikkatle tamamlanıncaya kadar rüyanın anlamını anlayabilecek bir duruma ulaşılamaz. Görüldüğü gibi, Jung'un rüya yorumlaması üzerine belirli bir yöntemi yoktur (örnegin yaygın rüya yorumları kitaplarında yazıldığı gibi, rüyada karakediler görmenin uğur getireceği söylenemez). Çünkü her rüya, rüya sahibinin bilinçdışının doğrudan bir ifadesi olarak ele alınır ve yalnızca bu ışıkta anlaşılabilir.

Jung'un rüyaları ele alış biçimi serbest ilişki[3] yönteminden farklıdır. Jung'a göre serbest ilişki, komplekslerin ortaya çıkarılmasında yararlı olur fakat rüya ile ilgili olan komplekslerin değil. Hatta serbest ilişki yöntemi rüyadan tamamıyla uzaklaştırmaktadır.

"Bir kimse 'çam ağacından bir masa'yı rüyasında gördüğünde bunun çam ağacından yapılmamış bir masa olan kendi çalışma masası ile ilişkisini kurması onun için yeterli değildir. Rüya sahibinin daha başka bir ilişki kuramadığını varsayarsak, bu tıkanıklığın açık bir anlamı olacaktır. Çünkü bu, rüya imajının yakın çevresinde özel bir karanlığın hüküm sürmekte olduğunu gösterir ve kuşku uyandırıcı bir şeydir. Biz bu kişinin çamdan yapılmış bir masa ile düzinelerce ilişkiler kurabilmesini bekleriz ve ortada hiçbir şeyin olmayışı gerçeği önemlidir. Böyle olgularda sürekli olarak imaja geri dönerim ve genellikle hastama şunları söylerim ben: "Çam ağacından masa" sözcüklerinin ne anlama geldiği konusunda benim hiç bilgi sahibi olmadığımı varsay. Bana bu nesneyi tanımla ve tarihini öyle anlat ki, onun ne menem bir şey olduğunu anlayabileyim. Bu yolla rüya imajının hemen bütün sınırlarını saptamayı başarabiliriz. Bunu rüyadaki tüm imajlar için yaptığımızda yorumlama uğraşına başlamak için hazır duruma geliriz."[4]

Tek bir rüya yerine bir dizi rüya, yorumlama için daha doyurucu bir temel oluşturur. Çünkü bilinç-

(3) 'Serbest ilişki'de rasgele ilişkiler dizisi nereye giderlerse gitsin izlenmektedir.

(4) *Psikoterapinin Pratiği*, s. 149-150, "Rüya Analizinin Pratik Kullanımı".

dışının sergilediği konu daha açık bir duruma gelir, yinelemelerle önemli imajlar vurgulanmış olur ve yorumlamadaki yanlışlıklar bir sonraki rüya aracılığıyla düzeltilir.

Rüyalar nesnel ya da öznel bir düzeyde yorumlanabilirler. Nesnel düzeyde rüyanın çevrede olup bitenlerle ilişkisi kurulur. Rüyada görünen insanlar gerçek olarak alınır ve onların rüya sahibiyle ilişkileri ve olası etkileri analiz edilir. Öznel düzeyde ise, rüyadaki figürlerin rüya sahibinin kişiliğinin belirli yönlerini temsil ettikleri kabul edilir. Ağırlığın hangi yana verileceğini ise zamanın koşulları belirler. Babasını rüyasında gören bir kadının, onunla ilgili bir sorunla, onunla olan ilişkisinin bazı yönleriyle karşılaşma gereksinimi olabilir, ya da ta kendi içindeki (babsının kişiliğinde temsil edilen) erkek kavramını tanıma isteği duyabilir. Genel olarak kişisel sorunların görüldüğü ve anlaşıldığı analizin ilerki aşamalarında, rüyaların öznel yönleri daha önemli olmaktadır.

Bazı rüyalarda kişisel önemlilikten oldukça fazlası vardır. Böyle rüyalar genellikle canlı rüyalardır ve şaşırtıcı, hatta anlaşılmaz simgelerden yararlanırlar. Onların rüya sahibi ile olan ilişkilerini izlemek güçtür. Bunları Jung kolektif rüyalar olarak sınıflandırır. Anlaşılabilmeleri için, içindeki simgelerin başka zamanlarda başka insanlar için ne anlama geldiklerini öğrenmek gerekir. Bunun içinse genellikle tarihsel ve mitolojik benzerliklerden yararlanılmalıdır. İlk anda bunların bizimle herhangi bir ilgisi olduğunu düşünmek garip görünebilir çünkü geçmişten öylesine koptuk ki uzaklardaki insanların deneyimlerinin bizim için hâlâ bir anlam taşıyabileceğini görebilmemiz güçleşmiştir.

Gene de bu böyledir. Bilinçdışı olarak hâlâ eski atalarımız gibi düşünmekteyiz ve bunu anlamak, deneylerimizi derinleştirmek, yeni olanaklar yaratmak ve köklerimizi keşfetmemizin getireceği kararlılık ve coşkuya kavuşmak demektir.

Burada mümkün olduğundan daha çok ayrıntılara girmeksizin kişisel ve kolektif rüyalar arasındaki farklılığı açık bir biçimde ortaya koymak zordur. Her durumda, tıpkı yaşamda olduğu gibi ikisi arasında keskin bir sınır çizgisi yoktur. Kişisel kapasite içinde düşündüğümüz ya da yaptığımız her şeyin başka insnalar için de bazı anlamları ya da onların üzerinde bazı etkileri vardır. Bunun tersi olarak bizler, istesek de istemesek de, bizi biçimlendiren zamanımıza ve çevremize aitizdir. Tam olarak dile getirirsek, kişisel bir rüya kişisel bilinçdışından türeyecek ve rüya sahibinin yaşantısının kişisel yönleriyle ilgili olacaktır. Aile bireyleriyle, arkadaşlarla ve günlül: olaylarla ilgili rüyalar bu yapıdadır.

Kolektif rüya[5] ise kolektif bilinçdışından arketipleri ortaya koyacak ve rüya sahibi için olduğu kadar başkaları için de önemli olacaktır. Bazı okuyucular sabah kahvaltısında böyle bir rüyalarını anlattıklarında dinleyiciler üzerindeki etkisini herhalde fark etmişlerdir; çünkü arketiplerin insanlar üzerinde her zaman belli bir etkisi vardır. İlkel insanlar kişisel ve kolektif rüyalar arasındaki farkı içgüdüsel olarak görürler ve onları küçük ve büyük rüyalar diye anlatırlar. Büyük rüyalara değer verirler; çünkü onlar ağzı kapalı duran bilgi kaynaklarının kapağını açmaktadır. Rasmus-

(5) Jung bu rüyalardan birçoğunu çeşitli yapıtlarında anlatmakta ve *Kişiliğin Bütünleşmesi* adlı yapıtında bir bölümünü çözümlemektedir.

sen'in Kutup Eskimoları üzerine bir kitabında ilginç bir örnek vardır. Burada, kabilenin bir üyesinin rüyasında bir hayal gördüğü, bu yüzden ötekilerin önüne geçerek onları, tıpkı rüyadaki kehanette olduğu gibi, buz üzerinde dolaştırdıktan sonra, yiyecek ve sığınaklar bulunan bir yere ulaştırdığı anlatılmaktadır. Ancak, bazıları yolculuk sırasında inançlarını kaybederek geri dönmüş ve rüyadaki kehanete uygun olarak açlıktan ölmüşlerdir.

İlk çağlarda kolektif rüyada bir kehanetin bulunduğu kabul edilir ve içindeki uyarılar ciddiye alınırdı. Bu rüyalar ve yorumlanışları şimdi bize hayal ürünü olarak görünmektedir; ancak, yine de bugün kullandığımız yorumlama ilkeleri ile aralarında bazı koşutluklar bulabiliriz. Genesis 41*'de yer alan Firavun'un rüyası ve onun Joseph (Yusuf) tarafından yorumlanışı yukardaki türden bir kolektif rüya tipidir: "Ve Firavun'un rüyası iki tam yıl sonra gerçekleşti."

Kralın rüyalarının halk için büyük önemi vardı, çünkü Firavun hem tanrı idi hem de tanrılar arasında yeryüzünün temsilcisiydi. Tanrılar ve insanlar arasındaki resmi temsilci olduğundan onun rüyaları, insanlara ulaştırılan tanrının sesi gibiydi. Ancak, Firavun'un rüyalarını kendisinin yorumlaması gerekli görünmüyordu ve bu rüya için büyücüleri çağırdı. Yazık ki, onlar da rüyadaki mesajı anlamakta tümüyle başarısızdılar. O zaman Firavun Yusuf'u çağırttı. Yusuf daha önce rüyaları yorumlamadaki becerisini Firavun'un iki hizmetçisi üzerinde göstermişti.

(*) *Tevrat*'ın başlangıç kitabı bölüm 41.

"Ve Firavun Yusuf'a anlattı: 'Rüyamda nehrin kenarında dikilmiş duruyordum. Ve nehirden yedi tane besili ve iyi bakımlı inek çıkageldi, ve bir çayırda beslendiler. Ve onlardan sonra yedi inek daha geldi. Zavallı, hastalıklı görünüşlü ve sıskaydılar. Bu kadar kötülerini tüm Mısır topraklarında görmemiştim. Sıska ve çirkin inekler önceki yedi şişman ineği yediler. Onları yiyp bitirdikten sonra başlangıçta olduğu gibi hâlâ sıska ve çirkindirler. O kadar ki ilk yedi ineği yemiş olduklarına kimse inanamazdı. Böylece uyandım. Ve rüyalarımda bir sap üzerinde yedi iri ve güzel mısır tanesinin çıktığını gördüm. Ve doğu rüzgârının savurduğu erimiş, ince yedi başka tane onların üstüne atıldı. Ve bu sıska taneler, yedi iyi taneyi yediler. Bunları büyücülere söyedim ancak hiçbirisi bana açıklayamadılar."

Mısır ve ineğin Mısırlılar için çok büyük bir önemi vardı. Bu onların mitlerinde ve dini seremonilerinde dile getirilmiştir. Simgesel anlamları günlük yiyecek, ölüm, yeniden doğuş, yaradılış vb. gibi arketiplerden daha ötelerdedir.[6] Yusuf'un rüyaları anlayışı sezgici bir biçimdedir. Daha önce Firavun'un kâhyası ve fırıncısı danıştıklarında, 'Yorumlar Tanrı'ya ait değil midirler?' demişti. Bu kez de 'Karşılık bende değildir: Tanrı, Firavun'a bir barış karşılığı verecektir. Firavun'un rüyaları hep birdir. Tanrı, Firavun'a ne yapacağını göstermiştir. Yedi iyi inek yedi yıldır ve yedi iyi mısır tanesi de yedi yıldır. Rüya birdir' diye yanıtlar.

Bizim de rüya gereçleri üzerine benzer bir dil

(6) Osiris, Mısırlılar'ın Mısır tanrısı idi. Ona armağan edilen kutsal boğalar da vardı ve onlara da tanrı olarak inanılırdı.
Frazer, Altın Dal

kullanmamız gerekir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, bilincin bir ve aynı şey olarak gördüğü şeyler için bilinçdışı sürekli olarak farklı simgeler kullanır.

Yusuf, yorumunu şöyle sürdürür:

"Ve sonradan gelen sıska ve çirkin yedi inek yedi yıldır ve doğu rüzgârının savurduğu içi boş yedi mısır tanesi yedi yıllık açlık demektir. Benim Firavun'a söylediğim şey budur. Tanrı yapacağı şeyi Firavun'a göstermiştir. Bütün Mısır topraklarında yedi yıl açlık ortaya çıkacaktır. Mısır topraklarında tüm bolluklar unutulacaktır ve açlık toprağı tüketecektir. Ve bolluk sonradan gelecek açlık yüzünden hatırlanmayacaktır çünkü açlık acı olacaktır. Ve bu nedenle rüya Firavun'a iki kere görünmüştur. Çünkü olay Tanrı tarafından belirlenmiştir ve Tanrı onu kısa sürede gerçekleştirecektir."

Daha önce bir dizi rüyanın tek bir rüyadan daha kolay anlaşılacağını söylemiştik. Aynı biçimde bugün de önemli rüyaların, anlaşılmadıkları ya da vurgulanmaları gerektiğinde yinelenmekte olduklarını saptıyoruz.

Kutsal kitaptaki hikâye, Yusuf'un bu felakete karşı önlemler alma yönündeki planları ve Firavun'un onları kabul etmesiyle biter. Sonraki olaylar yorumun doğruluğunu göstermiştir. Hem bolluk yılları olmuş hem de rüyalardan çıkardığı gibi açlık yılları onu izlemiştir.

Eski insanlar için rüya Tanrı'nın gönderdiği bir şeydi. Kilise bu olasılığa hâlâ yer vermekte ise de (yal-

nızca çok dikkatle ve konu üzerine karar verme hakkını kendine saklayarak) genel kanı bu tür ruhsal etkinliği öylesine küçümsemektedir ki, bugün genellikle rüyaların yalnızca fiziksel olayların, – rahatsız edici bir biçimde yatmak, yatmadan önce ağır bir yemek yemek gibi – bir sonucu oldukları düşünülmektedir. Bazı rüyaların bu tür nedenlere bağlı olduğu doğrudur. (Eğer karda yürüdüğümüzü görmüş de uyanınca yorganın üzerimizden kaydığını fark etmişsek bu, yukardakine bir örnek olur). Fakat genellikle Stimulus* ile rüyanın aldığı biçim arasında çok az bir bağlantı vardır. Bu yöntemle gerçek anlamda bir rüya açıklaması yapılamaz. Oldukça yaygın başka bir inanç ise rüyaların geçmiş günün olaylarını, – özellikle de bunlar önemli ve çarpıcı iseler –, yinelediklerdir. Dikkatle incelenirse, bu rüyaların olayları tamı tamına aynı biçimde çok seyrek yinelediklerı; aslında onlardan bir şeyler ekleyip çıkardıkları, deneyi toparladıkları ve karakter olarak tamamlayıcı oldukları görülür. Bilinçli bir davranışı tamamlama eğilimi, rüyanın önemli bir özelliğidir ve onu anlamaya çalışırken hep göz önüne alınmalıdır. Buna bir örnek olarak Jung, rüyasında babasının sarhoş ve düzensiz bir biçimde davrandığını gören genç adamı anlatır. Gerçekte baba hiç böyle şeyler yapmıyor ve oğluna göre ideal bir biçimde davranıyordu. Genç adamın babasıyla ilişkisi kusursuzdu. Hatta o öyle ki, babasına olan hayranlığı kendisine gerekli olan özgüven duygusunun ve kişiliğinin gelişmesini engellemekteydi.[7] Bu durumda rüya diğer aşırı uca

(*) Stimulus: Özendiren harekete geçiren şey, dürtü.

(7) *Psikoterapinin Pratiği*, s. 154-155, "Rüya Analizinin Pratik Kullanımı".

doğru yönlenerek babayı hiç de uygun olmayan bir davranış içinde göstermiştir. Sanki rüya şöyle demektedir: 'Baban hiç de o kadar kusursuz değildir ve oldukça yakışıksız bir biçimde davranabilir. Senin kendini bu kadar aşağı görmene hiç gerek yok.' Bilinçdışı, idealist bakış açısıyla babayı ele alan ve oğulun erkekliğe geçiş gelişmesini engelleyen bir ilişkiye dikkati çekmektedir.

Rüyalar ters yönden de çalışabilirler. Eğer birisini küçük görmeyi huy edinmişsek, büyük olasılıkla onu pohpohlayan bir rüya görürüz. Örneğin onu normalde bulunabileceğinden çok daha yüksek bir mevkide, ya da bizim yapamadığımız ve beceriksiz olduğumuz bir işi rahatlıkla ve ustaca yaparken görürüz.

Rüyalar ayrıca kişiliğin bilinmeyen bir yönünü göstererek gizli çelişkileri ortaya çıkarırlar. Yumuşak başlı ve çekingen birisi rüyasında şiddet ya da anormal cinsel zevkler peşindedir. Ancak, rüya dili çoklukla bundan daha karışıktır. Örneğin rüyalarda olduğu kadar mitlerde de yaygın olan 'boğa, eşek, nar, at tırnağı, dans' gibi yalnızca birkaçını sıraladığımız yığınla cinsel simge vardır."[8]

Rüyalar bazen gizli istekleri de dile getirirler; ama, onları bu başlık altında toplamak çok basitleştirmek olur. 'Niyet' rüyası genellikle kolay ayırt edilir. Örneğin, aç adam harika bir sofrada yemek yediğinin ya da susamış adam da parıldayan suyun rüyasını görür.

İleriyi gören ya da 'geleceğe ait' rüyalar da var-

(8) a.g.e., s. 157.

dır. Yer ve zamanın bilincimizin ürünleri ve göreli oldukları, bilinçdışının bu kavramlara uygun biçimde çalışmadığı görülür.

'Geleceğe ait' rüyanın basit bir örneği, alarm çaldığı halde uyumayı sürdüren ve rüyasında kalkıp giyindiğini gören insanlardır. Fakat bundan daha çarpıcı olan başka rüyalar da vardır: Örneğin, bir kadın kısa bir süre sonra yeni ve bilmediği bir bölgeye taşınacaktır; yeni evini en ince ayrıntılarına kadar doğru olarak, hatta önceki oturanların neden ayrıldıkları da içinde olmak üzere, rüyasını görmüştür. Böyle rüyalar da seyrek değildir. Osbert Sitwell, özgeçmişinde ilginç bazı örnekler vermektedir ancak bizim bu tür ruhsal etkinlik üzerine güvensizliğimiz, onları genellikle 'yalnızca rastlantı' diyerek bir yana itmemize yol açmaktadır.

Ara sıra rüyaların tehlikeler konusunda uyarıda bulundukları görülür. Örneğin, giderek yükseğe tırmanan dağcı rüyasında boşluğa düştüğünü görür. Aslında, böyle bir rüya, boş inançlara yüz vermeyen birisini bile durup düşünmeye zorlayabilir. Söz konusu dağcı ise yalnızca gülmüştür. Ne var ki, aynı kişinin gerçekten de dağda düşüp ölmesiyle bu olay arasında çok zaman farkı yoktur. Bir arkadaşı onun uçuruma yuvarlandığını görmüştür.[9] Ölümün rüyasını görmek kesinlikle ölümcül bir kazanın belirtisi değildir. Gerçek fiziksel ölümler kadar simgesel ölümler de vardır; bunu şairler iyi bilirler; yıllar ölür, şarkılar ölür, sevgililer aşktan ölür, ve mistik yaşama karşı ölür:

(9) a.g.e., s. 151.

Bende benden hiçbir şey bırakma
Senin yaşamını öylesine okumama izin ver ki
Sonra benim tüm yaşamım ölü olsun[10]

Yalnızca rüya sahibinin ve yakınında var olan koşulların bilinmesi, ağırlığın hangi yana doğru verildiğine ışık tutacaktır.

Bazen rüyalar çok önceden görülmüş, işitilmiş ya da okunmuş ve sonradan unutulmuş şeyleri yeniden canlandırırlar ya da uzaklarda kalmış deneyimleri hatıra getirirler. Genellikle, belleğin kaybolmuş bir anısının mı yeniden hatırlandığı, yoksa deneyin gerçekten yaşanmış olay mı olduğunu izleyebilmek güçtür. Fakat bunun büyük bir pratik önemi yoktur. Önemli olan, konuyla ilgili bu özel anda rüya sahibinin niçin böyle bir rüya gördüğü ve niçin böyle bir deneyi yaşadığını duyumsadığıdır.

Rüya görmenin ilginç bir yönü de yakın arkadaşların ya da aynı aile üyelerinin, özellikle de ana-baba ve çocukların birbirlerine daha önce söylemeden aynı rüyayı görmeleridir. Daha da ilginci, çocukların bazen ana babalarının kendilerinden dikkatle gizledikleri sorunlarını rüyalarında görüyor olmalarıdır. Bu rüya genellikle doğrudan bir anlatım olmayıp, simgesel, resim gibi bir biçimdedir. İlginç bir örnek, kendilerine çok bağlı bir anneleri olan üç kızkardeşin rüyalarıdır:

"Ergenlik çağlarına yaklaştıklarında utanarak birbirlerine, anneleri üzerine yıllarca korkunç rüyalar gördüklerini ve bu acıdan çok tedirgin olduklarını

(10) Richard Crashaw, "Serap Durumunda Saint Teresa Kitabı ve Tablosu Üzerine".

açıkladılar. Annelerini bir cadı ya da tehlikeli bir hayvan olarak görüyorlardı ve anneleri son derece sevimli ve kendilerine düşkün olduğundan buna bir anlam veremiyorlardı. Yıllarca sonra anne çıldırdı ve çılgınlıkları sırasında yerde elleri ve ayakları üzerinde durup domuzların homurdanmasını, köpeklerin havlamasını ve aslanların kükreyişini andırır sesler çıkarmaya başladı."[11]

En çarpıcı rüyalar, bilinçdışından kendiliğinden ortaya çıktığı görülen, tümüyle yabancı bir şeyi ilgi çekecek kadar berrak bir biçimde ortaya koyan rüyalardır. Bazen bunlar bilinçdışının bilinçli davranışı tümüyle değiştirmeyi hedefleyen bir eğilimini karşılamaktadırlar. Öyle etkileyici olabilirler ki, rüya sahibi gerçekten, deneyin etkisiyle, herhangi bir yoruma gerek kalmadan değişir. Aşağıda verdiğimiz orta yaşa yaklaşan entelektüel bir kadının rüyası buna örnektir:

"Büyük ve boş bir tapınağın içindeyim. Bir ucunda dev bir tanrı heykeli bulunuyor. Benimle birlikte, giysileri içinde uzun boylu bir rahip var. Çevredeki hava Mısırlılar'a ya da Çinliler'e özgü bir bir biçimde. Büyük ve bomboş döşemenin üzerinden, en sonraki heykele doğru yürüyoruz. Her birkaç adımda bir yüzüstü düşüyorum ve rahip tanrıya benim bir tövbekâr olarak elmekte olduğumu sesleniyor ve benim için yüksek sesle günah çıkartıyor. İlerleyişimiz yavaş ve ciddi bir biçimde; fakat, kendi düşüncelerimde bütün bu olanlara inanmıyorum. Bunun garip bir çeşit ayin olduğunu ve oradaki tanrının yalnızca taştan bir heykel olduğunu düşünüyorum. En sonunda ona ulaşıyoruz. Heykelin iki yanında merdivenler var ve bunlar-

(11) *Kişiliğin Gelişmesi,* s. 55; "Çocuğun Gelişmesi ve Eğitim".

dan tırmanarak kürsünün arkasına ulaşıyoruz. Bir kere, buradan ve tapınaktan çıkarken dönüp heykele yeniden bakıyorum ve ben ona bakarken heykel de kendi çevresinde dönerek bana bakıyor. Sonunda kendimi gerçek hayret ve inanç içinde yere kapanmış buluyorum; çünkü o gerçekten esirgeyen ve lütufkârlığını üzerime dökmekte olan bir tanrının temsil edilen varlığıdır. Birisi: 'Bunların hepsi numara, heykeli etrafında döndüren bir makine var' diye sesleniyor. Fakat ben, heykeli döndüren bir hile olabileceğini içtenlikle hissediyorum, yine de o aynı zamanda bir tanrıdır ve ben onu deneyimle yaşadım. Aydınlatılmış ve alçakgönüllülük kazanmış olarak, kıvanç verici bir duygu içinde tapınağı terkediyorum."

Rüya analitik tedavide değerlidir; çünkü o, iç ve sık sık da dış koşulların rüya sahibince fark edilmeyen yönlerini sergiler. Bir hastanın analize getirdiği ilk rüya, genellikle onun sorununun çarpıcı bir özetini, hatta sorunun nasıl çözümlenebileceği üzerine bir ipucu bile ortaya koyar. Rüyaların bu ileriye bakan yönleridir ki, diğer nedenlerle birlikte Jung'u onların sınırlı amaçlar için kullanılmamasında diretmeye yöneltmiştir. Yani, rüyalar yalnızca unutulmuş anıları ve var olan zorlukları ortaya çıkarmakla kalmayıp, özellikle bireyleşme rüyaları olgusunda, bir amaca da sahip oldukları görülür. Analizin başlangıcında rüyalar genellikle oldukça açık ve basittirler ve kısa süreli etkileri vardır. Analiz işlemi ilerledikçe rüyalar genellikle daha karmaşık ve anlaşılması güç bir duruma gelirler. İşte bu aşamada sık sık mitolojik temalar ortaya çıkar ve rüya sahibinin kişisel deneyimi ve ilişkilerinden daha geniş bir çerçeve gerekli olur. Bazen rüya gören kişinin anlamlı hiçbir ilişkisi olmaz ve rüyadaki durum-

larla bağlantı kuramaz. Burada mitolojik koşutluklar yardımcı olabilir. Bunlar genellikle rüyanın kolektif anlamı üzerinde aydınlatıcıdırlar ve böylece onun rüya sahibiyle olan bağlantısı ortaya çıkarılabilir.

Jung, bir hastaya hiçbir zaman bir yorumu kabul ettirmeye çalışmaz. O, rüya sahibinin rüyasını kendisinin anlamasının analizcinin anlamasından daha önemli olduğuna inanır; ancak, ideal olarak yorumlama karşılıklı düşünme ve kabullenmenin sonucunda ortaya çıkmalıdır. Jung'un yapıtlarının çoğu hastaların kendi bilinçdışı gereçlerini ele alabilmelerine yardımcı olmaya ayrılmıştır ve hastalara rüyalarını dikkatle kaydetmeleri için cesaret verir. Hatta onları resimlerle, balmumu ya da kilden modellerle göstermelerini ister. Bunun için sanat yeteneğine gerek yoktur. Hatta bu çalışmaya saflıkla yaklaşmak daha iyidir çünkü resmin aldatıcı olma olasılığı daha azalır. Bilinçdışının görünümleri genellikle çok ilkeldir ve eğer onları estetik kavramlar içine uydurma yönünde çok büyük bir çaba olursa güçlerini yitirirler. Rüyalar üzerinde bu biçimde çalışarak hasta (her ne kadar o hâlâ büyük olasılıkla sevimsiz belirtileri görmezlikten gelirse de) kendi bağımsızlığını geliştirebilir ve bir dereceye kadar kendi bilinçdışını anlamayı öğrenebilir. Kendisini hareketе geçiren fantezileri daha gerçek bir duruma getirir ve böylece onların ne olduğunu daha iyi bilir. Yalnızca bir resmin boyanmasının bile karamsar bir ruh durumunu iyileştirmede ya da gerilimin azaltılmasında etkisi olabilir. Bu türden etkin bir ortaklaşa çalışma yoluyla sonsuz bir fantezi denizinde amaçsız olarak dolaşıp durmaya engel olunur ve rüyalar yalnızca bilgi kaynağı değil aynı zamanda da yaratıcı güç kaynağı olurlar.

BÖLÜM 7

PSİKOLOJİ VE EĞİTİM

Jung, çocuğun psikolojisinin ana-babasının psikolojisine ne kadar yakından bağlı olduğunu ilişki testleri aracılığıyla göstererek çocuk gelişiminin anlaşılmasına ilginç bir katkıda bulunmuştur. Bir ailenin tüm üyelerinde bile çarpıcı bir biçimde benzer reaksiyonlar görülebilir.[1] Daha önce de söylediğimiz gibi, çocuklar ana-babalarının sorunlarıyla ilgili rüyalar görebilirler ve onlardaki sinir bozuklukları ya da kötü davranışların kökeninde çocuktan dikkatle gizlenen ana-baba arasındaki anlaşmazlıkların yattığı gözlenebilir. Eğer anne ve baba aralarındaki sorunları çözümler ya da yalnızca bu anlaşmazlıklarını gün ışığına çıkarır ve çocukla doğrudan olarak paylaşırlarsa (tabii ki onun anlayabileceği bir düzeyde) çocuğun sinirli ve huysuz durumu, genellikle büyü yapılmışçasına ortadan kalkacaktır.

(1) *Analitik Psikoloji Üzerine Bütün Yazılar*, s. 119-132.

Jung, dokuz yaşında ve herhangi bir nedeni olmadığı halde düşük ateş yüzünden aylardır okula gidemeyen kız çocuğuyla ilgili bir olayı anlatmaktadır. Anne ve baba birlikte mutsuzdur ve boşanmak istemektedir. Ancak, bu yönde gerçek bir adım atacak, bir karar verecekleri yerde, böyle bir girişimde bulunmamaktadırlar. Çocuklarının durumdan habersiz olduğundan, onun bu nedenle hiçbir kaygıya kapılmadığından emindirler. Öte yandan, çocuğun rüyaları durumu bildiğini gösterir ve çocuk, babası ne zaman uzaklara gitse (bazen iş yolculuklarına gitmekteydi) bir daha geri dönmeyeceğinden korkmaktadır. Ayrıca, annesinin o zamanlar daha mutlu olduğunu fark etmiştir. Sonunda ana-baba, sorunlarını çözümsüz bıraktıkça çocuğu hasta ettiklerini görürler. Ya aralarında anlaşacak ya da ayrılacaklardır. İkincisini seçerler ve çocuğa kendilerinden tümüyle ayrılmış olmayacağını, ancal ilerde iki evi olacağını anlatırlar. Her ne kadar bu düzenleme ideal olmaktan uzak görünüyorsa da çocuğun belirsiz korkular ve sezgilerden kurtulduğunda duyduğu rahatlık o kadar büyük olmuştur ki, kısa zamanda iyileşmiş ve okula dönmüştür.[2]

Aile içinde düşüncelerin birbirine yakınlığı ve birliği, her bir üyenin ötekinin düşüncesini yansıtması ya da genelde hoşlanılan ve hoşlanılmayan şeylerdeki benzerliklerde çarpıcı bir açıklık kazanır. Fakat, çocuklarla ana-babanın bilinçdışı birliği daha az belirgindir, genellikle yalnızca rüyalarda ve ilişki testleri gibi test ortamları aracılığıyla görülür. Ana-babanın bilinçdışı etkisi çocuğa yük olabilir ve onun gelişmesini

(2) *Çocukluğun İç Dünyası*, Frances G. Wickes, s. 46-47.

engelleyebilir. Kocasından hoşnut olmayan bir anne, aslında kocasına yönlenmesi gereken duyguları farkında olmadan oğluna yükleyebilir; bir baba kendi küçük kızına âşık olabilir ve onun yaşamına başkaca bir şeyin girmesini kıskançlıkla engelleyebilir. Elizabeth Barret Browning'in yaşamının ilk dönemlerinin hikâyesi, aşırı bir durum bile olsa, böyle bir durumun gelişmesinin iyi bir örneğidir. Bu hikâyede Mr. Barret, Viktorya dönemi İngiltere'sinde babalara açık olan her yolu deneyerek kızının evlenmesine engel olmaya çalışmaktadır. Fakat daha az belirgin bir biçimde de olsa ve yaptığının frkında bile olmaksızın çağdaş bir baba da aynı etkiyi üretebilir. Analitik pratikte ana-babaların ruhundan* kopamamış ve bu yüzden yetişkinler olarak yaşayamayan genç erkekler ve kızlarla ilgili olgular doludur. Jung bu konuda sorunlu bir çocuğu tedaviye uğraşmanın, anne ve babalar da kendi anlaşmazlıklarını aynı zamanda çözümlemeye çalışmadıkça, çok az yarar sağlayacağını söylemektedir. Fakat Jung'un izleyicileri bu görüşü biraz değiştirmiş ve bir çocuğun bilincinin geliştirilip güçlendirilmesinin mümkün olduğunu ve böylece onun bir dereceye kadar zararlı etkilere karşı koyabilecek bir birey durumuna gelebileceğini saptamışlardır.[3]

Çocuklar üzerindeki bu bilinçdışı etkinin ana-baba için pratik bir sonucu da onların kişiliğinin çocuğun karakterinin biçimlenmesinde herhangi bir kuraldan çok daha fazla etken olacağıdır. Ne dediklerinin ne olduklarından daha az önemi vardır. Bu yeni bir

(*) Bilinç ve bilinçdışının toplamı olarak ruhtan söz ediliyor.

(3) *Çocukluk Yaşantısı*, M.S.M. Fordham, s. 131, 132.

fikir değildir, daha çok eskilerin bilgeliğinin çağdaş bilgi tarafından onaylanan çarpıcı bir örneğidir. Buradan ana-babaların özellikle de 'uyumsuz çocuklar' olarak bilinen sorunlu çocukların ana-babalarının, uyumsuzluk çok az bile olsa, kendileri ve iç yaşayışları üzerine bir şeyler öğrenebilmek için büyük bir önceliğe sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır çünkü bilinmeyenin etkisi bilineninkinden çok daha zararlıdır.

Çocuklar sık sık ana-babalarının kişiliklerinin bastırılmış ya da koşullarca gelişmesi engellenmiş bazı yönlerini yaşarlar. İkinci durumda ana-babanın etkisi genellikle bilinçli ya da yarı-bilinçlidir. Bunun yol açtığı yanlışlar kendilerince olmasa bile en azından başkalarınca görülebilir. Örneğin; ana-babaların çocukları için düşündükleri eğitim türünün uygun olup olmayacağını göz önüne almaksızın 'Biz, kendimiz görme fırsatı bulamadığımız eğitimi onun görmesini istiyoruz' demeleri ve sonuçta çocuğun gittiği o okul ya da üniversitede başarısız olması. Öte yandan bir ana-babanın cinsel içgüdülerini baskı altına aldıkları kız çocuklarının niçin 'erkek delisi' olduğu ya da oğullarının niçin bir serseri durumuna geldiği konusu daha az belirgindir. Her nasılsa (ve yalnızca bir yaşam hikâyesinin dikkatli ve ayrıntılı biçimde izlenmesi bunun nasıl olduğunu gösterecektir) bastırılan bu bilinçdışı eğilimlerin enerjisi binlerce yoldan çocukları anne ve babanın en çok korktuğu ve aynı zamanda da en çok istedikleri yere doğru itmektedir.

Bu bilinçdışı etkinin tuhaf ve korkutucu biçimde işleyebileceği T.S. Eliot'un *Ailenin Birleşmesi* yapıtında sergilenmiştir. Burada söz konusu, kişisel olmak-

tan çok kolektif bir etkidir ve bir aile dramı bir çeşit son olarak dile getirilmiştir. Lord Monchensy karısını öldürmek istemiş fakat ona kendi zayıflığı ve sevdiği kadının kararı engel olmuştur. Oğlu Harry ise *kendi* karısını birlikte yolculuk ettikleri gemiden denize atarak öldürmek için bilinçdışından gelen bir istekle hareket ettiğine inanır. Harry, hissetmesi beklenebilecek suçluluk duygusunun çok ötesinde ezici sorular, korkular ve fanteziler tarafından kovalanmaktadır. Ancak eski baba evine dönüp geçmişteki babasıyla ilgili gizleri öğrendiğinde bu bilgi onu kurtarır ve yaşayabilmesini sağlar. Harry kendisine ne olduğunu anlamaya çalışırken:

"Belki de yaşamım yalnızca bir rüya idi.

Rüyamda ise başkalarının düşünceleri," demektedir. Oyunda T.S. Eliot ana-babasının kendi tutku ve şiddetlerini göğüslemedeki başarısızlıklarının sonucu olarak Harry'nin üzerinde etki yapan gizli, ancak güçlü bazı etkenleri ortaya koymaktadır. Harry'nin annesi, kocası konusunda:

"Yedi yıl onunla birlikte oldum
Geleceğin hatırı için, doyumsuz bir hayalet
Kendi evinde
İsteksiz bir babaya erkek çocukları vererek."

ve:

"Eğer bir kocam olmayacaksa, çocuklarım olurdu
Ondan sonra da onu serbest bıraktım,"

demektedir. Harry ise şöyle konuşuyor:

"Evde doğrular olarak kabul edilen şeylerin çocuklar üzerinde kendilerine söylenenlerden daha derin bir iz bıraktığını sanıyorum."

Çocukların gerektiği gibi gelişmeleri için önemli olan ana-babaların yaşamı elden geldiğince olduğu gibi kabul etmeleri ve tam olarak[4] yaşamalarıdır. Genellikle başarısızlık zamanlarında bile kendilerine karşı dürüst olmalı ve bunu kabullenmelidirler. Kilerdeki isleletler gibi gizler, gizli olan şeyler zaralıdır.

Ana-babanın yaşamı olabildiğince eksiksiz yaşamalarının ve kendilerini anlayışlarını en yüksek derecede derinleştirmelerinin yaşamsal önemi olduğu gibi aynı şeyin öğretmenler ve eğitimciler için de önemi vardır. Çocuklar okula gittiklerinde, ders saatleri boyunca öğretmenleri ana-babanın yerini alırlar ve çocuklar ana-babalarına karşı olan duygularından bazılarını öğretmene karşı duyarlar ve buna karşılık öğretmenlerin kişiliklerinden etkilenirler. Bu karşılıklı ilişkinin herhangi bir eğitim yönteminden daha çok önemi vardır. Eğer bu ilişki doyurucu değilse, çocuğun öğrenme yeteneğini sürekli olarak köstekler. Yinelersek, öğretmenler çocukların ilerde iyi ve yeterli erkek ve kadınlar olarak yetişmelerine yardımcı olan ve onları yalnızca 'bilgiyle doldurmakla' kalmayan eğitimciler olmayı gerçekten isityorlarsa, bunu kendilerinin sağlam kişilikleri varsa başarabileceklerdir. Ne kadar iyi yapılmış olursa olsun hiçbir vaaz, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir ilke, hiçbir akıllı teknik ya da mekanik yardımcı iyi gelişmiş bir kişiliğin yerini alamaz.

(4) "Tam olarak" yaşamakla anlatılmak istenilen, deneylerden kaçınmaktan çok onların kabul edilmesidir. Örneğin, "maddi durum" elvermediği için evlenemeyen, bu mantıklı neden ortadan kalkalı çok zaman geçtiği halde bile, evlenmeyi erteleyen insanlar vardır. Ayrıca, bazı insanlar, başkalarının ne düşüneceği korkusuyla yaşamlarını felce uğratmaktadırlar.

Öğretmenler en azından yaşamın orta ya da ileri dönemlerine gelinceye kadar 'tam birey', (yani bireyleşme sürecinin tamamlanması anlamında) olmayı umut edemezler. Fakat onlar olabildiğince normal ve tam bir yaşam sürmeli, bilgilerini olabildiğince genişletmelidirler. Böylece kendi karmaşalarının (komplekslerinin) sorumlu oldukları çocuklara yansımasına engel olurlar. Yoksa, enerjilerini boşa harcar ve daha çok etki altında kalabilen öğrencilerinin amaçlarını saptırırlar.

Aşırı tedirgin ya da çarpık bir kişiliğin zararlı etkisi, genellikle açıkça görülür ve bir çocuk bu tür etkilere karşı reaksiyon gösterebilir (göstermektedir de); ancak bir karmaşanın yansıtılması daha incelikli bir olaydır. Örneğin, kendi *animus*'u ile uzlaşamamış, bekâr bir kadın öğretmen entelektüel başarının değerini o kadar abartabilir ki, sonuçta kız öğrencilerinde yaşamlarının ilerki dönemlerinde sürekli bir güçlük olarak kalacak olan, özel dişice amaçlarında aşağılık duygusu bırakabilir. Elbette bu, kendi dişiliklerinin değerinden kuşkusu olmayan kızlarda görülmeyecektir. Fakat, annesiyle ilişkilerini doyurucu bir düzeyde geliştirememiş çocuklar için bu tür bir gelişme söz konusu olacaktır.

Öğretmenlerin karmaşalarının birçok kanıtını disiplin konusunda sürüp giden tartışmalarda da bulabiliriz. Tutarlı bir disiplin uygulamaktan gerçekten aciz olan çocuksu öğretmen, özgürlüğü yücelterek bir ilke durumuna dönüştürür. Öte yandan güçlülük özlemince yönlendirilen ya da kendilerini otoriter bir figürle özdeşleştiren ötekiler, en sıkı kurallar ve cezalarda diretirler. Böyle insanlar tartışırlar ve hatta fikirlerini onların değerleri üzerinde gerçekten düşünmeksi-

zin uygulamaya koyarlar ve bazen en talihsiz sonuçları elde ederler. Burada doğal olarak bu şeyleri açık-fikirli biçimde göz önüne alan birçok öğretmenin de bulunduğunu eklememiz doğru olur.

Ana-babalar ve öğretmenlerin gelecek kuşaklar üzerindeki etkilerinden dolayı yaşama karşı ve kendilerine karşı sağlıklı bir yaklaşıma çok büyük gereksinimleri vardır. Buna politikacılar ve insanlarla, yasa yapmayla ya da siyasetler belirlemeyle ilgili olan herkesi de ekleyebiliriz. Çünkü eğer onlar kendi nedenlerini ve insan doğasını daha iyi anlamış olsalar tehlikeli yanlışlıklar yapma olasılığı daha az olurdu. Şimdiki durumda böyle bilgiler genellikle olumsuz yönde, yani fırsatlardan yararlanmak için kullanılmakta, olumlu yönde kullanılmamaktadır.

Bu tür gözlemler Jung'u yetişkinlerin de çocuklar kadar eğitime gereksinimi olduğunu ileri sürmeye götürmüştür. Ancak bu, okulların verdiği eğitimden farklı türde bir eğitim olacaktır:

"Günümüzde biz insanları yaşamlarını kazanabilecekleri ve evlenecekleri noktaya kadar eğitiyoruz. Sonra eğitim sanki tam bir zihinsel uygunluk kazandırılmış gibi bütünüyle durmaktadır. Yaşamın geride kalan tüm karmaşık sorunlarının çözümü kişinin dikkatine – ve umursamazlığına – bırakılmıştır. Sayısız yanlış telkinli ve mutsuz evlilik, sayısız meslekî hayal kırıklıkları yalnızca ve yalnızca bu yetişkin eğitiminin eksikliğinden ortaya çıkmaktadır. Büyük sayıda kadın ve erkek böylece bütün yaşamlarını en önemli şeyleri umursamadan harcamaktadırlar."[5]

(5) *Kişiliğin Gelişmesi*, s. 57, "Çocuk Gelişmesi ve Eğitim".

Örneğin, dışadönük ve içedönüklerin birbirlerini nasıl yanlış anladıklarını ve yaşama karşı farklı yaklaşımların kişisel ilişkilerini nasıl karmaşıklaştırdığını daha önce görmüştük. Bu temel farklılığın anlaşılmasının özellikle dışadönük davranış biçiminin genel yaygınlığından dolayı aşağılık duygusuna kapılma ya da toplumdışı, ego-merkezli, hatta hastalıklı olarak suçlanma tehlikesinde olan içedönük için yararlı olacağı açıktır. İçedönükler, kendilerini doğal içine kapanıklıklarından dışarı çıkmaya zorlamayan meslekler seçmelidirler ve düşüncenin çabuk karar vermeden daha önemli olduğu yerlerde çalışmalıdırlar. Öte yandan dışadönükler, yalnız işlerde ya da sık sık yalnız kalacakları işlerde çalışmamalıdırlar. Bu noktanın apaçık oluşu ve birçok insanın da kendileri üzerine böyle bilgilerin farkında olmalarına karşın, kendilerinin koşullar ya da gelenekler yoluyla uygunsuz durumlar içine düşmelerine bu kadar yaygın olarak izin vermeleri şaşırtıcıdır. Kocalar ve karılar da içten gelen bir şeyle karşılaştıklarını – eşleri kendilerininkinden farklı bir davranış içine girdiğinde – görseler daha hoşgörülü olabilirlerdi.

Anima ve animus'un etkisini biraz anlamak özellikle kişisel ilişkilerde yardımcı olacaktır. Örneğin, bir adam bir kadın üzerine şaşkınlık verici bir varsayımda bulunmuşsa (ya da tersi) nedeni, bu anima ya da animus'un o kişi üzerine yansıtılmakta oluşudur. Eğer varsayım övgü doluysa, herhalde kimse karşı çıkmayacaktır. ('onda ne buluyor anlamıyorum' diyen arkadaşlar ve akrabalar dışında); fakat, eğer varsayım eleştirici ya da küçültücü ise yanlış anlaşılan kişi öfkeyle aya-

ğa kalkar. Karı-koca arasındaki sayısız tartışmaların temelinde bu tür bir yanlış anlama yatmaktadır. Erkeğin içinde anima'nın ürettiği ruh durumları ve duygusal patlamalar akıldışıdır ve onları anlamayan bir kadın için oldukça tedirginlik verir. Bazı kadınlarda bu ruh durumları için yapılacak en iyi şeyin ona aldırmamak olduğunu anlatan içgüdüsel bir yetenek vardır. Onun konuştuğu ve yaptığı bir şeyle ilgili olarak ortaya çıkmadığını bilirler. Ötekiler ise kendi animus'larının etkisinde kalarak erkeğin yanlış olduğunu ya da mantıksızca davrandığını ispatlamak isterler. Kısa zamanda tartışma büyür ve her ikisi de bilinçdışına dalarlar ve artık her şey olabilir.

Eğer bir erkek kendinde bulunan anima imajını anlamazsa onu karşılaştığı kadınlara yansıtacaktır ve özellikle eğer duygu yönü az gelişmiş ise kolaylıkla büyülenecektir. Bazen koşullar birleşerek onu büyüleyicinin kolları arasına itecektir ve eğer gerçekten kendini kaptırmışsa her şeyi göze alacak, hatta o kadın için kendi mesleğini bile feda edecektir. Bunun birçok filmin ve romanın konusu olduğu gerçeği, yaşamda her zaman var olan ve önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Belki anima'nın yansıtılması bu an için önlenemez, belki onda erkek için önemli olan ve yalnızca bu yolla kavrayabileceği değerli bir şey vardır; fakat, o kendisine egemen olan bu şeyi anlamalıdır. Böylece, geçirdiği deney şimdiye kadar yapmış olduğu her şeyi yıkan bir olgu olmaktan çıkıp gelişmesine de hizmet edebilir. Erkekler dişi nitelikleri hor görme eğilimindedirler. Bunların aynı zamanda kendi kişiliklerinde de bulunan öğeler olduklarını kabul etmeleri onlar

için kolay olmamaktadır. Ama, yalnızca kendilerindeki bu yönü geliştirerek anima etkisinin daha zararlı sonuçlarına karşı göreli bir direnç kazanabilirler. Öte yandan kadınlar da erkek niteliklerinin değerini ve önemini abartma eğilimindedirler. Bu yüzden kendilerinde bu özellikleri geliştirmeleri övünç kaynağı olmakta ve bazen aşırıya kaçarak erkeksi kadınlar durumuna gelmektedirler. Yani, animus'un niteliklerini kendi dişiliklerini zenginleştirmek için kullanabilecekleri yerde, onun denetimi altına girerler.

Eğer animus onu denetlemeye başlarsa, bir kadın sürekli kötü sözlerle, saldırgan davranışlarla, inatçı fikirlerle sorun çıkarır bir duruma gelir. Arkasında hep animus'un itici gücü bulunan kadınların hareketleri, kadın doğasının bilinçdışı yönünü sergilerler ve dengeli, sağlıklı bir yaşam için kesinlikle gerekli, aynı derecede değerli olan dişi niteliklerini unuturlar ya da aşağılarlar.

Anima ve animus'un bilinçli yaşam içinde bütünleşmesi –yani bu iki arketipin bütünleştirilmesi olası yönleri – erkekler ve kadınlar arasında yeni bir tür ilişki olanağını ortaya çıkarır. Her birisinin tamamlayıcı bir rol oynaması yerine her ikisi de eşit ortaklar olur. Bu, bazı bakımlardan onlardan daha çok şey istemek demektir. Çünkü her birisi kendi rolünden hoşnut olduğu sürece yaşam düzgün bir biçimde sürebilirdi. Ancak her zaman bilinçdışından gelen yıkıcı etkilerle karşı karşıya kalma tehlikesi vardır. Şimdi belki de birbirlerine daha çok şey vermek zorunda kalacaklar, kendi özel alanlarından birazını terk edeceklerdir. Fakat tedirgin edici biçimde akıldışı ve bilinçdışından

daha özgürdürler ya da en azından onların ne olduğunu bilmektedirler. Bu kişilik gelişmesi erkek ve kadın arasında yeni bir ilişki olasılığına yol açmaktadır. Evlilikte de salt biyolojik bir ortaklıktan ötede olan ve cinsel içgüdülerin doyurulması, çocukların büyütülmesi dışında başka amaçlarda da ortaklaşa paylaşmaya yol açabilecek bir ilişki olasılığı doğmaktadır. Bu tür bir gelişmenin daha şimdiden epey yaygın olduğunu gösteren belirtiler vardır. Erkekler yirmi yıl önce hemen hiç duyulmadık bir biçimde, kadının işlerini paylaşmaktadır ve kadınların ev dışında şeylerle ilgilenmeleri, dışarda çalışmaları da az rastlanan bir şey değildir.[6] Ancak bu gelişmeler temel olarak gereklilikten ortaya çıkmıştır, kişiliğin geliştirilmesi yönünde bilinçli bir istekten değil. Feministlerin erkeksi yönlerini geliştirmeyi yeğledikleri doğrudur, fakat böyle yapmakla kendi dişiliklerini bilinçdışına itelemişler ve bilinçlerini genişletmek yerine yalnızca işleri tersine döndürmüşlerdir. Erkekler ve kadınlar ne yaptıklarının tümüyle bilincinde olmadıklarından ilerlemelerinde hep belirli bir dengesizlik vardır ve toplumun birbirine ayak uydurması da başarısızlığa uğramaktadır.

Ne yazık ki, bu ikilemin kolay bir çözümü yoktur. Yetişkinlerin bilgi ve uyanıklığındaki çatlak, birkaç konferans dinlemek ya da psikoloji üzerine kitaplar okumakla iyileştirilemez. Bilgi bir engel bile olabilir, çünkü deneyim karşısında bir savunma olarak kabul edildiğinde bir kişilik gelişmesine yol açabilecek sorunlardan kaçınmak için bir özür olarak ya da haya-

(6) Tabii ki kadınların dışarda çalışmalarının kuraldışından çok kural olduğu toplum kesimleri bulunmaktadır. Fakat bunlar özel durumlardır; toplumun genel yapısını temsil etmezler.

ta karşı kötümser bir yaklaşımı haklı çıkarmak için kullanılır. Çok az psikoloji bilgisine sahip insanların bütün başarısızlıklarını çocuklukta yanlış davranışlarla (!) karşılaşmalarına bağladıklarını sık sık görürüz. Eğer daha az kör olsalardı bu yanlış davranılmanın kendilerinin bireyler olarak gelişmelerinde başlangıç noktası olabileceğini görürlerdi. Çünkü bu yanlış davranış onların ana-babalarına bağlanmalarının uygun olmayacağını gösterirdi. Bunaltıcı bir sevgi bile onun engelleyici etkilerine karşı böyle bir reaksiyona yol açabilir. Mutsuz çocuklukları üzerinde zafere ulaşan, yaşatılarını biçimlendirirken onun güçlüklerini kullanarak genellikle başarının gereci ve itici gücü durumuna getirmiş yığınla ünlü erkek ve kadın adı sayabiliriz. Büyük eğitimci Froebel'in hikâyesi buna çarpıcı bir örnektir.

Jung, basit psikoloji bilgisinin sınırlamalarını kendisine tam bir dosya dolusu bilgi ile gelen nörotik genç adam olayında ortaya sermektedir. Genç adam etkili bir biçimde, 'işte benim nevrozumun kökeni ve anlamı bu dosyadadır. Bana söyleyebilir misiniz? Eğer kendimi böylesine bütün olarak anlayabiliyorsam, niçin belirtiler yürüyor? Niçin iyileşmiyorum?'demektedir.

Genç adamla yapılan tartışma sırasında çok az parası olduğu halde kışları sık sık St. Moritz'de ya da Güneyde geçirdiği ortaya çıkmıştır. Jung 'bunun nasıl mümkün olduğunu' sorar. Çok iyi durumda olmayan bir okul öğretmeni kadın arkadaşının bu paraları karşıladığını öğrenir. Jung bunun doğru bir iş olamayacağını ileri sürdüğünde, genç adam her şeyi aralarında

konuştuklarını, kendisinin bu tatillere çıkması gerektiğini, giderleri onun karşılayacağı üzerine anlaştıklarını gururla anlatır. Adam, kadının kendisine olan sevgisini sömürdüğünün farkında değildir. Bu egoist ve çocuksu davranışının nevrozunun sürmesiyle ilgisi vardır. İnsanlar psikolojik etiketler yapıştırılabilecek güçsüzlükleri genellikle kabul ederler ve gereken her şeyi yaptıklarını düşünerek gölgelerinin gerçek yapısına karşı gözlerini yumarlar. En geniş psikoloji bilgisi bile kişiliğe hiçbir biçimde etki edemeyebilir. Gerçek bir değişikliğe ulaşabilmek için gelişme isteği ve bir analizciye başvurmak genellikle gereklidir.

Analiz, normal insanlara uygulanan bir eğitim yöntemi olduğundan, sonuçlarını yavaş yavaş ve oldukça sınırlı sayıda olguda göstermesi umulabilir. Jung bireylerle ilgilenen bir doktor olarak (birey normal anlamında kullanılmıştır, onun özel olarak kullandığı anlamda değil) bundan yılmamıştır.

"Bütün başlangıçlar küçüktür. Bu nedenle çabaladığımız amaç elde edilemeyecek kadar uzakta görünse bile, anlaşılması güç bireyler üzerinde usandırıcı ve dürüst bir çalışmaya girmekten kaçınmamalıyız. En azından bir amaca ulaşabiliriz; bu da ayrı ayrı kişilikleri geliştirmek ve olgunluğa ulaştırmaktır".[7]

Buna karşın entelektüel bilgi özellikle eğer insanları harekete geçiriyor, kendilerini daha geniş ve derin biçimde incelemeleri yönünde zorluyorsa, – ki genellikle böyledir – yararsız diye bir yana itilmemelidir. Ayrıca o güçlüklerin büyük olasılıkla nerede orta-

(7) *Psikoterapinin Pratiği*, s. 110, "Bugünkü Psikoterapi".

ya çıkabileceğini ve gelişmenin nerede olması gerektiğini gösterebilir. Bilgi ayrıca insanların doğru olarak kabul ettikleri şeylere yeniden bakmalarını ve onlar üzerine sorular sormalarını sağlayabilir. İnsanların değer anlayışlarını harekete geçirebilir ve hayalgücünün yaratıcılığının yalnızca sanatçılara ve yazarlara özgü olmadığını gösterebilir. Analizin özel değeri, onun bilinçdışını bilinmesi gereken bir güç olarak göstermesi, denetimli durumlarda kendisini göstermesine izin vermesi ve normal kanallar tıkandığında libidoya bir çıkış kanalı bulmada yardımcı olmasındandır. Ayrıca dinsel ruhun derin kaynaklarına da dokunmaktadır.

Kolektif bilinçdışı üzerine biraz bilgi ve deneyim eğer günümüzde büyük sayıda erkek ve kadınların uygar kuralları bir yana atarak vahşî ve ürkütücü biçimde davranmalarına yol açan bu güçleri anlayacaksak, kesinlikle gereklidir. Uluslar ayrı ayrı erkekler ve kadınlardan oluşmuştur ve bireyin incelenmesi 'bir test tüpünde olduğu gibi' onları harekete geçiren güçleri göstermektedir. 'Kitlelerin psikopatolojisinin temelinde bireyin psikolojisi yatar.'[8] Fakat herhangi bir büyük insan topluluğu içinde önemli olan, bireylerin özgün nitelikleri değildir – bu nitelikler yalnızca ayırıma hizmet eder, birleştirmeye değil –; önemli olan, herkeste bulunan ortak yönler, yani arketiplerdir. Belirli sayıda bir insan grubu içinde aynı arketip etkin olduğunda bu arketip sanki mıknatıs gibi o insanları bir araya toplamaktadır ve onları akılcı olmayan bir biçimde davranmaya zorlar. Buna ek olarak bir grupta yaşamı sürdürmek için üyelerin her birinin uyumu

(8) *Çağdaş olaylar üzerine Yazılar*, 'Giriş' s. 9.

vurgulanmalıdır çünkü farklılıklar bir yitirim olmaktadır, üyelere ortalama nitelikler aşılanır. Bu yüzden grup büyüdükçe daha aptallaşması söz konusudur. Oldukça yüksek zekâlı insanlardan oluşan bir topluluk bile tek tek bireylerinin bulunduğu düzeyden çok daha aşağıda bir zekâ düzeyinde hareket edecektir. Jung bir keresinde iğneleyici biçimde yüz adet zeki kafanın bir adet hidrosefaliyi* oluşturduğunu söylemiştir 1928 yılında şunları yazmaktadır:

"Büyük örgütlere olan hayranlığımız, bu olağanüstülüğün öteki yüzünü fark ettiğimizde yok olur: İnsanın içinde ilkel olan her şeyin kocaman bir yığın halinde toplanması ve ağırlık kazanması, her büyük örgütte olan canavarlığın çıkarları için kendi kişiliğinin kaçınılmaz bir biçimde yıkıma uğraması. Aşağı yukarı kolektif bir ideali temsil eden bugünün insanı yüreğini bir katiller sığınağı durumuna getirmiştir. Bilincini analiz ederek kolayca ispatlayabileceğimiz bu gerçek onu hiç tedirgin etmemektedir. Ve o çevresine normal olarak uyum sağladığında, grubunun yaptığı en büyük alçaklık bile, arkadaşlarının çoğunluğu sosyal örgütlerinin yüce ahlak anlayışına kararlı bir biçimde inandıkları sürece onu da tedirgin etmeyecektir.[9]"

Bunlar iddialı sözlerdir, fakat sonradan gelişen olaylar Jung'un ne kadar haklı olduğunu acıklı bir biçimde göstermiştir.

Son yüz yıl içinde uygulamalı bilimlerin gösterdiği gelişmeden bu yana, insanın maddi gelişmesi hızlı

(*) Kafatasının anormal büyüdüğü ve beynin küçüldüğü patolojik olgu.

(9) *Analitik Psikoloji Üzerine İki Yazı*, s. 151.

olmuştur; fakat o, topraktaki köklerinden tehlikeli bir biçimde uzaklaşmıştır. Ağaç uzadıkça kökleri daha derinlere gitmelidir. Ancak, çağdaş insanın doğayla ilişkisi çok azalmıştır ve bu yüzden o tehlikeli bir biçimde dengesizleşmiştir, esecek herhangi bir fırtınanın kurbanı durumuna gelmiştir. Ayrıca bizim sosyal örgütlenmemiz yazılı ve yazısız yasalarıyla insanın bilinçdışı içgüdüsel doğasını bastırmakta ve onu dış görünüş olarak uygarlaştırmaktadır. Öte yandan, içindeki ilkelliği kendi başına, yabani olarak ve de sınırlamalar yüzünden kızgınlaşmış bir durumda bırakmaktadır. Ve o gerçekte ne kadar ilkel olduğunu anlayamadığı için cebinde zararsız sigaralar biçiminde dinamitler taşıdığından habersiz birisi gibidir. Sosyal örgütlenmenin bastırmasını zayıflatacak herhangi bir şey, bir şiddet patlamasına yol açacaktır ya da bilinçdışının aşırı uygarlaşmış ve tek yönlü bilinçli davranışı dengelemek yönünde bir çabası içinde, karmakarışık ve düzensiz davranışlara neden olacaktır.

Hayat düzenli ve disiplinli olduğunda bunu dengeleyici bilinçdışı kendini düzensiz biçimde gösterecektir. Fakat düzensizliğin, kargaşanın egemen olduğu zamanlarda (savaş sonrasında bir dereceye kadar böyle olur ve çok daha ileri düzeylerde, devrim dönemlerinde böyledir), bilinçdışı düzen simgeleri üreterek dengeyi sağlamaya çalışır. Böylece insan yerleşik ve düzenli bir yönetimin özlemini duymaya başlar. Bilinçdışı isteğinin ilkönce kendi yaşamında kendini göstermeyi sağlamasının gerekliliğine karşın o, bu bilinçdışı isteğini yeni bir düzen vaat eden hükümetlere ve liderlere yansıtır. Bunu yaparken, bu düzenin nasıl sağlanacağını bile göz önüne almaz. Böylece bilinçdışı-

nın arketiplerince yönlendirilerek bir aşırı uçtan ötekine doğru salınıp durur.

"Eğer ... bir bireyin içinde bilinçdışının dengeleyici davranışı bilinçle bütünleştirilmezse, nevroza ya da bir psikoza bile yol açar. Aynı durum bir topluluk içinde de geçerlidir. Bu tür dengeleyici davranışın mümkün olabilmesi için bilinçli davranışın içinde bir yanlışlık olması gerekir. Bir şeylerin eksik ya da abartılmış olması gerekir; çünkü, yalnızca yanlış işleyen bir bilinç, bilinçdışına karşı harekette bulunmaya çağırabilir. Neyse, bildiğiniz gibi sayısız şeyler yanlış olmuştur ve onların üzerindeki görüşler de tümüyle bölünmüşlerdir. Hangi görüşün doğru olduğu yalnızca *ex effectu** öğrenilecektir. Yani, çağımızın bilinçliliğindeki eksiklikleri yalnızca onların bilinçdışından çağrıştırdıkları reaksiyonları inceleyerek ve gözleyerek saptayabiliriz".[10]

İnsanları totaliter hükümet biçimlerini desteklemeye iten ve sonunda tutsaklaşmalarına yol açan ve bireyi makinenin içinde basit bir dişli durumuna indirgeyen onlardaki bu düzen özlemi ve gerilimli durumlara hoşgörüyle bakabilmede çektikleri güçlüklerdir. Öte yandan:

"Gerçek demokrasi insanın doğasını olduğu gibi kabul eden ve bu yüzden kendi ulusal çerçevesi içinde çelişmelerin gerekliliğini uygun gören yüksek bir psikolojik örgütlenmedir".[11]

(*) *ex effectu:* uygulamada, etkilerin sonucunda.

(10) *Çağdaş Olaylar Üzerine Yazılar*, "Giriş", s. 10-11.

(11) a.g.e., s. 17.

Başka bir deyişle, insan doğası değişmedikçe ne tam bir anarşi ne de tam bir düzen mümkündür. Tek sağlıklı yönetim biçimi biraz çelişki ve kargaşaya izin veren ve aynı biçimde biraz da düzen ve disiplin getirendir.

Bireysel bilincin gelişmesi ve bilinçdışı içeriklerin birey tarafından bütünleştirilmesi, arketiplere karşı tek gerçek savunma araçları – böylece tehlikeli kitle hareketlerine karşı da – olmaktadır. Her bilinçdışı şey gibi bir arketip de iki-yüzlüdür: Tümüyle birbirine karşıt olan etkiler üretebilir. Yani kötü ya da iyi, yıkıcı ya da yapıcı olabilir. Ortaya koyduğu yön büyük ölçüde bilinçli davranışa ve onun bireyin anlayış ve manevi değerlendirme kapasitesi üzerindeki etkilerine bağlıdır.

"Şimdi bilinçdışı içeriklerin bütünleştirilmesi işi bireysel bir kavrayış, anlayış ve manevi değerlendirme davranışı olmaktadır. Bu, yüksek bir ahlaksal sorumluluk isteyen çok güç bir görevdir. Yalnızca, oldukça az sayıda kişinin böyle bir başarıya ulaşabilmelerini bekleyebiliriz ve bunlar insanlığın siyasi değil manevi liderleridir. Uygarlığın korunması ve daha da gelişmesi böyle kişilere bağlıdır."[12]

Fakat böyle bir gelişme sağlayabilecek çok az sayıda insanın olması geride kalanların bu çabayı göstermemelerinin özrü sayılamaz. Gerçekten de herkes için açıktır ki, yalnızca kendi güvenliği konusunda bile olsa, herkes bilinçdışının gerçeğini görebilmek ve onu anlayabilmek için biraz çaba göstermelidir.

(12) a.g.e., s. 12.